

Eva Schmitz

Kvinnor, kamrater...

Kvinnans roll i arbetarrörelsens uppbygge till slutet av 1930-talet

Till Eisersömmerskornas modiga kamp.

Bokförlaget Röda Rummet 1982

Innehåll

Inledning.....	1
Storindustrins utveckling och uppkomsten av arbetarklassen.....	2
I. Arbetarrörelsens organisering.....	4
Kvinnofrågan i den tidiga arbetarrörelsen.....	4
Kvinnorna går ut i strejk.....	5
Kvinnorna börjar organisera sig i fackföreningar.....	9
Stockholms Allmänna Kvinnoklubb.....	10
Agitation och organisering bland kvinnorna.....	11
Kampen för kvinnlig rösträtt.....	14
Nattarbetsförbud.....	16
II. Revolutionsåret 1917.....	19
Partisplitringen 1917.....	20
Svenska revolutionen 1917.....	20
Kvinnorna och hungerdemonstrationerna.....	21
Hur mottogs hungerprotesterna.....	22
Vad hände med den svenska revolutionen.....	23
Kommunistisk och socialdemokratisk kvinnorörelse.....	24
Kvinnorna tar initiativ till enhetsfront.....	26
III. Fackliga strider under 20-talet.....	27
Sverige.....	27
Kvinnans ställning på arbetsmarknaden under 20- och 30-talen.....	28
Kvinnorna går ut i strejker under hela 20-talet.....	29
Storlockouten 1925 – krav på generalstrejk.....	34
IV. Facklig opposition under 20- talet.....	35
Den fackliga oppositionen tar upp kvinnans krav.....	37
V. 30-talskrisen.....	38
Splittringen av den kommunistiska rörelsen år 1929.....	38
Klasstriderna på 30-talet.....	39
Kvinnorna försvarar sig mot arbetsgivarnas attacker.....	40
Vad hände med alla de kvinnor som var ute i kamp?.....	43
Partiernas utveckling.....	44
VI. Kampen för kvinnans frigörelse.....	45
Kampen mot fosterfördrivningslagen.....	46
Avslutning.....	48
Några milstolpar i den svenska arbetarkvinnans historia.....	49
Referenser.....	51
Den svenska fackföreningsrörelsen:.....	52
Arbetarrörelsen:.....	52
Tidningar:.....	53
Foton.....	53

Inledning

Sommaren 1981 ockuperade ett 50-tal sömmerskor Eiserfabriken i Sollefteå. De vägrade acceptera att företaget skulle läggas ned och kvinnorna tog till ockupation som det enda möjliga vapnet för att framtvunga arbeten. ”Vi vägrar ge upp” stod det på stora banderoller som hängde utanför fabriken.

Några år tidigare, år 1974, gick flera hundra städerskor ut i strejker runt om i landet mot låga löner och dåliga avtal. Städerskornas aktion fick enorm uppmärksamhet och solidariteten med dessa lågavlönade kvinnor fick stor genomslagskraft. Att en grupp kvinnor gick ut i strid för sina intressen sågs som ovanligt, det var därför städerskestrejken väckte sådan uppmärksamhet.

Eisersömmerskorna visade en ny väg framåt för varje arbetarkvinna och arbetare i landet: vi stannar på fabriken tills vi har något annat jobb på hemorten. En kamp som *kunde* ha segrat om arbetarrörelsens ledare tagit sina vackra ord om stöd på allvar. I Skottland lyckades t ex Eisersömmerskornas medsystrar, Leesömmerskorna, efter 7 månaders ockupation få ersättningsarbete för samtliga sömmerskor.

Sömmerskornas mod att vägra acceptera arbetslöshet och nedtryckande ger en annan kvinnobild än den som samhället nu mer och mer försöker påtvinga kvinnor: en tillbakagång till rollen som maka, mor och hemmafru.

Men dessa kvinnors kamp är faktiskt inte så unik som samhället har låtit oss tro. Det är det jag har försökt visa med den här boken. Under perioden kring sekelskiftet och några årtionden framåt, spelade kvinnorna ofta en mycket aktiv roll i klasstriderna.

För mig började arbetet med den här boken efter några års engagemang i den nya kvinnorörelsen under början av 70-talet. Först växte min insikt om kvinnans ställning i dagens samhälle. Sedan började intresset för kvinnans roll i historien vakna.

Den gängse historieskrivningen handlar om den härskande klassens historia. Visst finns det andra försök till historieskrivning också, men de har dolts och förpassats i skymundan. Arbetarrörelsen har skrivit historia och kvinnorörelsen har skrivit historia. Men också i dessa historieskrivningar finns en lucka. Arbetarrörelsens historia handlar om män och det som skrivits om kvinnans historia handlar framför allt om den borgerliga kvinnans historia. De som glömts av historien, är arbetarkvinnorna, Eisersömmerskornas föregångare.

Hulda Floods ”Den Socialdemokratiska kvinnorörelsen” var egentligen det enda sammanställda materialet som var tillgängligt. Genom de olika fackliga organisationernas protokoll, verksamhetsberättelser, förbundspress, minnesskrifter o s v fick jag så småningom fram en klarare bild över hur kvinnans roll inom den fackliga rörelsen såg ut kring sekelskiftet. Resultatet blev då en uppsats vid Lunds universitet år 1974, ”Om den proletära kvinnorörelsen före år 1917”.

Under senare år har intresset för arbetarkvinnans historia vaknat. Inom bl a de socialdemokratiska kvinnoklubbarna har man mer och mer börjat arbeta med sin historia och låtit gamla kvinnor berätta om sina erfarenheter. Andra enskilda kvinnor har börjat studera olika områden om kvinnans roll inom arbetarrörelsen.

Förutom fackföreningsrörelsens material har jag använt mig av de socialdemokratiska kvinnoklubbarnas protokoll och dess tidning Morgonbris. Perioden efter 1917 har jag framförallt använt mig av Sveriges Kommunistiska Partis material. Den kamp jag velat återge har främst belysts i detta material.

Genom exempel på olika arbetsområden där kvinnor har varit ute i strejk för sina intressen, har jag försökt ge en så klar bild som möjligt av kvinnornas deltagande. Syftet har ej varit att ge en fullständig bild över den socialistiska kvinnorörelsens verksamhet, utan snarare visa på kvinnans roll i denna viktiga period, präglad av intensiv klasskamp.

Förhoppningsvis kommer denna historia att inspirera andra kvinnor till att fortsätta gräva i kvinnors dolda erfarenheter.

För alla kvinnor som idag tar upp kampen på arbetsplatser, i bostadsområden, mot de attacker som riktas mot kvinnorna, kan det vara nödvändigt att lära känna mormödrars och farmödrars historia. Genom kunskaper om dessa kvinnors historia, ska vi gå vidare och fortsätta den kamp som dessa kvinnor en gång påbörjade, nämligen kampen för kvinnans och hela mänsklighetens frigörelse och genomförandet av socialismen.

Storindustrins utveckling och uppkomsten av arbetarklassen.

Storindustrin fick sitt genombrott i Sverige på 1870-talet. Industrialismen förutsatte att det fanns en arbetarklass dvs en klass av människor som tvingas sälja sin arbetskraft på en marknad och som dessutom ej har något annat än just sin arbetskraft att sälja.

1800-talets jordreformer och överbefolkning på landsbygden skapade dessa förutsättningar. År 1850 levde 9 svenskar av 10 på landsbygden. Mer än hälften av dessa – torpare, statare och tjänstehjon – ägde ingen jord alls. Många av dessa var arbetslösa och levde i mycket svår misär efter år av missväxt och hungersnöd. Emigrationen till USA blev den enda utvägen för omkring 1 miljon svenskar. Andra tvingades lämna landsbygden och söka sig till städer och orter där industrikapitalister hade lokaliserat fabriker.

Den svenska industrialiseringen underlättades och påskyndades av statens aktiva ingripande. Genom näringslagstiftning ryckte staten undan grunden för hantverkarnas privilegier och beredde vägen för kapitalismen. Genom folkskolan fick bönder och arbetare den grundutbildning, som det nya samhället krävde, och de blev dessutom uppfostrade till att underordna sig överheten och godta det rådande samhället. Den viktigaste basinvesteringen, järnvägsnätet, bekostades av staten och ställde gynnsamma villkor till kapitalisternas förfogande.

Maskinens införande och industrins utveckling medförde en total förändring av familjestrukturen. Under bondesamhället hade kvinnan framställt alla nödvändiga varor för hushållet i hemmet. Genom att maskinen började framställa konsumtionsvaror billigare och snabbare, rycktes kvinnans ställning undan. Arbetarhustrur och ogifta kvinnor tvingades ut på arbetsmarknaden för att försörja sig och för att familjens försörjning skulle gå ihop.¹

Kvinnoarbetet

Kvinnans arbete betraktades som mindre produktivt bl a för att kvinnan sysslade med produktion för hemmet och för att de täta grossperioderna satte ned hennes arbetskapacitet. När man fastställde mannens arbetslön, beräknade man att mannen skulle försörja inte bara sig själv utan också hela sin familj. Kvinnans arbete betraktades därför som ett komplement till familjens försörjning.

Kvinnor och barn betraktades som billig och okvalificerad arbetskraft och hamnade inom textil-, tobaks- och tändsticksindustrin.

Inom den högproduktiva industrin, där mannen framför allt arbetade, fanns det ej många kvinnor. År 1870 tycks kvinnoarbetet i gruvan ha upphört, men ovan jord var de verksamma med skrädning av malm, som malmskiljerskor. År 1905 fanns det 483 kvinnor som arbetade

¹ T. Gårdlund Industrialismens samhälle, Sthlm 1942, sid 334.

inom bergshanteringen. Inom byggnadsindustrin arbetade murarsmäckorna, som med ökad överaxeln bar tegel och murbruk uppför byggnadsställningarna.

Inom sågverkshanteringen hade kvinnorna samma uppgifter som yngre män. De deltog bl a i utfrakteringen av sågavfall – vilket gav dem beteckningen spånkärningar. Men detta arbete ansågs olämpligt för gifta kvinnor: ”vilkas omvårdnad om hemmet förhindrades, var förutom livet och umgänget å arbetsplatserna bland främmande män ingalunda verkar förmånligt på kvinnornas levnadsvanor och på det fromma kvinnliga väsende, varigenom hon naturligen kan och bör utöva en förädlade inverkan på hemlivet och däråt skänka trevnad och behag. Särskilt är under arbetet med ballastlossningen från de lastsökande fartygen – ett arbete vid vilket ej sågverksägaren utan fartygsbefälhavaren kontraherar – livet bland de främmande besättningarna stundom allt annat än för kvinnorna gagneligt.”

Det var främst ogifta kvinnor som arbetade i industrin medan de gifta kvinnorna var hänvisade till den stora hemindustrin som expanderade under denna tid. Många kvinnor arbetade som pigor, husor, städerskor och hjälphustrur i borgerliga familjer.

Kvinnoarbetet inom industrin var dock ingen ny företeelse. Redan under manufakturen (under 1700-talet i Sverige) utgjorde den kvinnliga arbetskraften en mycket stor grupp av det totala antalet arbetare på den tiden. Text vid gruvor och bruk där kvinnorna arbetade som malmskiljerskor och sovrerskor, kunde de kvinnliga arbetarna uppgå till mellan 10 och 20 % av den totala arbetarstammen. Inom fabriksindustrin, som dominerades av textilindustrin, utgjorde den kvinnliga arbetskraften av 70-80 %.

Industrialismen förde med sig genomgripande förändringar i själva arbetsvillkoren för människorna. Arbetsförhållandena var ej längre anpassade till människans eget sätt att fungera, utan arbetarna underordnades maskinen och kapitalägarnas krav på lönsamhet. Nattarbete, skiftarbete och ackordsystem blev vanligt i arbetslivet och arbetstaktens intensifiering innebar en hårdare förslitning av arbetarna.

Kapitalägarna tjänade stora och feta vinster på arbetarnas slit i fabrikena. Arbetdagen var mycket lång, uppåt 16 timmar/dygn var ej ovanligt och arbetsmiljön i fabriken var mycket dålig. Så här omtalas bryggeriarbeterskornas förhållanden kring sekelskiftet:

”...i allmänhet började arbetet kl 4 á 5 på morgonen och ingen bestämd tid fanns när arbetet skulle sluta för dagen. Det kunde arbetas ända upp till 18-20 timmar. I regel existerade också söndagsarbete. De hygieniska förhållanden var allt annat än goda. Att försöka ge någon beskrivning av bryggeriarbeterskornas arbete är lönlöst. Det är ett arbete hårdare och mera krävande än mången manligas. Den oerhörda arbetskraft som dessa dalakvinnor presterar, kan inte i ord beskrivas.”
(*Morgonbris* nr 8 1914)

Kvinnoarbetet räknades, oavsett om deras arbetsvillkor var lika svåra som de manliga arbetarnas, som mindre produktivt och det innebar att kvinnan erhöll ej mer än hälften av mannens lön.

Medan kapitalägarna kunde vältra sig mer och mer i lyx på arbetarnas bekostnad, var bostadsförhållanden för arbetarklassen mycket dåliga. Arbetarna var hänvisade till baracker eller undermåliga hus. Trångboddheten var utbredd, 90 % av arbetarfamiljerna bodde i ett rum och kök eller bara i ett rum.

Arbetarklassen var rättslös och underkuvad i det nya samhället och den enda vägen för arbetarna att förändra sina villkor, var att börja organisera sig fackligt och politiskt i kamp för *sina* intressen.

I. Arbetarrörelsens organisering

I takt med att allt fler arbetare drogs in i storindustrin, började också de arbetande sträva att sluta sig samman i egna organisationer för att där värna om sina intressen. 1864 bildades 1:a Internationalen, *Internationella Arbetarassociationen*. Kampen för arbetarklassens befrielse måste vara dess eget verk, sa man. Det innebar inte en kamp för skapandet av nya klassprivilegier utan avskaffandet av allt klassförtryck. (Den grundläggande orsaken till den sociala misären och den politiska ofriheten är arbetarnas underkastelse under kapitalägarnas herravälde.) Denna befrielse är endast möjlig att uppnå om arbetarna sammansluter sig över alla yrkes- och nationsgränser. Formellt upplöstes 1:a Internationalen 1878.

Men Internationalen lämnade världens arbetarkvinnor och arbetare ett viktigt arv. Den vetenskapliga socialismens teori och program hade utvecklats och klargjorts genom de politiska diskussionerna och striderna inom Internationalen. Det organisationsarbete man gått i spetsen för hade också givit resultat i form av bildande av socialdemokratiska partier i flera länder. Det var på dessa arbetarpartier som den nya 2:a Internationalen skulle byggas tio år senare. På 2:a Internationalens kongress 1889 fastslogs att målsättningen var att organisera arbetarklassen fristående från borgarklassen i ett eget parti för att gripa den politiska makten i samhället och genomföra socialismen.

Kvinnofrågan i den tidiga arbetarrörelsen

I arbetarrörelsens tidiga barndom var det många som var emot kvinnoarbetet. Man menade att det trängde ut mannen från industrin, det sänkte lönerna och upplöste familjerna. Marx försvarade kvinnoarbetet men menade att kvinnor skulle utestängas från nattarbete och från det arbete som kunde vara skadligt för den mänskliga organismen.

Redan före Internationalen hade enskilda kvinnor börjat uppmärksamma kvinnornas förhållanden i storindustrin. I Frankrike kämpade Flora Tristan (1803-44) både för arbetarnas och kvinnornas emancipation. Hon var en av de första som riktade uppmärksamheten mot arbeterskornas förhållanden.

I marsrevolutionen 1848 i Tyskland och Frankrike deltog många kvinnor. I Frankrike bildades kvinnoföreningar som kämpade för kvinnlig rösträtt, krävde förbättring av kvinnornas och särskilt arbetarkvinnornas förhållanden. Kvinnliga fackföreningar bildades och man upprättade barnstugor. Sedan arbetarupproret slagits ned i juni 1848, upprättades ett särskilt förbud mot kvinnors och minderårigas medlemskap i politiska klubbar och deltagande i möten.

Under 2:a Internationalens tidiga år diskuterades kvinnofrågan livligt och den som ihärdigast kom att försvara kvinnans rättigheter inom arbetarrörelsen, var Clara Zetkin (1857-1933). På kongressen 1889 gick hon till skarpt angrepp mot socialisternas syn på kvinnoarbetet:

”Socialisterna måste ha klart för sig, att kvinnoarbetet under nuvarande ekonomiska utveckling är en nödvändighet...att det inte är kvinnoarbetet som sådant, som i konkurrens med den manliga arbetskraften håller lönerna nere, utan utsugningen av den kvinnliga arbetskraften från kapitalisternas sida”.²

Zetkin avvisade all begränsning av kvinnoarbetet med undantag av särskilda skyddsåtgärder för havande kvinnor. I frågan om kvinnornas frigörelse hävdade hon att det endast är genom

² D. Dahlerup Socialisme og kvindefrigørelse i det 19 århundrede, Modtryk 1973, sid 276. Boken innehåller en omfattande undersökning av utvalda socialisters uppfattning om kvinnans ställning i samhället och deras idéer om kvinnans frigörelse. Undersökningen är centrerad till franska utopistiska socialister och tyska marxister på 1800-talet.

en socialistisk revolution som kvinnan kan uppnå ekonomiskt oberoende, därför måste kvinnorna gemensamt med männen sluta sig samman i proletarietets led.

Clara Zetkin kom att bli en ledande personlighet i den socialistiska kvinnorörelsen i Europa. Hon tillhörde det tyska socialdemokratiska partiet, men kom aldrig att tillhöra innerkretsen av ledande partimedlemmar. Detta berodde på att hon under hela sitt liv ägnade sig åt organiseringen av arbetarkvinnor, och under flera år var hon redaktör för kvinnotidningen "Die Gleichheit" (Jämlikhet). Hon hamnade i och med detta på ett sidospår i relation till vad man inom partiet ansåg som viktigt.

Kampen för bildandet av arbetarklassens eget självständiga politiska parti började i Sverige under senare delen av 1800-talet. De första arbetarorganisationerna i Sverige var en typ av organisationer som inte var arbetarklassens självorganisering. Det var sk s k självhjälpsföreningar, organisationer som skulle svara för begravningskassa, andra försäkringar och dels bildningscirklar under liberal ledning. Inom dessa organisationer var arbetarna ej självständigt organiserade: i ledningen kunde sitta t ex en överståthållare, polismästare eller liberala arbetarvänner.

1879 ägde Sundsvallsstrejken rum och den kom att inspirera till den fackliga organiseringen i Sverige. Denna strejk visade dels vilken styrka arbetarna hade när de gick lit och vägrade sälja sin arbetskraft, dels svårigheten om man inte hade en (beständig) organisation. Under denna strejk fick sågverksarbetarna stöd från kvinnorna, som använde hela sitt inflytande över männen för att förmå dem att delta i strejken och hålla ut.

Fackföreningarna uppkom i nära samband med den växande strejkrörelse som uppstod spontant i kamp mot arbetsgivarnas lönesänkningar och de dåliga arbetsförhållandena.

Kvinnorna går ut i strejk

Den första kända strejken bland kvinnor i Sverige var år 1881 då kvinnliga tändsticksarbetare i Jönköping gick ut i strejk. År 1888 strejkade murarsmäckorna i Stockholm för högre lön och de segrade till sist. Dessa kvinnor var ofta dalakullor som sökt sig till Stockholm för att finna arbete. Tidningen Socialdemokraten skildrade dessa kvinnors arbetsförhållanden och hur många av dem som tvingades in på prostitutionens väg p g a deras låga löner.

Strejkerna bland kvinnorna under slutet av 1800-talet visar på en orubblig kampvilja där man inte gav sig förrän man fått igenom sina krav. Under hela 90-talet förekom flera strejker bland textilarbeterskorna, mot de fruktansvärda arbetsförhållanden som dessa kvinnor arbetade under. År 1889 gick spinnerskorna vid Malmö Yllefabrik ut i strejk med krav på högre lön och kortare arbetstid. Kvinnorna gick ut i strejk utan fackföreningens samtycke, och Nils Wessel från textilfackföreningen uppmanade kvinnorna till "att ej strejka så huvudlöst, utan först anmäla det till fackföreningen". Efter några dagars strejk fick spinnerskorna igenom kravet på högre lön.

1890 gick väverskorna i Norrköping ut i strejk mot ett "underligt" avlöningssystem. 260 kvinnor la ner arbetet. Samtidigt utbröt strejk vid en annan textilfabrik, där väverskorna var missnöjda med löneförhållandena och med en brutal verkmästare. Totalt deltog mellan 400-500 väverskor i striden.

Strejken kom att väcka stort uppseende i staden, "ty händelser av liknande slag var man ju inte van vid, allraminst arrangerade av kvinnor". Då arbeterskorna var icke-organiserade möjliggjordes strejken genom deras egen sammanhållning och stöd från arbetargrupper. Dessutom fick de fullt stöd från redaktören för arbetartidningen Proletären. "Han eldade och entusiasmerade de strejkande arbeterskorna" och uppmanade alla arbetare att stödja kvinnorna. Från tidningen kan vi citera hans lovord om arbeterskorna.

”Man kan icke annat än hysa sympati och aktning för dessa strejkande kvinnor, som trots det, att de ej förut fattat organisationens betydelse, likväl nu inrättat sig så praktiskt, organiserat sin kamp så förnuftigt, att de uppträda som voro de alla fackföreningsmedlemmar. De ha möten varje dag och dessa äro präglade av en mönstergill hållning”. (Proletären 18 april 1890)

Textilarbeterskorna fick stöd bl a från spinnerskorna i Malmö som tidigare varit ute i strejk. Väveri- och Spinneri-arbetsfack föreningen i Malmö skrev notiser i tidningen Arbetet: ”De äro också mer än andra i behof av vårt understöd. Må vi här nere visa att vi känner solidaritetskänsla med dem. Låt oss komma ihåg, att det är kvinnor, som denna gång rest sig och göra hvad vi kunna för dem”.

Fackföreningen skickade ett ekonomiskt bidrag och skickade ut listor till olika fabriker för tecknande av frivilliga bidrag.

Kvinnorna vägrade att återgå förrän deras krav om återinförande av den gamla premieberäkningen och löneökning med 5% accepterades. ”Vi strejka ej av lust utan av nöd. Vi kan aldrig återvända till arbetet på andra villkor än dem vi meddelat”. Efter tre veckors strejk träffades en uppgörelse som innebar vissa eftergifter från arbetsornas sida, men i stort sett en seger för väverskorna.

Efter dessa strejker bildades fackföreningar men p g a dålig uppslutning bland arbetarna blev de ej långvariga. Det rådde stora svårigheter att få kvinnorna organiserade inom textil. 1908 var endast 25% av kvinnorna inom textilindustrin organiserade, medan 64% av de manliga textilarbetarna var organiserade. En textilarbeterska beskriver de förhållanden som kvinnorna arbetade under:

”...Vävmaskinernas intensiva rassel och hastiga tempo verkar irriterande på nervsystemet. Jäktande efter högsta möjliga förtjänst – en naturlig följd av ackordlönesystemet, tillämpat för c:a 90% av samtliga – jämte dammbemängd och i övrigt osund luft i arbetslokalerna, äro förhållanden som sannerligen icke äro ägnade att stärka arbetsornas kropps- och själskrafter...de flesta ha en arbetstid av 60 timmar” (Morgonbris 1915)

De svåra arbetsförhållandena för textilarbeterskorna förde med sig att man oftast inte hade ork och kraft kvar för att också engagera sig fackligt. När den långa arbetsdagen var slut, fortsatte den för kvinnorna med tunga hushållsuppgifter. Ett starkt fackligt arbete hade dock inneburit att deras arbetsförhållanden avsevärt förbättrats.

År 1897 gick bryggeriarbeterskorna i Stockholm ut i en lönestrid. De krävde ackord istället för de låga tim- och månadslönerna. Orsaken därtill var att de därigenom kunde komma fram till ”hyggliga inkomster” och ”de disponerade mera över sin tid och beredes möjlighet att sköta om sina hem”. Vidare krävde de lika avlöning vid de olika bryggerierna.

200 arbetskor var ute i strejk och en strejkkommitté tillsattes med två arbetskor från varje bryggeri. Efter en månads strejk fick kvinnorna igenom sina krav och efter strejken började bryggeriarbeterskorna organisera sig.

Trakasserier av olika slag från förmännens sida förekom ofta. Ibland tvingades kvinnorna ta till strejkvapnet som det enda medlet för att bli av med dem. 1895 gick 562 arbetare, därav 412 kvinnor, vid jutefabriken i Södertälje ut i strejk med krav på avskedande av en tysk arbetsledare som uppträtt olämpligt mot kvinnorna. Konflikten varade några dagar och arbetsgivaren svarade med att arbetsledaren ej avskedades direkt, ”men att hans avresa från orten uppgavs vara bestämd”. Vid en klädesfabrik i Motala år 1898 lade samtliga väverskor och spolerskor ner arbetet för att bli av med en vävmästare som uppträtt brutalt mot en arbetska.

Här svarade arbetsgivaren med att ett dylikt uppträdande inte skulle förekomma vidare från vävmästarens sida, varpå arbetet upptogs igen efter en dags nedläggelse.

Textilarbeterskorna drog sig inte heller för att handgripligen själva åtgärda dylika missförhållanden. Följande episod beskrivs i en minnesskrift över Textilarbetarförbundet:

”De som voro de mest intressanta under denna tid voro väverskorna. Karlarna vid fabriken voro under dessa tider ytterst förslavade p g a dels dåliga löner och dels av sprit. Väverskorna voro emellertid så mycket mera karlavulna, fast de inte alltid gick så värst parlamentariskt tillväga. En dag, då jag står i pressen och arbetar, får jag höra ett oherrans kackalorum på fabriksgården. Vi sprungo till fönstren och fingo då se en syn som vi förmodligen aldrig glömma. Där kommer nämligen under ett förfärligt oväsen de 110 väverskorna nedför gården med porten som mål och i mitten befann sig en liten tysk förman, vid namn Broder. Det vilda tåget gick fram till fabriksporten vilken portvakten tvingades att öppna och så åkte hr Broder utan vidare ceremonier ut genom densamma så att det visslade om det. Mannen hade retat väverskorna så länge, att tålmodet slutligen brast och han kastades ut”. (Minnesskrift över Sv Textilarbetarförbundet sid 30)

En annan strid som fick stor uppmärksamhet var bokbinderiarbetarkonflikten år 1899 i Stockholm, där kvinnorna kom att spela en ledande roll. 800 arbetare, därav mer än hälften kvinnor, la ner arbetet den 16 oktober då arbetsgivarna svarat avvisande på arbetarnas löneförslag. Det enda arbetsgivarna gick med på var att bevilja ökning av de kvinnliga bokbinderiarbetarnas löner. Syftet med detta var enbart att spränga sammanhållningen bland arbetarna. Men vid ett möte, där kvinnorna nära nog var i majoritet, beslöts enhälligt att avslå arbetsgivarnas förslag. Socialdemokraten skrev ”Kvinnorna bestodo provet på ett för dem hedrande sätt och arbetsgivarnas försök misslyckades.”

Solidariteten och stödet för de strejkande bokbinderiarbetarna fick omedelbart genomslagskraft. Landssekreterariatets styrelse uttalade sig för en frivillig insamling och åtskilliga fackföreningar ”uttalade sig för att genom kraftig, frivillig insamling komma de strejkande till hjälp”. Efter ett tag var insamlingar igång från Malmberget i norr till Malmö och Ystad i söder.

Arbetarna organiserade strejken föredömligt med ekonomikommitté och kontrollkommitté som bestod av 6 personer, därav 2 kvinnor. Underhandlingskommittén förstärktes även med två kvinnliga ledamöter. Så gott som var eller varannan dag höll man strejkmöten. Anna Sterky och Kata Dahlström höll ofta anföranden vid mötena och talade då om kvinnörelsen, och manade till gemensamt och enigt uppträdande under den fortsatta striden. Anna Sterky berättade vid ett möte om arbetarkvinnornas uthållighet i den stora danska lockouten.

De kvinnliga bokbinderiarbetarna kom att bli de mest drivande och aktiva under strejken. Samtidigt hetsade den borgerliga pressen mot kvinnorna och skrev att de kvinnliga arbetarna blivit tvingade att delta i strejken.

Efter tre veckors strid segrade bokbinderiarbetarna. Arbetarnas medlingsförslag ”med ett par högst obetydliga jämkningar” hade accepterats, samt föreningsrätten och kortare arbetstid. Men de hade också visat ”en inre fasthet och styrka som ingen hittills anat”.

Bokbinderiarbetarfack föreningen var en av de äldsta arbetarorganisationerna i Stockholm, och den hade av tradition en liberal inställning till arbetsgivarna. Många var därför mycket tveksamma till hur strejken skulle utveckla sig men

”det visade sig dock genast att sammanhållningen bland arbetarna, såväl bland de manliga som bland de kvinnliga, var den allra bästa och att de voro fast beslutna att föra sin sak igenom...det finns en särskild grupp som tagit aktiv del i denna strid och som genom sitt uppträdande i väsentlig mån bidragit till det lyckosamma resultatet. Det är kvinnorna vi syfta på, de har här gjort sig förtjänta av det bästa tack deras manliga kamrater kunna giva dem. Stämningen på mötena har alltid varit god, men bäst har den varit bland de kvinnliga arbetarna och de har verkligen i oväntad

grad visat sig förstå organisationens och sammanhållningens betydelse. De har särskilt varit utsatta för arbetsgivarnas tubbningsförsök att återgå till arbetet, försök som dock strandat på deras eniga och beslutsamma uppträdande. Heder därför åt kvinnorna! Må de och för övrigt alla arbetare även nu sedan striden för denna gång är slut, hålla fast vid sin organisation.” (Socialdemokraten 9 nov 1899)

Vid det sista strejkmötet fick kvinnorna också särskilda hyllningar. Honnör för de kvinnliga stridskamraterna! Kvinnorna satt i täta led närmast ordföranden och bakom dem deras manliga kamrater. Förbundsordföranden tackade ”i ett varmt men kraftigt anförande för den utmärkta solidaritet arbetarna visat och ägnade särskilt de kvinnliga arbetarna en välförtjänt och kraftig senterad hyllning.” (Socialdemokraten 8 nov 1899)

Kata Dahlström och Anna Sterky lyckönskade också till den goda utgången och ”framhöll att de i striden deltagande kvinnorna här stått som ett mönster i solidaritet för landets övriga arbeterskor.” De uppmanade även kvinnorna att nu gå ut bland sina kvinnliga bekanta inom andra fack, speciellt sömmerskorna, och söka få dessa arbetande systrar att ansluta sig till sina organisationer.

Arbetarklassens rätt att bilda egna organisationer, var ett av arbetarrörelsens viktigaste krav under denna tid. Oräknade är de arbetare som gått ut i strejk, vräkts, trakasserats och avskedats för att de hävdade rätten att organisera sig i egna organisationer.

1896 lockoutade cigarrfabrikantföreningen ett tusental tobaksarbetare, därav 2/3 kvinnor. Denna lockout gällde bl a föreningsrätten. Kvinnorna var mycket aktiva under konflikten och de tillsatte en ekonomikommitté för att säkra de strejkandes försörjning. I varje nummer av Social-Demokraten fanns en annons om Bidragslistor till Tobaksarbetarlockouten och över 100 000 kronor insamlades till de lockoutade.

Så här avslutades ett strejkmöte:

”Mötet avslutades med Arbetets Söner, vilken klingade icke mindre kraftigt och segervisst, ehuru fem sjättedelar av de närvarande voro kvinnor –men det var arbetets kvinnor, och de ha nu redan utan en skynt av vacklan i sju veckor hållit ut för sin föreningsrätt och för att hindra kamraternas allt för hårda utpressning. Heder åt dem och **fart i insamlingen!**” (Socialdemokraten 2 okt 1896)

Det stora intresset för lockouten, solidariteten från landets övriga arbetare och den goda sammanhållningen inom facket, bidrog till att stridsviljan snarare stärktes än försvagades allt eftersom veckorna gick.

Efter tre och en halv månaders konflikt, fick arbetarna igenom sina krav, bl a föreningsrätten.

1898 var det en strid vid yllefabriken i Furulund i Skåne. Majoriteten av fabriken arbetare hade anslutit sig till fackföreningen, men arbetsgivaren vägrade erkänna denna och avskedade 15 manliga och 2 kvinnliga arbetare. Resultatet blev arbetsnedläggelse, och arbetsgivaren svarade då med att köra ut de ogifta kvinnliga arbetarna som logerade i ”kvinnohemmet” och alla ungar blev uppsagda. Konflikten varade i fyra månader innan arbetarna fick rätten att bilda en fackförening.

På chokladfabriken Sture i Stockholm lade hela den kvinnliga personalen, 66 till antalet, ner arbetet år 1907 (medan endast en av de manliga arbetarna hade anslutit sig) då direktören vägrade skriva på ett avtal. Efter en veckas strejk fick kvinnorna igenom sina krav på höjning av lönerna och förkortning av arbetstiden.

Kvinnornas kamp på chokladfabriken och deras seger, inspirerade arbeterskorna vid Sockerbolaget att omedelbart ansluta sig till fackföreningen. Men chefen vägrade acceptera detta och meddelade att om de ej gick ur fackföreningen kunde de betrakta sig som avskedade. Kvinnorna hade dock sett vad strejken vid chokladfabriken gav för resultat, så de

svarade med ett förslag till avtal, och meddelade att de ej tänkte komma tillbaka förrän det var undertecknat. De 72 strejkande kvinnorna höll dagligen möte på Folkets Hus, de sjöng arbetsånger och var vid gott humör. Efter tre veckor fick även dessa kvinnor igenom sina krav.

Kvinnorna börjar organisera sig i fackföreningar.

Organisationstanken – att det var nödvändigt att arbetarna bildade en egen fackförening för att genom den försvara sina intressen – började alltmer få fotfäste bland de kvinnliga arbetarna under slutet av 1890-talet. Men i stället för att kvinnorna kom att organisera sig tillsammans med de manliga arbetarna inom fackföreningen, blev det vanligt att kvinnorna bildade egna avdelningar inom fackföreningen. Inom flera fackföreningar rådde det motstånd mot att kvinnorna organiserade sig tillsammans med männen. Fortfarande var det många som var emot att kvinnorna skulle delta i det fackliga och politiska livet.

När de första fackföreningarna bildades fanns det sällan med några kvinnliga arbetare. I de upprop man gick ut med för att organisera arbetarna, nämndes inte de kvinnliga arbetarna, inte heller stod det inskrivet i stadgarna att även de kvinnliga arbetarna fick vara medlemmar. Ett av undantagen var Tobaksarbetarförbundet som vid bildandet gick ut med särskilda upprop till de kvinnliga arbetarna.

Sthlms Skrädderiarbetarfackförening bildades 1881 men först 1886 togs frågan om sömmerskornas organisering upp. Men det var enbart de kvinnliga herrskräddarna som fick vara organiserade i Skrädderiarbetarförbundet. Sthlms Bryggerifack förening bildades 1887 men inte förrän 1891 inneslöts kvinnliga bryggeriarbetare i stadgarna. Inom fackföreningen fanns en grundmurad uppfattning att ”det skulle inte inverka så mycket, om man inte hade fruntimren med i förbundet”.

Den första kvinnliga arbetarföreningen bildades i Lund 1886 av handsksömmerskor. 1888 bildades Kvinnliga Arbetarförbundet i Malmö och det kom främst att organisera sömmerskor. Stockholms Sömmerskeförbund bildades 1890 och hade vid starten 150 medlemmar.

Det var inte bara det att kvinnorna var utestängda från vissa fackföreningar utan inom Bryggeriarbetarförbundet menade man att genom att kvinnorna och männen hade olika avtal, var det bättre att kvinnorna bildade en egen fackförening. Kvinnorna var först emot detta, men vid en senare omröstning röstade 179 bryggeriarbeterskor för egen avdelning, medan 122 röstade för att vara kvar inom avd 1 av Bryggeri. 1901 bildades så avd 15 med Anna Johansson-Wisborg som ordförande. Hon kom att bli en ledande personlighet inom den fackliga rörelsen.

Inom Bageriarbetarförbundet bildades det särskilda kvinnoavdelningar i Göteborg och Stockholm. Inom Textilarbetarförbundet bildades åtskilliga kvinnoavdelningar som t ex Norrköpings Bomullsväverskors Fackförening 1905.

Med den kvinnliga arbetskraftens ökning inom industrin och det stora antalet strejker bland kvinnliga arbetare, ökades medvetenheten inom arbetarrörelsen om betydelsen av att organisera kvinnorna gentemot arbetsgivarna i fackföreningen.

Det var inte bara nödvändigt att tillvarataga kvinnornas intressen, utan det var också nödvändigt att få upp deras löner, för att de inte skulle få en lönesänkande verkan. Genom kvinnornas låga löner kunde arbetsgivarna lätt spela ut den ena arbetargruppen mot den andra. Kravet på lika lön för lika arbete var därför oerhört viktigt för att motverka denna situation.

Men arbetarrörelsens ledning visade ett passivt motstånd mot att driva detta krav. Det var endast Tobaksarbetarförbundet som från början insåg hur viktigt det var att driva detta krav. Vid dess konstituerande kongress 1890 fastställdes likalöneprincipen ”eftersom kvinnorna var

på stark frammarsch inom industrin och det utan tvivel var ett mäktigt medel att väcka och bibehålla de kvinnliga kollegernas intresse för den fackliga organisationen”.

Det kom att vara de särskilda kvinnoavdelningarna inom fackföreningarna som hårdast drev kvinnornas krav på LO-kongresser och förbundskongresser. De drev bl a krav på agitation bland arbeterskorna, likalöneprincipen, rösträttsfrågan.

Stockholms Allmänna Kvinnoklubb

Vi har sett hur fler och fler arbetare gått samman och bildat egna föreningar för att försvara sina intressen. Nu återstod det att bilda ett eget politiskt parti. År 1889 bildades det Socialdemokratiska Arbetarpartiet som byggde sitt program på socialismens och klasskampens grund. På kongressen dominerade fackföreningarna – av 69 delegater var 52 representanter från fackföreningarna.

Under slutet av 1800-talet utvecklades en socialistisk kvinnorörelse parallellt med arbetarrörelsen i de flesta europeiska länder. I Sverige utvecklades denna rörelse under 90-talet i och med de olika kvinnliga fackföreningarnas bildande och uppkomsten av socialdemokratiska kvinnoklubbar kring sekelskiftet.

Denna rörelse kom att ideologiskt stå under socialdemokratin, men samtidigt utvecklades den självständigt i förhållande till SAP. Den fick mycket ringa stöd från moderpartiet som i stort sett överlämnade kvinnornas kamp till dem själva.

På 2:a Internationalen kongress 1889 talade Zetkin om att kvinnorna skulle organisera sig inom partiet som kamrater men på grund av deras särskilda situation (århundradens förtryck, dubbel arbetsbörda osv) krävdes särskilda kvinnoorgan inom partiet. Genom att ha dessa organ inom partiet skulle man få även männen att ta ansvar för kvinnornas problem. Hennes idéer kom dock icke att få genomslagskraft inom SAP.

I SAP:s första kongress deltog endast en kvinnlig delegat, tobaksarbeterskan Alina Jägerstedt, som också lämnat in en motion om kvinnornas organisering. Kongressen tog följande uttalande:

”Då ju kvinnans intressen äro gemensamma med mannens och då hennes deltagande i arbetarrörelsen skulle i väsentlig mån gagna partiet och till stor del underlätta mannens arbete och kamp mot kapitalet så uppmanar kongressen varje proletariats kvinna, att icke stå likgiltig, utan med all kraft och energi deltaga i striden och ställa sig solidarisk med mannen.” (Protokoll fört vid SAP:s kongress 1889 sid 15.)

Man uppfattade således icke kvinnan som jämlik arbetare eller jämlik kamrat i kampen utan snarare som ett bihang. Kvinnans organisering skulle först och främst underlätta mannens kamp. Denna uppfattning kom att präglade SAP:s förhållande till den socialdemokratiska kvinnorörelsen i flera år. Kvinnorna återkom med ständiga motioner i kvinnofrågan till partikongressen, men stödet blev ytterst ringa. Ibland övervägde kvinnorna om det var lönt att sända in motioner när det ändå inte gav något resultat. De som gav efter tycks ha varit de mest ledande, medan de övriga kvinnorna inte ville ge med sig.

Så menade t ex Emilia Åberg vid ett möte:

”...att vi skulle ej taga anstöt av att männen ignorera oss och våra fordringar på partiet. Vi skola visa, att vi ej tröttna, utan fortsätta, tills vi vinna gehör och erkännande av att vi leva och arbeta”.³

Det stod nu klart för kvinnorna att de själva fick driva kvinnokampen och därför bildade man Stockholms Allmänna Kvinnoklubb år 1892. Upprinnelsen till kvinnoklubbens bildande var Norbergsstrejken 1891-92, enligt minnesskrifterna. En hustru till en av de strejkande

³ Protokoll från *Allmänna Kvinnoklubbens* möte den 3 okt 1904.

gruvarbetarna skildrade i tidningen Socialdemokraten nöden bland arbetarna och ifrågasatte om inte tiden var inne för arbetarkvinnorna att organisera sig.⁴

Initiativet till kvinnoklubben kom dels från kvinnor i fackföreningsrörelsen som tobaksarbeterskan Augusta Lock och tvätteriarbeterskan Anna Söderberg och dels från intellektuella kvinnor som Amanda Horney, Emilie Rathou och Kata Dahlström. Syftet med kvinnoklubben var att verka för att arbeterskorna organiserades i fackföreningar och där uppfostrades till att inse solidaritetens betydelse för underklassens frigörelse.

Agitation och organisering bland kvinnorna

Verksamheten under 90-talet inriktade sig först och främst på en mycket intensiv agitation bland arbetarkvinnorna, och man höll åtskilliga möten för strykerskor, tjänsteflickor, sömmerskor, byggnadshantlangerskor, trikåstickerskor, bryggeriarbeterskor, baderskor, arbeterskorna vid Reymersholms bomullsspinneri, hjälphustrur och tvätterskor. Inom flera av dessa områden bildades också fackföreningar.

Arbetarkvinnan saknade i stort politiska och juridiska rättigheter. Hennes deltagande i arbetslivet sågs som sekundärt både i förhållande till hennes arbete i hemmet och till mannens arbete i produktionen. Det speciella förtrycket mot kvinnan höll henne nere i politisk passivitet. För att få med arbetarkvinnan till arbetarrörelsen krävdes särskild agitation. Denna agitation fick utgå från frågeställningar som berörde kvinnorna i deras dagliga liv som arbeterskor, hustrur och mödrar och som behandlades ur ett klasskampsperspektiv.

I december 1894 höll Kata Dahlström ett föredrag om allmän rösträtt vid ett möte som arrangerades av Kvinnoklubben i Stockholm. Hon framhöll kvinnornas underordnade ställning, att mannen kan neka hustrun att arbeta, att mannen har äganderätt, om barnuppfostran, att hustrun inte har någon rätt att bestämma i sin egen sak. Men om hot begått brott, t ex stöld, då hon får svara för sig själv.

Den 28 maj 1894 var en annons inne i Socialdemokraten:

”Byggnadsarbeterskor! Infinnen Eder på det möte Sthlms Allmänna Kvinnoklubb anordnar tisdagen den 29 maj kl 8 e. m. för att öfverlägga Edra löne- och arbetsförhållanden. Lokal Tunnelgatan”. Omkring ett 20-tal av de inbjudna byggnadshantlangerskorna infann sig och ”dessa voro ense därom att genom enighet och sammanslutning borde det kunna vinnas någon förbättring i deras löneförhållanden och måhända äfven i andra avseenden lindring i det tunga arbetet.”

Kvinnoklubben inbjöd till ytterligare ett möte någon vecka senare och denna gång hade hantlangerskorna infunnit sig ”ganska talrikt”. Man diskuterade löne- och arbetsförhållanden livligt och förslag väcktes om bildande av en fackförening. Men detta avslogs ”då alla kvinnor inom yrket voro nästan fullkomligt främmande för allt föreningsväsen och beslöts istället försöka få så många som möjligt att ingå i kvinnoklubben”. På mötet inskrev sig också 25 byggnadshantlangerskor.

I september 1894 var arbeterskorna vid Rörstrands fabrik inbjudna. Endast några få hade infunnit sig, enligt Socialdemokraten, och de fick höra föredrag om organisationens betydelse och nödvändigheten av att kvinnan inte tog avstånd från den.

I april 1897 hade klubben möte med tvätterskorna vid Inedals tvättinrättning. Kvinnorna hade själva begärt hjälp från kvinnoklubben p g a de stora missförhållandena som rådde. Vid mötet

⁴ Under den ca 7 månader långa strejken betydde kvinnorna mycket i sammanhållningen. Enligt Kramer som själv deltog i strejken hade man anordnat en ”kommunistisk matordning” vid gruvorna och kvinnorna hade säkerligen en stor roll där. Kvinnliga agitatorer sändes ut för att sprida stödet till strejken i landet, bl a Emma Hallin och Alma Iggelbäck. Alma Iggelbäck deltog f ö i kvinnoklubbens inledande möte där hon höll föredrag. *J V Kramer: Norbergs-strejken 1891-92.*

berättade tvätterskorna om arbetstiden som var 11 timmar om dagen, från kl 7 till 20, men förlängdes då det var bråttom till kl 22-23 och ibland till 24 på natten. Förslag väcktes om att bilda en fackförening och 17 antecknade sig. Men den kom dock inte att bildas vid denna tidpunkt. Samma år inbjöd Södra Kvinnoklubben i Stockholm samtliga i staden arbetande silverpolererskor och förnicklerskor.

Den fackliga agitationen blev alltmer omfattande och år 1897 tillsattes en särskild kommitté för den kvinnliga agitationen. År 1902 omorganiserades denna till Kvinnornas Fackförbund. Till styrelsen för Kvinnornas Fackförbund valdes f d skrädderiarbeterskan Anna Sterky, bryggeriarbeterskan Anna Johansson-Wisborg och Gertrud Månsson från Kvinnoklubben.

Kvinnornas Fackförbund varade i sex år och den kom att bidra väsentligt till arbetarkvinnornas organisering. År 1906 organiserade de 1 037 kvinnor och 32 avdelningar. Det var inte bara kvinnliga fackföreningar från Stockholm som var organiserade i Kvinnornas Fackförbund, man organiserade även kvinnor från andra delar av landet. Det var detta förbund som på LO-kongressen 1906 föreslog att LO i sin framtida verksamhet mer beaktar agitationen bland kvinnorna och att det ordnas särskilda möten för arbetarkvinnorna o s v. Men de fick ingen gensvar på sin motion.

Det var främst sömmerskor som organiserades inom Kvinnornas Fackförbund, men medlemmar kom också från andra typiska kvinnoområden som tvätterskor, strykerskor, baderskor.

I början av 1900-talet började kvinnorna arbeta inom metallindustrin. På LM Eriksson i Stockholm bildades en kvinnoklubb efter föredrag av Anna Sterky och Kata Dahlström. Den anslöt sig 1905 till Kvinnornas Fackförbund.

Efterhand började emellertid Sv Skrädderiarbetsförbundet ansluta kvinnliga kapp- och klädsömmerskor och till sist hamnade Kvinnornas Fackförbund i en konkurrenssituation om medlemmarna. Då beslutade man att upphöra med Kvinnornas Fack förbund år 1909. 12 avdelningar kom att ansluta sig till Skrädderiarbetsförbundet.

Utöver agitationen i Stockholm reste ett antal kvinnliga agitatorer som Elma Danielsson, Emma Flood, Helene Ugland-Andersson, kappsömmerskan Ruth Gustafsson, fabriksarbeterskan Hilma Hovstedt, handelsbiträdet Sigrid Westerdahl och inte minst Kata Dahlström runt om i landet under flera år och agiterade bland kvinnorna för att de skulle organisera sig i fackföreningsrörelsen och kvinnoklubbarna. De talade bl a om ”industrialismens konsekvenser för kvinnorna, grundprinciperna i socialism, kvinnorna på arbetsmarknaden”.

I Morgonbris återgavs resebreven från de kvinnliga agitatorerna i stort sett i varje nummer. Så här skrev Emma Flood år 1914:

”Resebrev. I Göteborg var kvinnoklubben nedlagd sedan två år tillbaka, men nu beslutade ett 15-tal kvinnor att bilda en ny kvinnoklubb.

I Falkenberg hade funnits en kvinnoklubb men kvinnorna själva hade beslutat att nedlägga den. De flesta tillhörde nu rösträttsföreningen. Borgerlighet i arbetarleden är dock en större fara än någon kanske anar. Visst kunna arbetarkvinnorna stå med i rösträttsföreningen. Men de böra inte tappa sin självständighet och sin frimodighet och framförallt inte sin socialdemokratiska åskådning för att komma i fint sällskap.

I Lysekil arbetar en mönsterklubb bland kvinnoklubbar. Det är så roligt att veta att kvinnor finnas, som kunna lägga bort kvinnökönets avigsidor, småsinthet och avundsjuka och i kärlek till en stor sak hålla sig enigt samman, som kvinnoklubbens kvinnor i Lysekil gjorde intryck att göra.

I Uddevalla återupptogs kvinnorna den sedan 1911 nedlagda kvinnoklubben, varvid många nya medlemmar ingingo. Här kan jag ej annat än passa på att visa bilden av en arbetarkvinna som i mångt och mycket bör stå som ett föredöme för oss alla, nämligen hon som valdes till klubbens nya ordförande.

Sofia Svensson är nära 72 år. 1909 var hon en av de första medlemmarna i den då bildade kvinnoklubben och då den nedlades ingick hon i Uddevalla socialdemokratiska ungdomsklubb, i vars arbete hon fortfarande deltar. Sofia Svensson hatar det kapitalistiska samhällssystemet som en äkta proletärkvinna. Just hennes hat, för hennes ljusa tro och hennes arbetsglädje för ett bättre samhälle. Hennes eget lidande har heller icke bidragit till att mildra hatet. Hon har själv många gånger med sina barn fått lida arbetslöshetens nöd då hennes man, till yrket transportarbetare, måste delta i långvariga strejker.” (Morgonbris nr 2 1914)

Den fackliga organiseringen bland kvinnorna var mycket svag. År 1900 var endast ca 2,5% av samtliga industriarbeterskor organiserade inom LO medan ca 19% av det totala antalet manliga industriarbetare var organiserade. Tobaksarbeterskorna var starkast organiserade: av 1 800 kvinnor tillhörde 1 226 fackföreningen år 1900. Förklaringen till kvinnornas ojämförligt större intresse för den fackliga rörelsen inom cigarrindustrin än inom andra yrken torde sökas däri, att männen och kvinnorna vanligen arbetade i gemensamma lokaler, utförde samma arbete, vilket ofta krävde en hög grad av yrkesskicklighet, samt erhöll samma betalning för samma arbete.

Från ett föredrag som Kata Dahlström höll för bryggeriarbeterskorna år 1901 refererar en minnesskrift följande: Talaren påpekade nödvändigheten av att den arbetande kvinnan ansluter sig till arbetarrörelsen, vilket särskilt gällde kvinnan i industrins tjänst. Hon ”måste lära känna sitt värde och ej anse sig som en handelsvara eller som ett oskäligt lastdjur, som ovillkorligen skall arbeta från tidigt på morgonen till sent på kvällen”. Vägen till detta mål angav talarinnan vara kortare arbetstid, bättre betalning och väl använd fritid, under vilken kunskaper inhämtas. Den gifta kvinnans tillvaro karakteriserades som ett slavliv: vid hemkomsten från sitt stränga arbete måste hon börja arbeta i hemmet samt ägna sig åt barnens uppfostran och vård. Fru Dahlström slutade med att mana ”till enighet och sammanslutning under det röda baner, som förr eller senare skall föra arbetarklassen till det stora målet, nämligen arbetarklassens frigörelse”.⁵

1896 års riksavtal innehöll en uttrycklig bestämmelse om att kvinnliga sorterare skulle erhålla samma lön som manliga. Under sådana förhållanden var det givetvis mycket lättare att organisera tobaksarbeterskorna. I yrken med kvinnlig arbetskraft utförde arbeterskorna vanligen mindre kvalificerat, lågt betalt arbete och betraktades inte som jämställda arbetskamrater till männen.⁶ Textilindustrin och sömnadsbranschen var de industrier där den kvinnliga organiseringen var lägst.

Den socialdemokratiska kvinnorörelsen ställde sig hela tiden solidarisk med olika arbetargrupper som var ute i strid för sina intressen. Man agiterade ständigt för hur viktigt det var att kvinnorna hade en aktiv roll i kampen. Under tobakskonflikten 1896 arrangerade kvinnoklubben ett samkväm, där behållningen gick till de lockoutade tobaksarbeterskorna och tobaksarbetarna.

Vid ett annat tillfälle tog kvinnoklubben ett initiativ till att kvinnorna skulle agera strejkvakter när arbetare var ute i konflikt. Året var 1903 och hamnarbetarna var ute i en 8 månaders strid i Stockholm i kamp mot arbetsgivarnas försök att sänka lönerna.

⁵ B Stenmark 50 år av kvinnligt fackföreningsmöte 1901-1951, Oskarshamn 1951, sid 26.

⁶ T Lindblom Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst och tidiga historia 1872-1900, Sthlm 1938, sid 332.

Kvinnornas Fackförbund sammankallade hamnarbetar-hustrurna till ett möte och där antog man en resolution som löd:

”Hamnarbetarnas hustrur, samlade till möte, uttala härmed sin fullständiga sympati med sina män i deras strid för bibehållande av förutvarande lönevillkor, vilka allaredan förut varit otillräckliga för hemmets underhåll.

Då en lönesättning ytterst träffar kvinnorna och barnen, uppmanar mötet hamnarbetarna till ståndaktighet och förklara kvinnorna det bättre att svälta den tid som striden pågår, än att sedermera lida brist i årtal. Därtill uttala kvinnorna en skarp protest mot Åkarslagen⁷, som uteslutande är tillkommen i syfte att skydda kapitalet mot arbetarna”. (Socialdemokraten 9 maj 1903)

Samtidigt beslöts att kvinnorna skulle organisera demonstrationer mot strejkbrytarna som var ditkommenderade. Åtskilliga kvinnodemonstrationer anordnades mot strejkbrytarna och man delade ut cirkulär till strejkbrytarna. Poliserna som var där för att skydda brytarna var mycket brydda över situationen. Man var rädd för att behandla kvinnorna på samma hårdhänta sätt som männen, allmänna opinionen kunde ta arbetarnas parti.

Anna Olsson, hamnarbetarhustru, berättade i Röda Roster år 1926:

”Allmänna Kvinnoklubbens medlemmar med styrelsen i spetsen var nere i hamnen och tog emot de arbetare som lockats till Stockholm för att arbeta vid hamnen...de flesta vände då igen...Klubben kokade kaffe åt oss, hamnarbetarhustrur, där vi gick strejkvakt. Kl 6 började arbetet och vid kl 5 varje morgon var vi nere vid båtarna. Då hade poliserna alltid ordnat en spärrkedja men den hoppade vi över förstås. När brytarna kom med sina mjölsäckar på kärrorna, sprang vi till dem och satte oss på kärrorna och sade dem vår hjärtas mening...Hamnarbetarna var strama över att ha kvinnorna som strejkvakter. Ja det var en kampstämning som man aldrig glömma...Första maj var vi ute förstås...och det hela gick i hamnarbetarnas tecken”.

Kampen för kvinnlig rösträtt.

Kampen för allmän rösträtt var arbetarrörelsens viktigaste krav och det hade fastställts på 2:a Internationalens grundningskongress. Vid SAP:s bildande slog man fast kravet på allmän rösträtt för män och kvinnor.

1862 fick ogift kvinna kommunal rösträtt på samma villkor som män. Gift kvinna saknade denna rätt, då hon på g a mannens målsmanskap över hustrun inte kunde få en egen debetsedel. Få kvinnor hade emellertid en egen inkomst, ännu färre en inkomst som gav många röster. Rösträtten var inkomstgraderad, och därför saknade de flesta arbetarna rösträtt i praktiken. Under slutet på 1880-talet och 1890 förekom flera stora demonstrationer för allmän rösträtt.

På 1 maj 1891 talade Emilie Rathou om kampen för kvinnlig rösträtt. ”Här skulle en kvinna tolka för första gången å offentligt demonstrationsmöte sitt köns berättigade fordran på att ha ett ord med i samhällets angelägenheter”, som Socialdemokraten uttryckte det.

Kvinnorna som samlats till demonstrationen var talrikast under Tobaksarbetarnas fana och därefter följde Sömmerskeförbundets fana.

”...Allt kraftigare ljöde i dessa dagar ropet på allmän rösträtt. Men detta rop gällde i första rummet allmän rösträtt åt männen, kvinnorna däremot komma i andra rummet. Men lika så visst som kvinnan vore människa, hon såväl som mannen, bör kvinnor äfven erhålla samma rätt...

Men hur skulle nu kvinnorna få allmän rösträtt? Den ”modärna kvinnorörelsen”, rörelsen bland överklasskvinnorna vore redan på retur och dödsdömd, men icke så vore förhållandet med rörelsen bland proletariatets kvinnor. Är mannen – proletären en slaf, så är kvinnan – proletären slafarnas slaf. Kvinnans frigörelse måste ske i samband med mannens, i samband med den modärna

⁷ Åkarslagen var en lag som innebar att man inte fick uppmana folk att inte vara strejkbrytare.

arbetarrörelsen. Kvinnorna måste organisera sig liksom männen. I själva verket vore det endast ett parti, som både teoretiskt erkänt kvinnans rätt till politisk och social likställighet och i någon mån praktiskt sökt ge verklighet åt teorin, nämligen det socialdemokratiska arbetarpartiet.”
(Socialdemokraten 4 maj 1891)

Emilie Rathou avslutade talet med att uppläsa den allmänna rösträttsresolutionen och frågade de församlade om de antog den, vilket skedde med acklamation och förtjusta bifallsrop.

Det skulle dock snart visa sig att kvinnlig rösträtt ej var lika självklar för SAP:s ledning.

I samband med riksdagsdebatten om rösträtt år 1902 strejkade 120 000 arbetare för allmän rösträtt. I och med kraven på allmän rösträtt kom även kraven på kvinnlig rösträtt att accentueras. 1902 motionerade Carl Lindhagen, liberal, i Andra Kammaren om rösträtt för kvinnor. Samma år bildades den första föreningen för kvinnans politiska rösträtt. 1903 antogs interimstadgar för Landsföreningen kvinnans politiska rösträtt (LKPR).

1905 kom liberalerna i regeringsställning, och många kvinnor hoppades på att kravet på kvinnlig rösträtt skulle föras fram till riksdagen. Men statsministern svarade att hela rösträttsreformen kunde försvåras och fördröjas om kvinnans rösträtt skulle tas med. LKPR beslöt då att sätta igång en masspetition. Denna spreds bl a på metallfabrikerna Nybergs, Sieverts, Alladin och andra arbetsplatser i Stockholm där det fanns kvinnliga anställda.

Petitionen undertecknades med 142 128 namn, och till 1907 års riksdag framlades sex motioner angående kvinnlig rösträtt.

Inom SAP kom mannens rösträttsfråga alltmer i förgrunden. Vid partikongressen 1905 hade ungsocialisten Hinke Bergegren, som blev förespråkare för kvinnans rättigheter under flera år framöver, lagt fram en motion om att den socialdemokratiska riksdagsgruppen skulle kräva allmän rösträtt även för kvinnor:

”...vårt parti har icke i sin rösträttsfråga tagit hänsyn till kvinnorna” menade Hinke Bergegren. Förslaget gick till omröstning och avslogs, med 96 röster mot 66. Istället vann Brantings linje och han hävdade bestämt:”...männen ha tagit hand om sin fråga samt agiterat oerhört under dessa år...därför oklokt att kvinnorna nu kom och fördröjde lösningen av männens rösträtt”.

En del ledande kvinnor inom den socialdemokratiska kvinnorörelsen som Anna Sterky, Elma Danielsson och Kata Dahlström accepterade Brantings splittringslinje. Majoriteten av kvinnorna vägrade emellertid att acceptera en fördröjning av kvinnlig rösträtt. De anklagade partiet för att ha svikit kvinnorna och för att partiet överhuvudtaget inte lagt ned något arbete på den kvinnliga agitationen.

1906 krävde de socialdemokratiska kvinnorna att partistyrelsen skulle sammankalla till en extra kongress för att ompröva partiets ställning till kvinnlig rösträtt. SAP lät förslaget gå ut till omröstning bland arbetarkommunerna i landet, men majoriteten avslög kvinnornas begäran om extra kongress. Ungdomsförbundet kritiserade även partiet för dess fördröjning av kvinnorösträtten. Inför 1 maj 1906 beslöt Bryggeri avd 15, den kvinnliga, att bära en fana med texten ”Kvinnans politiska rösträtt” bredvid sin avdelnings eget standar.

Vid den första socialdemokratiska kvinnokonferensen år 1907, som samlade kvinnoklubbar och fackliga avdelningar runt om landet, beslutade man att betona politiska frågor som rösträttsfrågan. Man uppmanade arbetarkvinnorna att mera aktivt gå in och arbeta i arbetarkommunerna, samt försöka få fler kvinnor med i kvinnoklubbarna och även bilda nya sådana där de inte fanns. Dessutom beslöt man att det skulle stå varje kvinna fritt att som enskild medlem gå med i rösträttsrörelsen.

Socialdemokratiska kvinnokonferensens arbetsutskott beslöt även att ytterligare trycka på partiet i kvinnorösträttsfrågan. Utskottet hemställde med ett cirkulär tillsammans med

kvinnombud för 12 fackförbund⁸, till socialdemokratiska riksdagsgruppen att redan under 1908 års riksdag frambära särskild motion om rösträtt för kvinnor. År 1908 skrev SAP in kvinnlig rösträtt i sitt program till riksdagen efter påtryckningar från kvinnorna.

LKPR:s linje var att kämpa för rösträtt för kvinnor på samma villkor som männen. Det innebar att man inte kämpade för att få bort de spärrar som fanns för vissa grupper, t ex fattigvårdsstrecket. Enskilda socialdemokratiska kvinnor var anslutna till LKPR, men då LKPR vidhöll sin linje blev motsättningarna snart för stora.

På den internationella Socialistiska kvinnokonferensen⁹ i Köpenhamn år 1910 fastställdes det att de socialistiska kvinnorna icke skulle arbeta med de borgerliga kvinnoaksrörelserna i rösträttsfrågan utan tillsammans med de socialistiska partierna. I konferensen deltog flera kvinnor från Sverige och Allmänna Kvinnoklubben hade lagt in en motion, som tog avstånd från den borgerliga rösträttsrörelsen och uttalade sig för ”att kvinnornas rösträttsfråga endast kan lösas efter principen allmän, lika och direkt rösträtt utan bindande garantier”.

Lydia Wahlström, kassör i LKPR, menade att efter Köpenhamnskongressen fick rösträttsrörelsen ”alltmer nöja sig med de borgerliga kvinnorna, vilka enligt många arbetarkvinnors ärligt uttryckta mening endast kämpade för att ge bättre villkor åt överklassens kvinnor”.¹⁰

På Köpenhamnskongressen beslutades att de socialistiska kvinnorna i varje land skulle genomföra en kvinnodag som i första hand tjänade till agitation för kvinnorösträtten. I Sverige samlades de socialistiska kvinnorna för första gången den 12 maj 1912, efter beslut av Clara Zetkin. På ett tiotal platser runt om i landet demonstrerade arbetarkvinnor för sitt krav – kvinnlig rösträtt.

De socialdemokratiska kvinnorna kämpade för kvinnorösträtten inom arbetarrörelsen, trots den dubbla situation de befann sig i. Å ena sidan partiets inställning till kvinnorösträtten och å andra sida LKPR:s nonchalerande av arbetarkvinnornas krav.

1921 fick Sveriges kvinnor rösta för första gången, efter flera års omfattande klasstrider.

Nattarbetsförbud

Industrialiseringen och den stora inflyttningen av människor till städerna bidrog till att familjerna splittrades. Kring sekelskiftet blev de ogifta mödrarna och de utomäktenskapliga barnen ett stort samhällsproblem.

Omkring hälften av alla barn som föddes i början av 1900-talet i Stockholm, var födda utom äktenskapet. Familjefäder ”försvann” när de inte orkade med försörjningsbördan. De ”ensamma” mödrarnas löner var satta vid svältgränsen, vilket drev många kvinnor i prostitutionen.

Den socialdemokratiska kvinnorörelsen började under denna period driva krav och frågor för att förbättra kvinnornas situation i samhället. De skrev motioner till partikongresserna om vad som kunde göras för de ogifta, utblottade barnaföderskorna. De krävde juridiskt skydd för

⁸ De fackförbund som anslöt sig till cirkuläret var Sthlms Bageriarbeterskor, Bageri och Konditoriavd 1, Bryggeri avd 15, De förenade förbunden, Grov och Fabriks avd 27 i Arlov och Sthlms Sockerbruksfack föreningen avd 61, Tobaks Sthlms avd, Kvinnornas Fackförbund, Järn och Metallarbetarförbundet avd 23 Eskilstuna och avd 50 Uppsala, Skrädderiarbetarförbundet, Telegraf- och Distriktstelefonarbetarförbundet, Textil avd 23 Sthlm, avd 58 Furulund och avd 15 Malmö, Sthlms Typografiska kvinnoklubb.

⁹ År 1907 i Stuttgart hölls för första gången en internationell socialistiska kvinnokonferens, i samband med den internationella socialistiska kongressen. På denna konferens utbyttes information och erfarenheter mellan de olika länderna. Man antog en resolution om kvinnlig rösträtt och man upprättade en centraladministration, en internationell kvinnobyrå, som skulle stärka kontakterna mellan länderna.

¹⁰ *Marianne Gieselsson* LKPR och de socialdemokratiska kvinnorna i den kvinnliga rösträttsfrågan 1908-1911, uppsats Lund 1973.

mödrarna, barnkrubbor i närheten av industrierna, bättre bostadsförhållanden o s v. Dessa frågor kom emellertid ej att diskuteras på partikongresserna utan hade sitt forum inom den socialdemokratiska kvinnorörelsen.

Idéer om barnbegränsning började spridas allt mer i Sverige under denna tid, och vid kvinnoklubbarnas kongress 1908 hade kvinnoklubben i Norrköping framlagt en motion om att en broschyr skulle utarbetas med ”fullständig utredning och bruksanvisning rörande preventivmedel för att spridas bland kvinnorna”. Majoriteten menade dock att huvudvikten istället skulle vara sådana åtgärder som kunde befrämja det kommande släktets bästa, som t ex moderskapsförsäkring.

År 1910 talade Hinke Bergegren vid ett offentligt möte i Folkets Hus om ”Kärlek utan barn” vilket vållade stor uppmärksamhet. Samma år förbjöds upplysning om och saluföring av preventivmedel i lagen utan någon större uppståndelse bland kvinnorna.

Fabrikssystemet medförde att de sociala arbetsförhållandena blev mer öppna för insyn. En skyddslagstiftning för framförallt kvinnor och barn ställdes som krav bl a vid internationella konferenser som t ex år 1890 i Berlin sammankallad av Bismarck. Dessa skyddsåtgärder var inte alltid till fördel för kvinnorna, utan innebar snarare att hennes jämställdhet på arbetsmarknaden kringskars.

1901 kom en lag som förbjöd kvinnor att arbeta under jord, i stenbrott eller gruva, och som dessutom förbjöd sysselsättandet av barnaföderskor i industriellt arbete fyra veckor efter barnsörden. Ett skydd för mödrar och barn var nödvändigt men kvinnan fick inte någon ekonomisk ersättning för förlorad arbetsinkomst. Krav på moderskapspenning drev de socialdemokratiska kvinnorna i flera år och först år 1931 utgick ersättning för industriarbeterskor under minst 42 dagar.

1916 fastslogs även förbud mot användande av kvinnor under 21 år till lastning, stuveriarbete eller lossning av varor ombord på däckat fartyg. Vid en undersökning som gjordes 1905-06 framkom att i Västerbottens län förekom kvinnliga stuveriarbetare vid 11 olika platser d v s sysselsättning för omkring 205 kvinnor i en ålder av 13-50 år. I Västernorrlands län användes bortåt 1 000 kvinnor i åldern 13-60 år till stuveriarbete.¹¹

I början av 1900-talet kom också förslag från regeringen till ”en lagstiftning om förbud mot nattarbete för kvinnliga arbetare”. Vilka de direkta orsakerna var till att man försökte införa detta förbud framkom icke. Men bakom förslaget stod ej omtanken om kvinnorna utan framförallt rädslan för hennes allt starkare framträngande på arbetsmarknaden.

I Sverige hade en kommitté tillsatts för att utreda frågan. Stora protester kom från de kvinnor som skulle drabbas av lagförslaget, nämligen kvinnliga typografer, bokbinderskor, sömmerskor i de större ateljéerna, sockerfabriksarbeterskorna samt i enstaka fall kvinnor inom några få andra industrier. De menade att ”det ej bevisats att kvinnorna fara mer illa av nattarbete än männen och att de kunde skydda sig själva genom sina fackliga organisationer”. Dessutom befarade de att konkurrensen skulle öka inom de lågavlönade kvinnoyrkena.

Lagförslaget skulle däremot inte gälla de kvinnor som bäst behövde en skyddslagstiftning, hemarbeterskorna och den stora sömmerskekåren. De flesta av dessa kvinnor var organiserade och genom att det inte fanns något arbetsavtal för dem fanns det inte heller bestämmelser ifråga om arbetstidens längd etc. Genom att förbudet mot nattarbete endast skulle gälla i de industrier eller företag som sysselsatte mer än 10 arbeterskor, kunde de större ateljéerna i stället utnyttja hemarbeterskorna eller på andra sätt kringgå lagen.

¹¹ För en närmare undersökning om de kvinnliga stuveriarbetarna, se *Anders Björklund* ”Splitvedjäntor och andra arbeterskor vid de norrländska lastageplatserna”. Liber 1977.

De socialdemokratiska kvinnorna, Fredrika Bremerförbundet, Typografiska kvinnoklubben i Stockholm och bageriidkerskorna var de mest drivande mot nattarbetsförslaget. De skrev artiklar, petitioner och skrivelser. I januari 1908 anordnade de socialdemokratiska kvinnorna ett välbesökt möte där ett uttalande togs som bl a sa:

”Arbetarklassens kvinnor har aldrig tillfrågats i denna för dem så ytterst viktiga sak och man kan ej begära att dessa som ännu är rättslösa skola godkänna en lag som i sig själv ändå är en skenreform när det gäller verkligt skydd för kvinnorna. Skall en reform ifråga om nattarbetets inskränkning ske måste denna omfatta såväl män som kvinnor”.

Kvinnornas energiska motstånd mot lagen gjorde att den föll vid 1908 års riksdag.

SAP motarbetade kvinnorna och beskyllde dem för att gå Fredrika Bremerförbundets och högerns ärenden. Vid partikongressen 1908 beklagades, trots protester från kvinnorna ”att detta års riksdag avslagit den internationella överenskommelsen om inskränkning i kvinnornas nattarbete”. Inom LO debatterades överhuvudtaget inte frågan. Vid Bryggeriarbetsförbundets kongress 1908 lämnade den kvinnliga avdelningen 15 in en motion mot nattarbetsförbudet men kongressen ville inte uttala sig!

De socialdemokratiska kvinnorna kämpade mot en förstärkning av arbetsdelningen inom produktionen medan SAP:s ställningstagande inriktade sig på att öka skillnaden mellan de kvinnliga och manliga arbetarna. Kvinnorna ansåg att deras ståndpunkt var ”ingen följd av feminism, utan ett utslag av rent mänsklig självuppehållelsedrift” och de var ”inga fiender till en gagnande skyddslagstiftning, men ställa sig absolut avvisande till skenreformer.” Istället krävde de 8 timmars arbetsdag och högre löner för både män och kvinnor.

Kvinnoorganisationerna uppvaktade regeringen, LO:s ledning och riksdagsgrupper men ingenting hjälpte. År 1909 gick förslaget om förbud mot nattarbete för kvinnliga arbetare igenom i riksdagen, och den började gälla fr o m 1911.

Effekterna av lagen blev, precis som kvinnorna väntat, att antalet kvinnor minskade i vissa yrken. Cirka 2 000 kvinnor skulle beröras av lagen, och enligt Kommerskollegium, som gjorde en undersökning år 1911 om effekterna av lagen, hade lagen i ett eller annat avseende vållat ändrade arbetsvillkor för sammanlagt 905 arbeterskor alltså hälften av de kvinnor som drabbades av lagen. Dessutom var undersökningen inte fullständig då den inte täckte alla berörda industrier.

Vid lagens införande fanns mellan 500-600 kvinnliga typografer, och de var samtliga organiserade och hade samma lönevillkor som männen. Den kvinnliga typografklubben i Stockholm förde en intensiv kamp mot lagförslaget medan förbundsledningen i Typografarbetarförbundet stödde det. Nu tvingades de kvinnliga typograferna till sämre betalda sysselsättningar, och nya kvinnor togs inte längre in som lärlingar. Yrkesskolorna stod inte längre öppna för kvinnor.

Typografiska kvinnoklubben drev på förbundsstyrelsen att ständigt undersöka konsekvenserna av lagen och krävde att åtgärder skulle vidtagas för att skydda kvinnorna mot lagens verkningar. Något stöd fick dock inte kvinnorna och deras motion bordlades. De kvinnliga typografernas antal minskade drastiskt och tryckerierna föredrog att anställa manlig arbetskraft.

Vid övriga fabriker såsom spisbrödsfabrikerna och sockerindustrin kom också antalet kvinnor att minska. Dispens söktes från de olika områdena men beviljades enbart vid konserverfabrikerna ”som avse förarbetande av varor, vilka äro underkastade hastig försämring”. Dessutom belyser konserverfabrikanternas skrivelse tydligt hur kvinnoarbetet värderades:

”Detta arbete är icke av någon ansträngande beskaffenhet, enär det allenast består av rening och sköljning eller liknande behandling av råvaran samt en del handräckningsgöromål, såsom frambärning av burkarna o s v. Det är uppenbart att det skulle bli alltför kostsamt och tidsödande att använda fullvuxna arbetskarlar till sådant kvinnoarbete som plockning av ärter, rensning av bönor, morötter, sparris m m” (Morgonbris nr 11 1911)

Anna Lindhagen, redaktör för Morgonbris, gör följande reflexion över nattarbetslagen:

”Då lagen är skriven så, att dispens kan erhållas i fall då industrin så fordrar det och det är dyrbart att använda sig av vanlig arbetskraft; men då däremot det ej i lagen erbjudits något tillfälle för erhållande av dispens för den andra partens skull, för arbeterskans skull, om det visar sig att yrken för kvinnor genom lagens kategoriska bestämmelser försämras eller att det med väl anordnade natt-arbets-skift ej kan verka skadligt för kvinnans hälsa – så syns det att den lag vi fått angående förbud för nattarbete borde varit helt annorlunda än den är eller ej alls tillkommit, åtminstone ej utan grundligare undersökningar”. (Morgonbris nr 11 1911)

Först år 1962 togs nattarbetsförbudet för enbart kvinnor bort och ett generellt nattarbetsförbud infördes.

Den socialdemokratiska kvinnorörelsen var banbrytare för kvinnornas kamp för socialismen, kampen för kvinnans rättigheter, för barnomsorg, för jämställdhet i arbetslivet. Men detta arbete stod helt utanför partiets ledning, som överlämnade kvinnokampen till kvinnorna själva. Den socialdemokratiska kvinnorörelsen bestod framför allt av hemmafruar, vilket återspeglar en liten förankring inom den fackliga rörelsen. Därmed förblev kvinnoklubbar svaga i förhållande till partiet.

Medan SAP principiellt uttalade sig för nödvändigheten av att kvinnorna kom med i rörelsen, gjorde man ingenting åt de problem som fanns för arbetarkvinnorna. SAP drog sig inte heller för att tillbakavisa kvinnorna inom de egna leden för att männens frågor skulle komma i första hand.

II. Revolutionsåret 1917

Tidigt kom det att finnas olika strömningar inom SAP – de som kom att stå för en samförståndslinje där man eftersträvade kompromisser med arbetsgivarna och de som menade att det fanns en oförsonlig motsättning mellan arbetarnas och arbetsgivarnas intressen.

De som kom att representera samförståndslinjen var ofta rekryterade från intellektuella och från den liberala rörelsen som t ex Branting. I Sverige ökade industriarbetarna först åren 1895-1905, som vi tidigare sett. När dessa började organisera sig i fackföreningsrörelsen var det redan färdiga organisationer de kom till – organisationer som dessutom redan från början var hårt centraliserade. Funktionärskåren skaffade sig stor makt i organisationen gentemot de växande medlemsmassorna inom proletariatet.

Kritiken mot ledningens passiva hållning blev allt större från arbetarna. Vid tre tillfällen röstade de för storstrejk, för kravet på allmän rösträtt, som påtryckningsmedel. Vid ett tillfälle, år 1902, fick ledningen ge efter för trycket från massorna.

Hösten 1909 blev tusentals arbetare lockoutade och LO tvingades svara med strejk. Men LO-ledningens passiva hållning i strejken, innebar ett fruktansvärt nederlag för arbetarna som påtvingades kännbara lönesänkningar. Följden av storstrejken 1909 blev att LO:s medlemsantal sjönk med hälften. De mest kampberedda och oppositionella arbetarna försvann. Många blev svartlistade och tvingades emigrera till USA, flera tusen arbetare anslöt sig till syndikalisterna. Samtidigt innebar storstrejken att ledningen för fackföreningsrörelsen ytterligare stärkte sin makt gentemot medlemmarna.

Ett konservativt skikt av fackliga funktionärer som inte var beredda att äventyra sina uppnådda positioner kom att utgöra en viktig del inom den socialdemokratiska rörelsen. Redan från början motarbetade Branting självständiga aktioner.

I sin strävan att bevara sina privilegier kom funktionärerna att i fråga efter fråga uttunna partiets fastslagna inriktning och program. Vi ser det bl a i rösträttsfrågan, där de socialdemokratiska arbetarna ville avbryta det ensidiga samarbetet med liberalerna, för att istället trappa upp kampen med självständiga massaktioner.

2:a Internationalens grundläggande princip om arbetarklassens självständiga organisering och brytande med liberala föreningar hade mer och mer försvunnit från ledningens agerande inom SAP. I stället blev det ungdomsförbundet som ständigt försökte försvara programmet. Till dess ledning knöts de bästa elementen av unga arbetare och intellektuella, som klart och målmedvetet kämpade för att försvara och vidareutveckla arbetarrörelsens stolta traditioner och program. Det var framför allt två frågor som vänstern inom partiet drev hårt, militärfrågan och klassarbetet.

Partisplittringen 1917

Första världskrigets utbrott 1914 innebar en splittring av 2:a Internationalen. Arbetarrörelsen kom att ställas inför valet att stödja den borgerliga staten och dess militärrustningar eller att öppna upp kampen mot den. Vänstern inom andra Internationalen – fr a det ryska socialdemokratiska partiet och Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht från det tyska socialdemokratiska partiet – menade att istället för att göra eftergifter för varje nations borgarklass, så skulle arbetarklassen samla sig internationellt mot kapitalisterna. Under kriget samlades oppositionen inom Internationalen till olika konferenser för att diskutera läget. Karl Kilbom från det svenska ungdomsförbundet deltog också vid dessa möten. Högern inom SAP hade länge bäddat för sitt ställningstagande. 1914 verkade man aktivt för ett stöd åt ”borgfreden” och därmed åt regeringen ”Hungerskjölds” rustningspolitik. Vänstern gick till skarpt angrepp mot ledningen i partiet och organiserade olika aktioner mot kriget.¹²

1915 la partiet munkavle på vänsterns representanter i riksdagen genom den beryktade munkorgslagen, som förbjöd riksdagsmän att agera mot beslut fattade av riksdagsgruppens majoritet. Man ville hindra vänstern att argumentera för partiprogrammet och man ville genomföra stödet till borgarfredens rustningspolitik utan besvärande opposition.

Till partikongressen 1917 ville ledningen inom SAP få vänstern att underkasta sig partidisciplin och då de vägrade detta, uteslöts vänstern och därmed hela ungdomsförbundet. 1 maj bildades Sveriges Vänstersocialdemokratiska parti, SSV.

Svenska revolutionen 1917

Våren 1917 jäste det i hela Europa. I Sverige förde Hammarskjöld en mycket arbetarfientlig politik. Livsmedel exporterades till Västtyskland samtidigt som ransoneringskort infördes. Reallönerna sjönk med 50% under åren 1913-1917 och våren 1917 blev det akut livsmedelskris. Man kan tala om den svenska revolutionen denna vår. Hungerdemonstrationer utbröt i hela landet.

¹² Bara under sommaren 1915 genomfördes 1 000 offentliga möten med över 100 000 deltagare i kamp för freden. Demonstrationer och protestmöten mot krigsfaran och dyrtiden hörde till ordningen för dagen. I sina memoarer skildrar *Fredrik Ström*, då socialdemokraternas partisekreterare och en av vänsterns förgrundsfigurer, detta: ”Jag erinrar mig ett massmöte mot dyrtiden. Det hölls på Söder i Stockholm. Det var en stor och ilsken publik som kommit tillstädes. Men det märkligaste var inte den saken. Sådant var vanligt. Nej det märkliga var, att publiken till största delen utgjordes av kvinnor. Sådant har aldrig förr inträffat. De arga husmödrarna, de förbittrade arbetarkvinnorna ropade: Kör iväg regeringen! Prata inte, gör något!” Citerat av *Kjell Östberg*, Krav från gruvarbetarna: Storstrejck för freden. Internationalen nr 1/82.

Det hela började i Västervik den 16 april då alla arbetare gick från fabriker och verkstäder för att kräva krafttag av myndigheter mot livsmedelsbristen. En strejkkommitté utsågs som uppmanade arbetarna runt om i landet att ansluta sig till kraven om en höjning av levnadsstandard till förkrigsnivå och 8 timmars arbetsdag. Västervik följdes omedelbart av otaliga hungerdemonstrationer runt om i landet. På landets regementen genomförde soldaterna matstrejker och andra demonstrationer. Arbetarråd bildades på olika platser.

Kvinnorna och hungerdemonstrationerna

Dagen efter upproret i Västervik samlades 400 fabriksarbeterskor i Karlstad utanför rådhuset och krävde tilläggsbrödkort. Efter uppvaktning även hos landshövdingen fick de till svar att åtgärder skulle vidtas för att lindra arbetarnas brödbekymmer. I Hofors gick 2 000 arbetare och kvinnor ut och krävde bröd, fläsk och potatis.

I Söderhamns skärgård lät föräldrarna barnen stanna hemma från skolan – de krävde att få skoltiden ändrad så att barnen skulle kunna äta hemma på morgonen och få lagad mat till frukost. Eftersom det var ont om bröd kunde föräldrarna inte göra i ordning smörgåspaket till barnen. De fick igenom sina krav.

19 april samlades 1 500 husmödrar från Borlänge, Domnarvet och Kvarnsveden för att tåga till brödbyrån. I täten bar de ett standar med texten ”Giv rätt åt våra män och kamrater samt bröd åt våra hungrande barn”. Vid ett möte i Folkets Hus antog de en resolution som överlämnades till brödbyrån. I resolutionen sade Borlängekvinnorna hotfullt:

”Ska hungerpiskan länge vina över oss och våra barn, kan vi inte längre svara för de åtgärder som kan komma att vidtagas. Exempel finns från vår granne i öster att genom kraftiga åtgärder livsmedelsbristen kan avskaffas”.

I Södertälje tågade 1 200 kvinnor i samlad trupp till rådhuset där en resolution upplästes med krav på mera mat. Därefter tågade omkring 700 kvinnor till jutefabriken och klagade inför direktören att de kvinnliga arbetarna erhöi endast c:a 600 kr/år. Direktören hänvisade endast till myndigheterna. På kvällen samlades sedan arbetare från stadens olika fabriker till en ny livsmedelsdemonstration som samlade ca 4 000 deltagare. Man krävde bröd och allmän rösträtt.

Demonstrationerna fortsatte i stort sett varje dag. I Göteborg samlades t ex 15 000 människor till ett massmöte, i Eskilstuna demonstrerade 7 000. Vid en demonstration i Halmstad som samlade över 10 000 deltagare talade Hilma Hovstedt, kvinnlig agitator sedan sekelskiftet, om kvinnans krav i nödtiden. Kvinnorna gick i täten på demonstrationen och sjöng Internationalen och Arbetets Söner.

På Söder i Stockholm tog arbeterskorna vid Stockholms skofabrik initiativ till en demonstration den 25 april. På morgonen samlades arbeterskorna från skofabriken, Nysilverbolaget, Liljeholmens trikåfabrik, Tobaksmonopolet och flera andra fabriker vid Hornstull. Tåget samlade mellan 6 000 och 7 000 kvinnor och valde en deputation av tio kvinnor med Selma Svenson som ordförande.

Kvinnorna krävde att mjölkpriset skulle sänkas med 5 öre. De framhöi att läget var förtvivlat och att småbarnen nästan fick svälta. När demonstrationen sedan skulle gå vidare från mjölkcentralen mot Kanslihuset och regeringen, förbjöd polisintendenten i Stockholm det. Han gav sina underhuggare ordern: ”tåget ska sprängas”.

Då uppstod en oerhörd förvirring. Med våld sprängde polisen tåget i två delar. Men de uppretade kvinnorna hade bestämt sig för att hålla samman, och från tre olika håll strömmade de åter samman på Norra Bantorget, för att åter försöka tåga till Kanslihuset. Men på nytt anföll polisen, och kvinnorna kunde bara nå Kanslihuset i spridda grupper. Framme vid

riksdagshuset samlades 5 000 kvinnor och ropade ut borgmästare Lindhagen, medan polisen fortsatte att anfalla kvinnorna. Några dagar senare lämnade mjölkcentralen besked att mjölkpriset inte kunde sänkas.

Den 5 maj fortsatte då hungeroroligheterna på Söder. Tusentals arbetarkvinnor drog, drivna av hungern, genom hela kvarteret och genomsökte potatisförråden hos en mängd handlare. Kvinnorna fick höra ett rykte att en gårdshandlare skulle ha ett potatisförråd. Kvinnor och barn samlades snabbt, och fann två tunnor potatis som snabbt tog slut. Men kvinnorna trodde inte på handlarens försäkran att det inte fanns mer, utan fortsatte att leta.

Då kom polisen och försökte skingra kvinnorna, varpå fullt tumult uppstod. Flera kvinnor fick allvarliga slag och flera häktades, trots kvinnornas rop ”Nej släpp henne! Vem ska ta hand om hennes fem barn?” Sammanlagt greps 17 personer, därav 4 kvinnor. Tre av kvinnorna dömdes senare till 100 kr böter, medan männen fick flera års straffarbete för våld mot person.

Under rättegången skrevs långa reportage i Folkets Dagblad och arbetarkvinnorna vittnade om polisens fruktansvärda brutalitet mot kvinnorna. Poliserna gick dock helt fria. Högerpressen hetsade till de strängaste straff för de strejkande.

Även i andra städer tvingades kvinnorna handla själva när myndigheterna inte gjorde något för att lindra matbristen. I Norrköping tågade 4 000 arbetarkvinnor ut på stan och stormade flera bagerier och köttbutiker. De skräckslagna innehavarna tvingades lämna ut sina förråd. Många av de demonstrerande hade inte haft mat i huset på flera dagar och många svimmade under upploppet.

Polisen stod maktlös och tycktes inte ha lust att ingripa. Men fyra kvinnor och två män häktades. Två av kvinnorna dömdes till två månaders straffarbete, och en kvinna dömdes till två månaders fängelse.

I Göteborg tvingade kvinnorna olika affärsinnehavare att sälja utan ransoneringskort. Vid ett tillfälle när en brödutkörare kom med sin brödvagn i Göteborgs arbetarkvarter slog kvinnorna ring om vagnen och tvingade utköraren att sälja utan kuponger.

I Malmö tågade 400 kvinnor till livsmedelsnämnden när det inte fanns potatis att köpa på torget. Nämnden såg då ingen annan utväg än att skaffa fram potatis och sälja. Några dagar senare uppstod en spontan demonstration, när det inte fanns mat på torget. Ett tusental kvinnor samlades och gick åter till livsmedelsnämnden, där de ropade ”Vi vill ha något att äta idag – vi svälta!” När tåget gick vidare till Stortorget försökte polisen skingra demonstranterna, men misslyckades.

Hur mottogs hungerprotesterna

De spontana demonstrationerna föll inte alltid arbetarrörelsens ledning i smaken. Textilarbetarförbundets verkställande utskott vädjade efter händelserna i Norrköping till sina förbundsmedlemmar:

”att lägga sig vinn om ett betänksamt uppträdande såväl inom som utom arbetet i dessa för arbetarklassen så allvarsamma, tunga och bekymmersamma tider. De organiserade arbetarna få och vilja icke låta sig påverkas av de oorganiserade. Arbetsnedläggelse eller demonstrationer som kunna skada våra intressen, böra ej förekomma”. (Arbetet 8 maj 1917)

Även i Malmö gick arbetarkommunen ut med ”Ett allvarsord till kvinnorna”:

”Demonstrationen är ett kraftigt verkande påtryckningsmedel när det gäller för de mindre bemedlade klasserna att ge eftertryck åt en mening eller att genom sin massverkan sätta respekt bakom ett visst krav. De ordnade jättedemonstrationerna, som arrangerats under dyrtiden i Malmö ha också satt sin bestämda prägel på en del åtgärder, vars resultat icke skola utebli. Men det är med demonstrationerna som med alla andra vapen: användas de ständigt och oklokt så mista de sin

skärpa och bli till slut fullständigt verkningslösa. Att demonstrera i tid och otid, utan att ha tagit sikte på någon bestämd punkt, mot vilken påtryckningen riktas, är att fäkta i luften, man förnöter krafter och man förslöar vapnen, men man når intet resultat. Vi ha velat allvarligt framhålla dessa synpunkter för våra arbetarkvinnor, vilka för ögonblicket tycks leva i den villfarelsen att allt kan åstadkommas genom upprepade demonstrationer. Funnes det lager av livsmedel, funnes det möjlighet att pressa fram en enda säck mera mjöl i landet genom en demonstration, skulle vi tillråda utan tvekan, men alla demonstrationer till trots står den hemska sanningen kvar: vi lida brist på brödsäd och en tillfällig utökning av ransonerna skulle endast medföra desto värre svält fram på sommaren. Varför vi ha kommit i detta nödläge, hör inte inom ramen för denna artikel, och är dessutom redan av alla känd, men så mycket kan och bör sägas, att hade alla ni arbetarhustrur och edra män ådagalagt ett livligare klassintresse och en större solidaritet med edra kämpande likar innan krisen kom, så skulle dess verkningar icke blivit så förhärjande(...)Vad som nu främst måste till är icke planlösa demonstrationer mot och för saker, som är ouppnåeliga, men enig uppslutning kring våra organisationer, de enda som nu kunna hjälpa. Av vissa livsmedel och däribland de mest nödvändiga, kan icke mera frampressas, men vi kunna tvinga fram en stor ökning i inkomsterna, att de varor, som verkligen finnas, komma inom våra köpmöjligheter.” (Arbetet 9 maj 1917)

Några dagar senare inbjöd arbetarkommunens styrelse Malmö arbetarkvinnor till ett möte tillsammans med representanter från livsmedelsnämnden. Syftet med mötet var bl a att ”...på ett enklare, mera effektivt sätt få dryftat dagens brännande frågor, än vad som kan ske vid demonstrationer och uppvakande”. Mötet samlade över tusen kvinnor och bl a en kvinna fick berätta om den fruktansvärda nöden. Ett kvinnornas välfärdsutskott bildades, vars uppgift var att mottaga och förbereda alla klagomål och önskningar från arbetarkvinnor som framkom med anledning av nödtiden.

Vad hände med den svenska revolutionen

Hungerdemonstrationerna ebbade ut under sommaren. På vissa orter ingrep militärmakten och tvingade arbetarna till reträtt med ordentliga repressalier. För första gången hade det funnits stora möjligheter för arbetarklassen att bli av med Hammarskjöld och att gripa makten, men detta misslyckades.

Detta berodde bl a på politiska begränsningar inom rådsrörelsen och bland vänsterpartiet. Inom rådsrörelsen slöt vänstersocialdemokraterna en allians med syndikalisterna – en allians som kom att hindra dem från att ta upp frågan om den politiska makten. Syndikalisterna var principiellt emot att resa politiska krav och inom rådsrörelsen drev man enbart ekonomiska krav som 8 timmars arbetsdag, livsmedelskrisens lösande.

Vänsterpartiet förmådde ej länka ihop frågan om rösträtt med frågan om en arbetarregering som skulle valts genom den här allmänna rösträtten. Denna arbetarregering skulle sedan med stöd av rådsrörelsen kunna börja angripa kapitalismens makt.

Istället var det enbart högersocialdemokraterna som kunde ge arbetarna ett politiskt svar på situationen. Genom att driva kravet på allmän rösträtt och ”bort med högerregeringen”, lyckades de leda in intresset hos arbetarklassen på det kommande riksdagsvalet hösten 1917. Detta trots att man tryckte på ”vidtag inga egna aktioner”, ”slut på tvångsinventeringarna”, ”slut på demonstrationerna”.

Vid valet hösten 1917 led högern ett brakande nederlag. Högersocialdemokraterna ingick en koalitionsregering med liberalerna. Man förberedde en ”moderat” författningsrevision om vilken Wigforss sedermera bekände i sina memoarer: ”Jag kan inte annat än bekänna att det är synnerligen begripligt om massan av arbetare uppfattade partiledningens politik som medvetet bedrägeri”. Socialdemokraterna hade frångått sitt program om arbetarklassen självständiga organisering för att i stället samarbeta med liberalerna.

Det var de stora massdemonstrationerna, där kvinnorna spelade en stor roll, som ledde fram till rösträttens genomförande 1918. I en krissituation ger kapitalisterna bara något lite ifrån sig om de hotas med att förlora allting. Det var därför högern gick med på att rösträtten genomfördes i Sverige.

Resultatet av den svenska revolutionen 1917 blev att arbetarklassen vann den allmänna rösträtten. Det tolkades som en framgång för högresocialdemokraterna samtidigt som SAP hela tiden manade arbetarna till besinning.

Men den nya regeringen kunde inte lösa livsmedelskrisen och nödläget i landet. Följande år skulle massorna på nytt börja resa sig.

Kommunistisk och socialdemokratisk kvinnorörelse

Inom den socialistiska kvinnorörelsen i Europa växte opinionen mot kriget, och Clara Zetkin tog initiativet till en kvinnokonferens i Bern mars 1915. Till konferensen utgavs ett ”kvinnomanifest” som riktade sig till kvinnorna och manade dem att resa sig mot kriget. Ingen kvinna från den socialdemokratiska rörelsen deltog på konferensen, då man var förhindrad att åka, men på den internationella kvinnodagen 1915 demonstrerade man mot kriget och för freden.

Det var kvinnorna som först kom att resa sig mot kriget. I Ryssland gick arbetarkvinnorna i spetsen för strejker och bröduppror under kriget. Detta kulminerade i slutet av februari 1917 då de sista fördämningarna av arbetarkvinnornas tålmod brast.

Ett hundratal textilarbeterskor i Petrograd lade på den internationella kvinnodagen 8 mars ner arbetet – en politisk aktion mot kriget och svälten. De gick ut på gatorna och skickade delegater till närliggande fabriker för att få ut så många som möjligt i strejk. Under dagen hade 90 000 arbetare följt textilarbeterskornas exempel. Kvinnornas aktion kom att bli upptakten till den första proletära revolutionen, i Ryssland oktober 1917.¹³

Sverige

När vänstern uteslöts från SAP ställde sig de flesta socialdemokratiska kvinnoklubbarna på högerdemokraternas sida, trots att partiets ledning ofta svek kvinnorna. Några undantag fanns, som t ex kvinnoklubbarna i Kiruna, Malmberget och Fagerviken som anslöt sig direkt till vänsterpartiet. Andra enskilda kvinnor lämnade kvinnoklubbarna för att bilda vänster-socialistiska kvinnoklubbar.

Följande uttalande tog Kiruna kvinnoklubb sedan den socialdemokratiska kvinnokongressen år 1917 tagit ett uttalande mot oppositionen inom partiet.

”Klubben beklagar, att centralstyrelsen ej givit någon representant för oppositionen tillfälle att närvara å kongressen. Skulle något uttalande ifråga om partistriden gjorts, borde detta skett först efter en diskussion, där båda parterna fått tillfälle att försvara sin ståndpunkt. Likaså anser klubben att kongressen motsagt sig själv, då den ena gången förklarat att de socialdemokratiska kvinnorna böra arbeta för avväpning och den andra gången uttalat sina sympatier för ett parti, vars ledare haft anledning att med glädje konstatera 'den växande försvarsviljan inom partiet', och som således kan sägas ha tagit avstånd från de antimilitaristiska idéerna. Dessutom har kvinnokongressen genom sitt uttalande i frågan ej befrämjat enigheten bland de socialdemokratiska kvinnorna utan i stället infört splittring och tvedräkt bland dem”.¹⁴

De socialdemokratiska kvinnornas centralstyrelse svarade

¹³ Maria Rönn och Eva Schmitz, Bolsjevikpartiet och kvinnofrågan, Rödhättan nr 14-15, 1977.

¹⁴ Morgonbris nr 5 1917.

”I hastigheten synes här den goda viljan att försvara oppositionen bli anledning till ett angrepp mot den centrala styrelsen. Annars borde väl vid lugnare eftertanke man kunna vara enig om resolutionens huvudsakliga innehåll att 'aldrig skall splittring och söndring föra arbetarklassens och socialismens sak framåt'. Någon motsägelse kan C.S. ej finna förekomma, då vare sig uttalandet med ett ord berör militärfrågan eller kongressen uttalat sig för avväpning i den mening detta förslag framförts av oppositionen”.¹⁵

Vid partisplittringen togs emellertid omedelbart initiativ till att återigen bygga upp en socialistisk kvinnorörelse som stod på klasskampens grund. Det var kvinnor från ungdomsklubben Revolt i Stockholm som Emma Flood, Anna-Stina Pripp, Gerda Linderot och Signe Sillen som kom att initiera bildandet av vänstersocialistiska kvinnoklubbar runt om i landet. Uppbygget av dessa kvinnoklubbar påminde mycket om när de socialdemokratiska kvinnoklubbarna bildades kring sekelskiftet. Det var agitationsfrågan som var den dominerande och år 1919 börjar de vänstersocialistiska kvinnoklubbarnas Samorganisation ge ut tidningen Röda Röster varje månad. Den kom att ha en upplaga på ca 4 000 ex i månaden.

Röda Röster hade en helt annan inriktning under 20-talet än Morgonbris. Anna-Stina Pripp, som var dess redaktör, skrev åtskilliga artiklar om nödvändigheten av att kvinnorna organiserade sig i kampen för socialismen. Det skärpta klasskampsläget och arbetsgivarnas attacker mot arbetarna under denna period, fyllde tidningens sidor och man propagerade även för kvinnornas deltagande i kampen. De vänstersocialistiska kvinnorna kom att föra vidare den kamp som kvinnorna inledde kring sekelskiftet. På olika sätt försökte man få arbetarkvinnorna att ställa sig bakom olika kampanjer och driva sina krav i dessa. Tidningen vände sig fr a till arbetarkvinnorna, skildrade kvinnornas arbetsförhållanden inom industrin och andra arbetsplatser, skrev om kvinnornas lönekamp och de olika strejker som kvinnorna varit ute i.

Socialdemokratiska Kvinnoförbundet bildades 1920, och dess verksamhet kom allt mer att utgöra kampen för olika sociala reformer. Under 20-talet var det fattigvårdslagstiftningen, barnavårdslagstiftningen, befolkningsfrågan, moderskapshjälp o s v som kom att diskuteras på kvinnokongresserna. De bevakade frågor som partiet ej tog större ansvar för. Kvinnoförbundet förlitade sig nu helt på parlamentarismen och att socialdemokratin i regeringsställning skulle genomföra reformer. Man såg inte längre arbetarklassens självständiga organisering som medlet att genomdriva krav.

Kampen för socialismen och arbetarklassens frigörelse och kvinnans frigörelse tycktes allt mer avlägset. Clara Zetkin beskrev utvecklingen av den socialdemokratiska kvinnorörelsen så här:

”Den socialdemokratiska kvinnorörelsen har urartat till inget annat än en reformrörelse, som icke vill störta den borgerliga ordningen, utan tvärtemot stödja den. Den bidrager därmed till att befästa och upprätthålla de kvinnliga arbetarnas klasslaveri. Man talar ganska ständigt om socialismen i den socialdemokratiska kvinnorörelsen, men bara med det ändamålet att hålla de arbetande kvinnorna borta från deras klass' revolutionära kamp... in i en dröm, om att man kan växa sig fredligt in i socialismen med hjälp av sociala reformer och borgerlig demokrati”.¹⁶

Det existerade ingen självständig kvinnorörelse oberoende av ett politiskt parti under denna tid. Utöver de socialdemokratiska och kommunistiska kvinnoklubbarna fanns det borgerliga kvinnoorganisationer som t ex Moderata Kvinnoförbundet. Olika borgerliga kvinnogrupper försökte själva organisera arbetarkvinnorna för att leda dem bort från klasskampen. Så bildade Frisinnade kvinnor – föregångare till Svenska Kvinnors Vänsterförbund – den s k Medborgarskolan för kvinnor, dit arbetarkvinnor fick stipendium.

¹⁵ Morgonbris nr 5 1917.

¹⁶ Arbejderkvinder i alle lande, et Clara Zetkin udvalg, Tiderne Skifter, Köpenhamn, 1974.

Det fanns starka sammanslutningar bland de statsanställda kvinnorna, kontoristerna, sjuk-sköterskorna, lärarinnorna, telefonisterna o s v och många av de krav som de drev sammanföll med de socialistiska kvinnornas krav, nämligen arbetslöshetsfrågan och lika lön för lika arbete.

Elise Ottesen Jensen var organiserad syndikalist och gav 1925 ut tidningen ”Vi kvinnor” som vände sig i huvudsak till arbetarkvinnor. Denna tidning koncentrerade sig huvudsakligen på preventivmedelsfrågan, men fick p g a ekonomiska svårigheter läggas ner efter ett år.

Det fanns även reaktionära kvinnoorganisationer – Röda Stjärnan och Lotta Svärd – som hade till uppgift att mobilisera borgarklassens kvinnor under strejker och krig. Under hela 20-talet ser vi dessa kvinnor agera strejkbrytare vid åtskilliga strejker och då framför allt under kvinnostrejker.

Kvinnorna tar initiativ till enhetsfront

Det kommunistiska kvinnoutskottet föreslog även det Socialdemokratiska Kvinnoförbundet bildandet av en arbetarkvinnornas enhetsfront i kampen mot arbetsgivarnas offensiv år 1923.

De krav man gick ut med var att förbättra de arbetslösas situation. Den socialdemokratiska regeringen skulle uppvaktas med krav på statsunderstöd åt alla arbetslösa efter en veckas arbetslöshet, fri bostad under arbetslöshet, fri eller mot mycket låg avgift bespisning för arbetslösa, och till sist krav till alla fackföreningar att vid löneuppgörelser kräva lika lön för lika arbete. För att få igenom dessa krav skulle demonstrationer och möten anordnas runt om i landet av alla kvinnoorganisationer, och en livsmedelskommitté för kontroll av livsmedelspriserna skulle tillsättas.

De socialdemokratiska kvinnorna svarade att de beaktade kraven men att förslagen redan beaktats av regeringen, kommunala institutioner, fackförbundsstyrelser o s v, varpå ytterligare uppvaktningar inte skulle förändra situationen. Man hävdade bestämt att regeringen förde de arbetslösas talan och att fackförbunden redan fått sådana påtryckningar om likalöneprincipen, ”det torde därför kunna påräknas att de fackligt organiserade kvinnorna är så vakna för denna princip att de på det för dem mest gagneliga sätt bevakar denna vid lönerörelsen och underhandlingar”.

Faktum var emellertid att frågan om lika lön för lika arbete långt ifrån var löst. År 1909 var den uppe på LO:s kongress sedan Bryggeri avd 15 skrivit en motion. Kongressens sekretariat svarade då att principiellt höll man med kvinnorna. ”Men att giva ett bestämt åliggande för avdelningarna och förbundsstyrelser beträffande villkoren i blivande avtal, finner sig kongressen sakna befogenhet”. Vilket också bifölls.

Vid kongressen 1917 lämnade Bryggeri avd 15 återigen in en motion om frågan och denna gång svarade sekretariatet ”att det bör tillkomma avdelningarna och förbundsstyrelser att tillse, att vid upprättande av kollektivavtal det blir fastställt samma lön för kvinnor som för män då fullt lika arbete förekomma”. Med 110 röster mot 99 godkändes Landssekretariatets förslag. Frågan kom sedan inte upp förrän på 40-talet då en särskild likalönekommitté tillsattes. Men den knappa majoriteten för frågan och endast rekommendation att driva frågan vid förhandlingar, innebar i praktiken att frågan lämnades till de aktiva kvinnor som ihärdigt försökte driva kravet. En större påtryckning, som de kommunistiska kvinnorna krävde, hade säkerligen kunnat påskynda kravets genomdrivande.

Kravet på allmän obligatorisk arbetslöshetsförsäkring, som skulle betalas av staten och arbetsgivarna och inte av arbetarna, restes från flera fackföreningar till varje LO-kongress. Man framförde också mycket kritik mot den socialdemokratiska regeringen som inte hade rest

frågan i riksdagen trots upprepade löften. Det var helt klart att de ständigt föll undan för trycket från de borgerliga partierna.

De socialdemokratiska kvinnorna var alltså inte beredda att gå ut i strid och mobilisera sina medlemmar för att på det sättet utgöra en större påtryckning på regeringen att föra de arbetslösa och arbetarnas talan. Detta var helt i överensstämmelse med den reformistiska ideologin att överlåta det hela till regeringen.

III. Fackliga strider under 20-talet

Åren efter 1917 förekom stora klasstrider ute i Europa. I flera länder uppstod det för-revolutionära situationer. Vänsterfraktionerna inom socialdemokratin bildade kommunistiska partier som organiserade sig i den Tredje Kommunistiska Internationalen (Komintern) 1919, som ämnade föra vidare det arv som Första Internationalen en gång slog fast, kampen för att störta det kapitalistiska samhället och genomföra socialismen.

1923 led den tyska arbetarklassen ett fruktansvärt nederlag och runt om i Europa hade de kommunistiska partierna förlorat mark. För den Kommunistiska Internationalen handlade nu kampen inte längre om att vinna den omedelbara makten utan arbetarmajoriteten. Den politik man kom att driva de närmaste åren var enhetsfronten.

Sverige

De första åren efter kriget kammade svenska bolag in stora vinster, men i slutet av år 1920 började konjunkturerna vika. Kapitalisterna började gå till hårda attacker mot arbetarklassen. Krav på lönesänkningar ställdes och under åren 1920-22 reducerades lönerna mellan 40 och 50%. Samtidigt ökade arbetslösheten till 15% i december 1921.

Sveriges Kommunistiska Parti, som SSV hette efter 1921, kom att gå ut i olika aktioner under 20-talet för att försöka mobilisera arbetarklassen i en front mot kapitalisternas offensiv. 1921 skrevs ett manifest "Fram för en facklig enhetsfront".¹⁷ Det spreds inom fackföreningarna av SKP:s medlemmar i syfte att tvinga LO att utlysa en extra kongress för att behandla nödläget för arbetarklassen.

Mars 1922 organiserade man en massdeputation under parollen "Kamp mot hungerkriget. Leve arbetarnas enhetsfront mot kapitalet". Följande beskrivning ger kommunisten Edvin Pettersson av denna deputation:

"Stämningen var förtätad till bristningsgränsen i denna väldiga meningsyttring från landets hundratusentals arbetslösa och svältande arbetare, när de 20 000 marscherade upp i Stockholm för att hos de styrande kräva arbete och bröd. Vi hade en arbetslöshetsarmé på 200 000 och en socialdemokratisk regering vid makten. Arbetsgivarna krävde 40-50% nedsättning på utgående löner. Arbetarna vidtog motåtgärder och utfärdade blockad på en del arbetsplatser. Arbetslöshetskommissionen utestängde alla arbetare från understöd som vägrade att utföra blockerat arbete.

I denna situation utfärdade kommunistiska partiet en inbjudan till fackföreningarna och de politiska organisationerna att utse ombud till en konferens i Stockholm. Den socialdemokratiska pressen

¹⁷ I detta manifest beskrivs att 100 000 är arbetslösa och att 300 000 nu berörs av avtalsuppsägningar där arbetsgivarna går ut med allmänna lönereduceringar från 30 upp till 55-60%.

"I denna försvarskamp måste arbetarklassen, utan åtskillnad till yrke, partipolitisk åskådning eller skiljaktigheter i facklig taktik och organisationsfrågor, samla sig på en **enhetlig front** om kampen skall kunna föras med någon framgång... Antingen arbetsköparna tvingar arbetarna att ta upp strid **utanför** arbetsplatserna eller på arbetsplatserna, så måste den drivas med alla de medel, varöver arbetarklassen förfogar, med kombinerade fackliga och politiska vapen riktade mot kapitalismens sårbaraste punkter och under hävdande av satsen: inga bindande avtal. Vi fordrar av fackförbundens och Landsorganisationens ledningar att omedelbart vidtaga åtgärder för att åstadkomma en sådan här omnämnd arbetarklassens **enhetsfront** på basis av ett **aktivt motstånd** mot arbetsköparnas svältpolitik."

varnade arbetarna för att delta. Borgarpressen kallade de utsedda ombuden bolsjevikligister och krävde förbud för konferensen.

Från alla delar av landet kom socialdemokratiska och kommunistiska arbetare och andra. Nära 500 ombud från 900 organisationer lät sig representeras.

Tidningen Socialdemokraten skrev den 7 mars 1922 att den tillämnade demonstrationen skulle bli en demonstration utan massorna, men annat skulle man få se. De 20 000 i Stockholm och de hundratusentals ute i landet uttryckte sin anslutning till demonstrationen...”

Till massdeputationen hade de kvinnliga arbetslösa i Göteborg skickat Inga Nilsson som sitt ombud. I Stockholm hade en förening för de kvinnliga arbetslösa bildats för att föra fram kvinnornas bedrövliga situation. De kvinnliga arbetslösa förvägrades understöd och fick lida ohyggligt.

Inför första maj 1922 försökte kommunisterna organisera gemensamma demonstrationer som samlade hela arbetarrörelsen, men reformisterna valde sina egna tåg. På flera orter lyckades man dock genomföra enhetsfronten trots reformisternas motstånd. Oppositionen inom fackförbunden började växa, det framkom på de olika fackförbundskongresserna där kommunisterna utgjorde ca 300/1000 av ombuden. På LO:s kongress 1922 tillhörde 70 ombud oppositionen av totalt 250 ombud.

Kvinnans ställning på arbetsmarknaden under 20- och 30-talen

Allt fler kvinnor kom ut på arbetsmarknaden under den här perioden. År 1900 var den kvinnliga yrkesintensiteten (d v s totala antalet yrkesverksamma i förhållande till befolkningen över 15 år) 19,1% medan den för män låg på 85,5%. År 1920 hade den ökat till 27,1% för kvinnor och 90,7% för män. Fortfarande var det främst ogifta kvinnor som utgjorde den kvinnliga arbetskraften, men i slutet av 20-talet ser vi en betydande ökning av de gifta kvinnornas andel på arbetsmarknaden. I detta sammanhang får vi inte glömma bort alla de gifta kvinnor som var sysselsatta inom jordbruket och hemarbetet och som ofta inte räknades in i statistiken.

År 1926 fanns det ca 134 000 industriarbeterskor i landet och av dessa var nära hälften sysselsatta i Stockholm, Malmöhus län samt Göteborg och Bohuslän. I största delen av Norrland samt åtskilliga län i Mellansverige fanns det få industriarbeterskor.

Kvinnornas andel inom metallindustrin ökade successivt. År 1925 arbetade 92 742 arbetare inom malmbrytningen och metallindustrin, och av dessa var 2 983 kvinnor. Kvinnorna fanns då framför allt inom guld och silvervarufabrikerna där de utgjorde ca 46% av arbetskraften. Vid tillverkningen av elektriska apparater och ledningar utgjorde kvinnorna 40% av arbetskraften. Inom metallmanufakturen svarade kvinnan för 24,2% och inom järn- och stålmanufakturen fanns det 15 000 arbetare av vilka 803 var kvinnor.

Kvinnornas löner och arbetsförhållanden var ofta mycket sämre än männens. Lönerna låg under hela perioden på 40-60% av männens.

Kvinnornas ökande antal på arbetsmarknaden resulterade dock inte i en ökad organisering i LO. Kvinnorna utgjorde endast ca 10% av medlemskåren inom LO fram till mitten av 1930-talet då andelen ökar till 15% på grund av Textilarbetarförbundets och Hotell- och Restaurants anslutning till LO.

Vi ser här att den tappra kamp som enskilda kvinnor förde på sina fackföreningsmöten och på LO-kongresserna kring sekelskiftet för att intensifiera agitationen för kvinnornas organisering inom fackföreningarna, inte hade vunnit något större gehör. Fackföreningarna svarade ej på kvinnornas behov och intressen vilket ytterligare försvårade möjligheterna för kvinnorna att organisera sig.

Kvinnorna går ut i strejker under hela 20-talet

Tobaksarbeterskornas strid mot lönesänkningarna 1918

Den 11 juli 1918 utbröt en strejk vid Tobaksmonopolet i Stockholm som sysselsatte ca 1 700 arbetare, därav ca 1 400 kvinnor. Denna strejk kom att få sympatier från andra tobaksarbeterskor runt om i landet. Upprinnelsen var att monopolet införde en tillverkning av cigarrer utan spets, vilket innebar lägre betalning för cigarrarbeterskorna, för vissa ner till 30% av de förutvarande lönerna.

De protesterade, förbundet ingrep och det gick till skiljedom vars utslag blev lönesänkningar. Vid ett extra möte som avdelningen höll, beslöt de kvinnliga och manliga tobaksarbetarna att gå ut i en omedelbar strejk. De strejkande varnades av förbundsstyrelsen som förordade att man istället skulle försöka få till stånd underhandlingar. Tobaksarbeterskorna var dock fast beslutna att gå ut i strejk. En strejkledning på sju personer tillsattes.

Snart gick även 900 tobaksarbeterskor i Malmö ut i strejk, och en vecka senare nedlade tobaksarbeterskorna i Charlottenberg, Södertälje, Härnösand, Arvika och Göteborg arbetet i sympatistrejk.

Tobaksarbetarna i Malmö gjorde en skrivelse till förbundsstyrelsen där de fordrade sammankallande av en konferens med representanter för de strejkande arbetarna för att diskutera situationen. Denna framställan accepterades. Vid konferensen beslöt man att återgå om underhandlingarna återupptogs, på villkor att monopolet utfäste att inga lönesänkningar fick ske under den tid avtalet gällde och heller inga repressalier vidtas med anledning av strejken.

Genom den totala enighet som rådde mellan tobaksarbetarna på de olika fabrikerna tvingade man monopolet att acceptera arbetarnas krav. Arbetet återupptogs igen efter två veckors strid. Totalt var 3 500 tobaksarbetare ute i strejk – därav ca 80% kvinnor. År 1918 var 3 840 medlemmar organiserade i Tobaksarbetarförbundet, därav 3 152 kvinnor.

Telefonisternas strid 1922

Sommaren 1922 utbröt en stor konflikt i huvudstaden som kom att få enorma rubriker och stor uppmärksamhet. 2 000 unga telefonister gick ut i strejk den 21 juli för rätten att vara organiserade i Telegrafmannaförbundet och för kollektivavtalsprincipens godkännande. Röda Röster skrev 1922:

”Det var en strejk, som männen med sina många års vana ej överträffat. Man kände trycket och orättvisorna på arbetsplatserna så hårt, att man blev dag för dag mer och mer sammansvetsad och bestämd att hålla ut”.

Redan 1897 var telefonisterna ute i strejk. Den gången var det deras föräldrar som tog ut dem i strejk, upprörda över den behandling de rönt. Men efter tre veckor förlorade de striden och endast 25 flickor av 151 fick tillbaka arbetet.

Denna gång organiserade de unga telefonisterna strejken föredömligt. Varje dag höll de strejkmöten som samlade uppåt 1 200 telefonister och Hinke Bergegren höll tal som hälsades med varma applåder. De skrev flygblad som de delade ut till strejkbrytare och oorganiserade telefonister från landsorten som Telegrafstyrelsen hade tvingat in. Strejkbrytarna formligen släpades upp till de olika telestationerna, men kvinnorna organiserade strejkvakter, så ofta fick strejkbrytarna ta sig in via källaren.

Hetsen var ofantlig från borgarpressen som hela tiden skrev att striden var förlorad och att kvinnorna inte hade något stöd från allmänheten. Vid varje avlösning av strejkbrytare samlades stora skaror av strejkvakter och allmänhet, men brytarna var skyddade av polisen som inte sällan gjorde chock mot demonstranterna.

Men stödet var brett bland arbetarbefolkningen. I Göteborg gick 500 telefonister ut i sympati-strejk, i Stockholm vägrade stadsbuden köra bröd till strejkbrytarna. Kommunisternas tidning Politiken följde striden varje dag med stora reportage och helsidor med bilder på strejkbryterskorna visades. Tidningen Socialdemokratens kommentar till Politikens "hets" mot strejk-bryterskorna var:

"Man skall förgäves leta i svensk arbetarrörelsens annaler efter ett motstycke till busspråk som Folkets Dagblad Politiken fört mot strejkbryterskorna under telefoniststrejken. Ej nog med att detta språk är fullkomligt otillbörligt. Vi betvivla med skäl att Telegrafmannaförbundet är betjänt av dylika björntjänster eller att telefonisterna i allmänhet känner sig trakterade av F D P otidigheter". (Socialdemokraten 26 juli 1922).

Det tycks dock endast ha varit SKP som ihärdigt gick ut för att få igång ett solidaritetsarbete för de strejkande. SKP uppmanade partiorganisationer och medlemmar att göra allt för att väcka frågan om hur man skulle hjälpa de strejkande inom verkstadsklubbar, fackföreningar, kooperativa organ o s v. Så tog t ex Stockholms Bageriarbetarfackförening ett uttalande för de strejkande telefonisterna:

"Bort med fiendepressen från arbetarhemmen och fram i stället för arbetarnas egen press, vilken är ett av de starkaste vapnen mot kapitalistväldets utsugning och förtryck av arbetarklassen. Vi uppmana samtliga våra kamrater att lojalt följa och stödja detta föreningsbeslut".

SKP uppmanade vidare allmänheten till masskrivelser till regeringen, effektiv blockad av televerkets alla arbeten, bojkott av ledande strejkbrytarvärvarorgan som Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen o s v samt insamling av penningmedel och anslag till stärkande av strejkkassan. Hemställan till FCO att inom de närmaste dagarna anordna en jättedemonstration **mot** svältherrarna i telegrafverket och **för** telefonisterna.

Det kommunistiska ungdomsförbundet arrangerade möte på Bantorget som samlade mellan 3 000 och 4 000 personer, därav flera telefonister.

Den 30 juli segrade telefonisterna. Telegrafstyrelsen hade kapitulerat inför de strejkandes obrutna front. Samtliga strejkande skulle återfå arbetet och underhandlingar på kollektivavtalets grund skulle omedelbart upptagas.

I Politiken skrev en arbetare om strejken:

"Den som hade förmånen att få övervara telefonisternas strejkmöten, kunde icke undgå att göra jämförelser med dylika möten under fackföreningsrörelsens tidiga kampår. Det var samma lågande entusiasm, samma starka tro på framgång, samma offervilja som då, och man fick det omedelbara och starka intrycket av denna unga församling att här gällde det att segra till varje pris". (Politiken 31/7-22).

Butiksbiträdenas kamp för föreningsrätten och kollektivavtal.

En annan stor grupp kvinnor – butiksbiträden – hade fortfarande så sent som på 20-talet inte rätt att organisera sig i fackföreningar. Föreningsrätten vann arbetarklassen 1906 i den s k decemberkompromissen. Men lagen gällde endast de organisationer som var anslutna till SAF och LO. I praktiken innebar det att industriarbetarna hade rätten medan en mycket stor grupp kvinnor som hade arbete utanför industrin och inte var anslutna till LO inte hade föreningsrätten.

I november 1922 anslöt sig ett 60-tal butiksbiträden till Kontors- och Handelsanställdas förening – och begärde förhandlingar om avtal. Men företaget AB Centralvaruhuset i Stockholm vägrade, och vid en medlemsomröstning röstade majoriteten för att gå ut i strejk den 2 december. Efter några dagar fick de även stöd från chaufförerna och kökspersonalen som anslöt sig till butiksbiträdenas strejk. Totalt var 150 personer, därav 8000 kvinnor, ute i strejk. Företaget satte in strejkbrytare men varuhuset förklarades i blockad och det hade en

viss effekt. Efter 4 månaders strid segrade butiksbiträdena, föreningsrätten var vunnen och ett ordentligt kollektivavtal upprättades.

Textilarbeterskornas kamp mot lönesänkningar

Under hela 20-talet förde arbetsgivarna en hård offensiv mot arbetarklassen och försökte ständigt trycka ner de redan låga lönerna trots de ökade levnadskostnaderna. En stor grupp som var ute i strid för sina rättigheter var textilarbeterskorna. Textilarbetsförbundet, som organiserade arbetarna vid spinnerier och väverier, var ett relativt svagt förbund (ca 70% var kvinnor) och ett förbund som inte heller hade lagt ner så mycket arbete på att försöka organisera de kvinnliga arbetarna. Textilarbeterskornas löner låg på ca 50-60% av männens. Överhuvudtaget rådde det ett stort missnöje i textilarbetarkåren mot de löneavtal som förbundet skrev under.

1918 gick 45 spinnerskor i Norrköping ut i strejk under en vecka i en lönetvist. Samma år strejkade ett 80-tal spinnerskor vid Holmens Bomullsspinneri i samma stad, också en lönetvist.

1922 gick 64 arbetare, därav 36 kvinnor, vid Västerås Ullspinneri ut i en strid för att arbetsgivaren vägrade avskeda en arbetare som före sin anställning varit strejkbrytare.

Samma år gick 1 093 arbetare, därav mer än hälften kvinnor, ut i en strid vid nio trikåfabriker i Norrköping med anledning av arbetsgivarnas försök till lönesänkningar. Efter en månad upphörde konflikten, denna gång som ett ordentligt dråpslag för textilarbetarna. Lönerna sjönk med ca 30%.

År 1923 gick 1 408 arbetare därav 1 265 kvinnor ut i en strejk vid Malmö Yllefabrik med krav på ersättning under lärotid i kamgarntspinneriet.

Det var inte alltid som förbundet stödde kvinnornas aktion. Den 21 augusti 1924 gick textilarbeterskorna vid kamgarntspinneriet i Norrköping ut i strejk för att bli av med en förman som trakasserat kvinnorna under en längre tid. Ombudsmannen Janzen från Textilarbetsförbundet förde en kompromisslinje ”att förmannen skulle be om ursäkt och flickorna därefter återupptaga arbetet”. Men detta blev enhälligt avslaget av kvinnorna som var fast beslutna att fortsätta strejken tills de vunnit. Efter tre veckors strid återgick kvinnorna sedan villkor satts för förmannens arbete.

1925 var 130 000 arbetare utkastade i lockout. Arbetsgivarna vägrade gå med på att ändra på avtalen, utan de ville snarare sänka lönerna ytterligare. 15 000 textilarbetare, därav 8 000 kvinnor, drabbades av arbetsgivarnas lockout. Majoriteten av arbetarna hade röstat för avtalsuppsägning då man var mycket missnöjd med de rådande svältlönerna. Efter två veckors lockout kom dock parterna på arbetsmarknaden överens om ett nytt avtal, ett avtal som innebar oförändrade villkor för arbetarna. Stora protester höjdes mot avtalet och textilarbetarna i Göteborg vägrade att återgå.

Sömmerskorna tar strid mot lönesänkningar

En annan stor grupp som var ute i strejk varje år under 20-talet var sömmerskorna som var organiserade i Beklädnadsarbetarförbundet. Kvinnorna visade en orubblig kampvilja att inte ge sig förrän de fått igenom sina krav.

Konflikterna bestod främst av arbetsgivarnas försök att säga upp avtalen och sänka lönerna ytterligare men på grund av sömmerskornas aktioner tvingades dessa ofta att godta eller kompromissa med sömmerskornas krav.

I juli 1918 gick 91 kappsömmerskor ut i strejk i Malmö och efter fem veckors strid fick de 40-65%-iga löneförhöjningar. Dessa kappsömmerskor gick ut i strejk många gånger under 20-

talet. Redan året därpå gick de ut mot dyrtiden och strejken resulterade i att deras dyrtids-tillägg fördubblades. År 1922 var de ute i en två veckors strid för bättre avtal, vilket de också erhöll.

Kappsömmerskorna i Stockholm var en annan grupp som tvingades gå ut i strejk flera gånger för att hindra arbetsgivarnas försök att pressa lönerna. 1918 gick de ut i strejk och krävde 60% i löneförhöjning. Man räknade med att levnadsomkostnaderna hade stigit med 119% officiellt. Efter två veckor skrevs ett avtal som innebar 50% i löneförhöjning.

Det var inte ovanligt under åren 1921-22 att parterna på arbetsmarknaden hade träffat avtal som innebar 20-30%-iga lönesänkningar. Men sömmerskorna försökte med egna metoder att hindra sådana sänkningar. Kappsömmerskorna i Stockholm fortsatte att gå ut i strid 1923 för bättre avtal. Resultatet blev att de lockoutades, och efter tre veckor skrevs ett avtal som innebar först 5% i lönesänkning och ytterligare 5% i lönesänkning efter ett halvt år. Men året därpå gick de ut i strejk igen och efter sju veckors strejk fick de 4% i löneförhöjning.

Dessa kappsömmerskor fortsatte att kämpa för drägligare förhållanden. Kvinnorna sade upp avtalet i slutet av november 1924 och krävde 15% i löneförhöjning. Arbetsgivarna svarade då med lockout. Samtidigt, 1925, var 130 000 arbetare lockoutade. Vid en annan kappfabrik, Ballins, gick 50 kvinnor ut i strejk på de löneförslag som arbetsgivaren kommit med. De fick även stöd av de manliga arbetarna, pressarna, som gick ut i sympatistrejk. Totalt var 400 sömmerskor lockoutade i Stockholm. Under konflikten krävde sömmerskorna vid ett välbesökt strejkmöte generalstrejk mot arbetsgivarnas offensiv. Efter tre månader fick sömmerskorna 4% i löneförhöjning. Detta var inte vad de krävt från början – men avtalet bröt arbetsgivarnas princip att inte bevilja några löneförhöjningar.

Inom Beklädnads avd 85, som organiserade dessa kappsömmerskor, hade kommunisterna majoritet i styrelsen. Greta Jansson som var organiserad i SKP:s kvinnoutskott tillhörde denna avdelning. Under slutet av 20-talet hade även kommunisterna en fraktion bland sömmerskorna.

En annan sömmerskegrupp som var ute i strejk var klänningssömmerskorna. Överhuvudtaget visade det sig att medlemmarna i Stockholm ofta inte ville godkänna förbundets avtal. Vid en omröstning 1919 kring en uppgörelse som hade träffats, godkändes den med stor majoritet, 1 349 mot 279 röster, och de flesta av de senare var från Stockholm. Så gick klänningssömmerskorna ut i strejk 1919 mot dyrtiden. 1921 hotade arbetsgivarna att sänka lönerna med 20-30% och inför detta hot gick dessa 411 klänningssömmerskor ut i strejk, arbetsgivaren svarade då med lockout. Under tiden träffades ett avtal med beställningsarbetarna (även de lockoutade) som godkändes, men klänningssömmerskorna vägrade acceptera uppgörelsen. Förbundet tvangs då att genomföra vissa förändringar, vilket innebar att dyrtidstillägget höjdes med 5%. Förbundet förde fram argument om att andra arbetargrupper hade fått godkänna lönesänkningar, varför klänningssömmerskornas krav ansågs vara för höga. Men de sistnämnda segrade genom att inte vika sig för arbetsgivarna.

Andra sömmerskor, som mössömmerskorna i Gävle, lannesömmerskorna och mössömmerskorna i Göteborg, byxsömmerskorna i Ystad och Linköping och lannesömmerskorna i Uddevalla deltog också i striderna i flera konflikter på 20-talet mot lönesänkningarna.

Bryggeriarbeterskorna begärde löneökning

Strejkbrytare blev allt vanligare och borgarklassen gick alltmer målmedvetet in för att organisera strejkbrytargården som Samhällshjälpen, Röda Stjärnan och Lotta Svärd, den senare bildad av borgarkvinnor som hade varit i Finland och studerat motsvarande rörelse där. Offensiven slog allt hårdare mot arbetarklassens organisationer och deras försök att förbättra sin ställning.

Detta kom tydligt fram i bryggeriarbetarnas konflikt hösten 1924, då 1 200 arbetare var ute i strejk för krav på 20070 i löneökning. Bryggeriarbeterskorna organiserade strejkvakter men de lyckades inte hindra arbetsgivarnas organisering av strejkbrytare. Trots strejkvakternas påpasslighet lyckades ändå arbetsgivarna hålla igång en förhållandevis omfattande tillverkning. Ett strejkskott om 21 personer, varav 7 kvinnor, tillsattes.

Enligt Politiken var det nödvändigt att denna strid tog sig uttryck i skärpt kamp mot strejkbrytarna och att frågan skulle tas upp till behandling av varje fackförening, på varje arbetsplats. Kampen måste organiseras. Men trots bryggeriarbetarnas egen organisering lyckades man inte nå ut till andra arbetargrupper.

SKP:s kvinnoutskott gick ut med ett upprop, ”Till Stockholms arbetarkvinnor”, infört i Röda Röster och Politiken, och uppmanade kvinnor att stödja de strejkande kamraterna. Social-Demokraten hade dock valt att stryka följande ur uttalandet innan det publicerades:

”... En stor grupp uselt avlönade arbeterskor har här gått ut i kamp och som svar på deras berättigade krav har borgarklassens Lotta Svärd-kvinnor uppmobiliserats som strejkbrytare. Detta visar, att den ekonomiska kampen skärpes på ett hittills okänt sätt. Därför fordras det klassmedveten solidaritet och handling av arbetarklassens kvinnor”.

Man strök även slutorden ”proletär enhetsfront mot kapitalisternas utsugarvälde”.

Strejken blev, enligt Politiken, ett nederlag för arbetarna. Man lyckades få till stånd en löneökning på 15 öre i timmen medan man från början hade krävt 1,60 kr mer i timmen. Enligt Bryggeriarbetarförbundets tidning blev det ingen ekonomisk vinst, då samma löneresultat kunnat uppnås utan konflikt. Men samtidigt säger man att erfarenheter har vunnits, som icke är utan betydelse. Å andra sidan, om Bryggeriarbetarförbundet hade organiserat strejken mera föredömligt, satsat på solidariteten bland andra arbetargrupper, hade resultatet kunnat bli bättre.

Choklad- och konditoriarbeterskornas strejk

25 januari 1922 lades ett riksavtal fram för chokladindustrin, baserat på timlöner och med sänkning av lönerna i etapper under året, med mellan 25 och 400'0 för de olika arbetsplatserna. Förslaget förkastades av arbetarna med 1 047 röster mot 121, varvid de flesta arbetarna kom från Mazettis och Hultmans fabriker i Malmö. Arbetet lades ner vid Maraboufabriken i Sundbyberg och vid fabrikerna i Malmö.

Livsmedelsarbetarförbundet var emot att arbetarna tog till strejkvapnet under rådande arbetslöshetskris och försökte få lönesänkningarna att stanna vid den första etappen. Arbetsgivarna svarade nej och hotade med lockout. Förbundet godtog då uppgörelsen. Men de redan strejkande arbetarna vägrade att godta förbundets uppgörelse varpå de lockoutades av arbetsgivaren. 2 000 chokladarbetare, därav en stor majoritet kvinnor, blev utkastade från fabrikerna. Efter mer än två månaders konflikt tycktes arbetarna besegrade. Den 8 mars gick arbetarna med på att följa förbundets beslut och lockouten hävdes.

Några år senare, 1925, ville arbetsgivarna ytterligare sänka lönerna för chokladarbetarna, vilka redan fått vidkännas lönesänkningar på 40%. Förbundet skrev återigen under ett lönesänkingsavtal efter arbetsgivarnas hot om lockout. Arbetarna vid fabrikerna i Malmö vägrade även denna gång att acceptera förbundets agerande och med 738 röster mot 44 gick de ut i strejk.

Marabouarbetarna hade redan gått ut i strejk p g a företagens hetstaktik mot arbeterskorna för att avpressa dem största möjliga arbetsprestation mot timavlöning. Arbetstakten hade drivits upp så till den grad av verkmästaren, att flera arbeterskor svimmade av ansträngning. Avdel-

ningsstyrelsen ställde då kravet att verkmästaren skulle avlägsnas tills förhandlingarna var slutförda, men då kravet inte godkändes lade samtliga arbeterskor ner arbetet.

Arbetarna riktade skarp kritik mot Livs styrelse och deras sätt att sköta förhandlingarna. Vid omröstningen om avtalet hade en majoritet röstat för avslag (1 191 mot 603 för avstyrkande) men likväl godkände styrelsen förslaget och skrev under. Styrelsen argumenterade att stadgarna föreskriver 3/4 majoritet för arbetsnedläggelse, och därför kunde inte VU ta ansvar att låta det gå till öppen konflikt. I Malmö solidariserade sig första distriktet av Livsmedelsarbetarförbundet med de strejkande arbeterskorna.

Den 21 februari beslöt dock arbetarna att godkänna uppgörelsen och återgick till arbetet.

År 1928 gick arbetarna vid Förenade Chokladfabriken i Stockholm ut i strejk. De hade fått nog av företagets ständiga laborerande med ackorden vilket hade resulterat i några kvinnliga arbeterskors avskedande. Arbetarna vid fabriken beslöt enhälligt att strejka och inte återgå förrän de avskedade kvinnorna återanställts och ackordssättningarna rättade. Förbundet var emot strejken, men efter tre veckor fick chokladarbetarna igenom sina krav.

Samma år utbröt en föreningsrättsstrid i Stockholm som kom att vara i 10 månader. Servitriser vid Feiths konditorier hade försökt organisera sig fackligt och få till stånd ett avtal. Direktören vägrade dem detta och gick t o m runt på de olika kaféerna och tvingade de organiserade att lämna fackföreningen genom att underteckna en resolution som han själv skrivit.

30 mars gick ca 150 servitriser ut i strejk och samtliga kaféer och konditorier förklarades i blockad och bojkott. Servitriserna krävde 40 kr/mån och 2 kr/dag i kostpengar. Förhållandena var urusla för dem, de hade ingen fast lön utan fick förlita sig på dricks, samtidigt som de fick betala allt porslin som gick sönder.

Konditoriarbetarna gick ut i sympatistrejk för kvinnorna. Servitriserna uppehöll en utmärkt stämning hela tiden och de delade ständigt ut blockadlappar. Strejkbrytare anskaffades och eskorterades under polisbevakning till kaféerna som ständigt var belägrade av stora folkmassor på kvällarna.

Tidningen Socialdemokratens ställning i konflikten, upprörde de strejkande kvinnornas förbundstidning "Svenska Hotell Revy".

De skriver bl a:

"I tidningen Socialdemokraten bereddes bolagets direktör Låftman plats för en insändare, där han utvecklade sina kända synpunkter.

Några dagar senare fick förtroendeman Bengtsson framföra förbundets synpunkter, till vilken tidningen fogade också ett inlägg av blockadbryterskorna, som tilläts att ställa följande uppmaning till Socialdemokratens läsare: "Vi vädja därför till allmänheten att sakligt och rättvist bedöma en solidarisk arbetarkårs rätt att gentemot utomstående hävda sina egna intressen och att icke respektera denna okynnesblockad".

Enligt Hotell Revy var detta den andra konflikten där Socialdemokraten tog ställning mot de strejkande.

Konflikten varade c:a 10 månader och slutade med fullständig seger för servitriserna.

Storlockouten 1925 – krav på generalstrejk

Vid årsskiftet 1924-25 hade riksavtalen sagts upp för omkring 130 000 arbetare. Arbetsgivarna gick ut och krävde minst 10% lönesänkning och lockoutade 130 000 arbetare inom pappers-, textil-, metall-, sågverk-, hotell- och restaurantbranschen. SKP gick då omedelbart ut och uppmanade LO att proklamera generalstrejk som det enda värdiga och effektiva svaret på arbetsgivarnas utmaningar.

Partiet satte omedelbart igång med en stor kampanj med möten överallt i landet och fler och fler anslöt sig till partiets paroll om generalstrejk.

Kvinnoutskottet gick även ut med uppmaning om generalstrejk i Röda Röster och Politiken:¹⁸

”Arbetarkvinnor – Klasskamrater!

...Arbetarkvinnor! Lockout för 130 000 arbetare, vad innebär det? Det innebär att inom 130 000 arbetarfamiljer skall barnen svälta, hustrun svälta, mannen svälta. Det innebär, att dubbelt försörjningsarbete lägges på hustruns axlar. Det innebär att barnen, din egen flicka, din egen gosse, än mer än hittills ska försaka bröd för dagen.

Det betyder mer. Det är en klar kampsignal från arbetsköparna, från utsugarklassen, mot hela arbetarklassen. Blir 130 00 arbetare slagna, sedan är det lätt att slå ned också de övriga.

Arbetarkvinnor. Kan denna stridssignal framkalla mer än ett svar: generalstrejk? Den parollen har givits av Kommunistiska Partiet. Som en löpeld måste generalstrejken sprida sig över hela landet, samlande proletariatets män och kvinnor till enhetlig målmedveten kamp mot utsugarväldet. Det är förräderi mot hela vår klass att nu böja sig under slavpiskan. Kvinnor, nu måste ni förstå, att männens kamp är kvinnornas kamp. Det är *er* striden gäller, *edra* hem, *edra* barn, *eder* framtid. Vill ni elände, svält, nöd, ställ er då likgiltiga och passiva, gå då med på förlikning! Vill ni bättre levnadsförhållanden, ljusare framtid, mana då edra män till generalstrejk! Giv dem hänförelse och uthållighet, var deras trofasta kamrater, deras oförfärad medkämpar!

Kvinnor och kamrater. Slut upp kring parollen *generalstrejk*. Stig fram ur de tusen och åter tusen arbetarhemmen och slå eder till rätten att leva som människor”.

LO:s landssekreteriats linje i lockouten var att fackföreningarna skulle intaga en defensiv ställning och manade arbetarna till ”offervillighet och lugn”. Denna linje kom även att innebära ett nederlag för arbetarna. Den 27 mars skrev de olika representanterna på ett medlingsförslag som inte hade gått ut till de olika medlemmarna för omröstning och som innebar eftergifter på arbetarnas krav och i vissa fall t o m sänkning av de redan låga lönerna.

IV. Facklig opposition under 20- talet

LO hade efter första världskriget tagit det avgörande steget mot en lönepolitik som satte det kapitalistiska samhällets fortbestånd i första rummet och arbetarnas intresse i andra. LO:s främste talesman var dess sekreterare, senare ordförande, Edvard Johansson. Han hävdade:

”att det i längden inte går att låta utgifterna överstiga inkomsterna vare sig det gäller en stat, en enskild eller en sammanslutning. Enligt denna princip måste alltså utgifterna nedbringas och en förutsättning härför är att prisnivån sänkes. Vi måste också tänka på att vi är beroende av prisnivån i utlandet. Vi kunna ej sätta vilket pris vi vilja på våra varor”.

Och de priser det framförallt gällde att hålla nere var naturligtvis priserna på arbetskraft, alltså lönerna.

Flera arbetargrupper var missnöjda med avtalet och vägrade återgå till arbetet. Däribland metallarbetare, porslinsarbetare (60% kvinnor) och textilarbetare i Göteborg. Men snart ställdes dessa arbetare inför ett ultimatum. Ombudsmannen från Grov- och Fabriksarbetarförbundet anlände till Göteborg och sa till porslinsarbetarna: ”Arbetet måste återupptagas, uppgörelsen måste respekteras, förbundet kan inte stödja er längre”. Vidare meddelade han att om förbundet skulle understödja striden, uteslöts det ur LO.

Efter att ha varit ute i strejk i tre månader, med allt vad uppoffring och försakelse i lidande det innebar, tvingades nu arbetarna acceptera ett nederlag.

Enligt SKP berodde nederlaget helt på LO:s och fackförbundens reformistiska ledare.

¹⁸ Röda Röster nr 10, 1925.

”Hela deras verksamhet hade varit inriktad på att övertyga arbetarna om det lönlösa, ja t o m brottsliga i att kämpa. Man har ödslat tal och spalter för att klargöra för arbetarna industrins och företagens bekymmersamma läge, till vilket arbetare måste taga hänsyn, om arbetarnas bekymmersamma läge har man ej haft mycket att säga”. (Politiken 1 april 1925).

Enhetskommitténs bildande

1925 bildades den reaktionära organisationen ”Riksföreningen för Sveriges försvar”. Strejk-brytarorganisationerna växte allt mer och sattes ständigt in mot arbetarnas strejker. Efter flera årtiondens kamp för att bilda egna fackföreningar som skulle tillvarata arbetarnas intressen började dessa alltmer att attackeras.

Inför denna situation beslutade Metalls avd 41 i Göteborg, som dominerades av kommunister, att skicka ut ett upprop till samtliga fackföreningar. I detta hette det bl a:

”avdelningens medlemmar kan ej längre vittna till hur beväpnade och med polisens rättigheter utrustade strejkbrytargarden med den socialdemokratiska regeringens tysta medgivande hänsynslöst trampar de fackligt organiserade arbetarnas intressen under fötterna”.

Vidare krävde man att LO skulle ta initiativ till en facklig konferens mot strejkbryteriet och tendenserna till fascism på arbetsplatserna. LO vägrade sammankalla till en sådan konferens varpå Metall i Göteborg inbjöd till denna konferens den 23-24 januari 1926. Det kom att bli en storartad manifestation. 136 ombud deltog och dessa representerade c:a 80 000 av LO:s 500 000 medlemmar. En kommitté – Enhetskommittén – tillsattes, bestående av 19 personer, därav 9 kommunister.

Göteborgskonferensen var ett ”uttryck för det behov som växt fram bland arbetarna i deras dagliga kamp, behovet av återupplivande av kampens karaktär i våra fackliga organisationer, behovet av ett enhetligt uppträdande mot arbetsköparna...” skrev Enhetskommitténs tidning Facklig Enhet, som kom ut mellan 1926 och 1929.

Konferensen antog ett program som uttalade sig för facklig enhet, mot strejkbryteriet, för 8 timmars arbetsdag. För att gardera sig mot LO-ledningens anklagelser om splittring, fastslogs även att ”den fackliga enhetsrörelsen bedriver sin verksamhet inom ramen av de fackliga organisationernas stadgar och beslut”.

Missnöjet med de reformistiska ledarnas politik och sätt att handskas med de attacker som arbetarklassen utsattes för under 20-talet, hade skapat en allt större opposition inom fackföreningsrörelsen. Under perioden 1926-29 hade kommunisterna sitt starkaste inflytande någonsin (med undantag av metallarbetarstrejken 1945) inom den svenska fackföreningsrörelsen. Det totala antalet kommunister utgjorde 13,5% 1926 (av medlemmarna i LO) och 1929 10,7%.

Kampen mot klassarbetet

Trots att socialdemokratin under olika perioder satt i n geringställning under 20-talet innebar detta inte en förbättring för arbetarklassen.

Det mål som man en gång satt – socialismen och arbetarklassens frigörelse från allt förtryck – var långt avlägset från den politik man nu förde. Snarare är det nu vi ser hur fackföreningarnas oberoende allt mer urholkas, och samarbetet med näringslivet utvecklas.

Med kapitalismens utveckling och uppkomsten av de stora monopolen under 1900-talets första decennier ökade behoven från borgarklassens sida att kunna kontrollera de fackliga organisationerna. I kampen om marknaden hade kapitalisterna inte råd med en självständig fackföreningsrörelse som utgjorde en osäkerhetsfaktor för produktion, frakter och leveranser. Borgarklassens strävade därför efter att begränsa och kringskära den självständiga fackliga aktiviteten i så hög grad som möjligt. Här fick man hjälp från ledningen för fack-

föreningsrörelsen. Med hjälp av omfattande antifacklig klasslagstiftning lyckades man genomföra sina avsikter.

En av dessa lagar var Lagen om kollektivavtal och Arbetsdomstol som antogs 1928. Med den lagen framtogs fackföreningsrörelsen och dess medlemmar sitt mest beprövade och främsta stridsmedel, strejken.

Utredningen kring denna lag tillsattes redan 1926 av den socialdemokratiska regeringen. Arbetarprotesterna uteblev inte. Närmare 2 000 fackföreningar tog resolutioner mot tvångslagen. Reformisterna motsatte sig från början varje utomparlamentarisk aktion för att förhindra denna lags genomförande men efter stora påtryckningar tvingades de utlysa en demonstrationsstrejk mot tvångslagen. En av de största demonstrationerna – över 70 000 arbetare – tågade genom Stockholms gator. Men lagen gick igenom under den dåvarande högerregeringen. När socialdemokraterna kom till makten år 1932 återstod kravet på lagens slopande men detta genomförde man inte. I stället tillsatte LO-ledningen representanter i Arbetsdomstolen, efter mönster från det fascistiska Italien.

Samma år, 1928, kallade regeringen till en arbetsfredskonferens mellan LO och SAF – den så kallade Mondkonferensen – som syftade till att befrämja samarbetet mellan arbetare och arbetsgivare i ”näringslivets intressen”.

LO-ledningens klassamarbetspolitik medförde att Enhetskommitténs arbete intensifierades, radikala strömningar ute på arbetsplatserna ökade alltmer. Enhetskommittén sammankallade till en anti-Mondkonferens – som kallades Arbetarnas Fackliga Landkonferens – i januari 1929. Denna konferens visade att den fackliga oppositionen hade ökat – den samlade representanter för över 100 000 fackliga arbetarorganisationer och representerade över 1/5 av LO:s medlemsantal.

Konferensen gick ut med parollerna Mot Mondism och facklig splittring! För klasskamp och facklig enhet! Man antog ett aktionsprogram på 8 punkter som fastslog bl a facklig enhet, 8 timmars arbetsdag, kravet på ”en verklig demokrati i fackföreningarna” och mot uteslutning av revolutionära element.

Den fackliga oppositionen tar upp kvinnans krav

Arbetarnas Fackliga Landskonferens var inte endast uttryck för en allt större klasskampströmning i arbetarklassen utan även ett uttryck för en medveten uppfattning och ökad förståelse och insikt om att kvinnors särskilda krav måste drivas inom den fackliga rörelsen i olika förhandlingar o dyl.

I aktionsprogrammet som antogs löd pkt 4 så här:

”Kamp för höjandet av kvinnornas och den arbetande ungdomens lön, för principen lika lön för lika arbete, samt för kvinno- och barnskydd samt moderskapskydd för de arbetande kvinnorna”.

Detta var första gången som oppositionen inom fackföreningsrörelsen gick ut med särskilda kvinnokrav som måste drivas. Dessa frågor hade förts fram i kommunistisk press under hela 20-talet men man hade aldrig tidigare kopplat ihop det direkt med det fackliga arbetet.

Inom kvinnoutskottet diskuterades varje år att huvuduppgiften var att nå ut till industriarbeterskorna och få dem fackligt aktiva och politiskt aktiva. Inför varje utåtriktad kampanj som SKP genomförde, drev kvinnorna på att kvinnofrågan även skulle drivas i samband med kampanjen. Ett exempel är när Metallarbetarfackföreningen i Örebro gick ut med ett särskilt program år 1924 med bl a krav på löneförhöjningar om minst 30%. Då ställde kvinnoutskottet krav på att särskilda krav för kvinnor borde ingå i programmet, exempelvis moderskapsförsäkring, mödrahem, progressivt statsanslag för familjeförsörjare, lösdrivarlagens slopande,

lika lön för lika arbete, upplösandet av de kvinnliga strejkbrytarorganisationerna som Röda Stjärnan och Lotta Svärdföreningen.

Kvinnoutskottet gick ut med ett upprop där de sa:

”Arbetarkvinnor. Förverkligandet av dessa krav är en nödvändig förutsättning för skapandet av människovärdiga hem åt det arbetande folket. Dessa krav måste därför upptagas av alla arbetarorganisationer, fackliga och politiska, och genom uttalande på möten och vid demonstrationer framföra till den socialdemokratiska regeringen. Manliga kamrater och arbetare. Kvinnornas kamp är er egen. Stöd deras aktioner genom uttalanden på edra fackförenings- och övriga möten”.

Programmet tycks dock inte ha fått den spridning som det var tänkt och än mindre tycks kvinnornas krav ha uppmärksammats.

SKP hade ca 1 200 kvinnliga medlemmar och av dessa var endast 200 industriarbeterskor år 1926. Men i och med kommunisternas fackliga inflytande kom fler och fler kvinnor att organiseras inom oppositionen. Man ställdes då också omedelbart inför de problem som arbetarkvinnorna hade. De många kvinnostrejkerna under 20-talet drog också allt mer uppmärksamhet till kvinnans situation.

Fortfarande stod de flesta industriarbeterskorna utanför LO. Man räknade med att det fanns ca 134 000 industriarbeterskor och av dessa var ungefär 80-90 000 icke organiserade. Partiet gick efter Göteborgskonferensen 1926 ut främst via Röda Röster med rubriken Organisation ger makt... och sade ”att de fackliga organisationerna måste nu aktivera arbetet för att vinna kvinnorna och då måste de framför allt inrikta sig på att bättre än tidigare tillvarata deras intressen”.

Kvinnornas påtryckningar om hur nödvändigt det var att organisera kvinnorna och mobilisera dem utifrån de krav som berörde dem, började nu få förankring inom oppositionen inom fackföreningsrörelsen. Enhetsrörelsens tidning skrev flera artiklar om kvinnorna och den fackliga kampen.

I nr 3 1929 skrev de följande:

”...I de fall där även kvinnorna är medtagna i kollektivavtalen, som är upprättade mellan arbetarnas och arbetsköparnas organisationer, stipuleras nästan undantagslöst för dessa lägre löner och sämre arbetsvillkor än för männen. Detta är frukten av reformistisk facklig politik på detta område. Enhetsrörelsen har förtjänsten av att frågan om förbättrandet av de kvinnliga arbetarnas läge nu aktualiserats. De krav som ställts i enhetsrörelsens aktionsprogram måste göras till gemensam egendom för hela den fackliga rörelsen. Höjandet av kvinnans låga löner betyder även i realiteten vakthållning kring och kamp för högre löner för männen. Det betyder höjandet av hela klassens lönenivå... Konkret måste den fackligt revolutionära oppositionen ställa krav inom alla fackförbund att de kvinnliga arbetarnas intressen bevakas vid kommande underhandlingar på här angivet sätt. Principen lika lön för lika arbete för män och kvinnor, yngre och äldre, måste genomföras.

Kraven på kvinno- och moderskapsskydd för de arbetande kvinnorna är ett lika berättigat krav som det om lika lön för lika arbete. Hitintills har det aldrig fallit reformisterna in vid upprättande av kollektivavtal, att i dessa få infört en bestämmelse om t ex en viss bestämd tids ledighet för kvinnliga arbetare före och efter nedkomsten med bibehållen lön. Varje klassmedveten arbetare kämpar för en dylik bestämmelse för de kvinnliga arbetarna i kollektivavtalen”.

V. 30-talskrisen

Splittringen av den kommunistiska rörelsen år 1929

Inför den kapitalistiska världskrisen stod SKP starkare än någonsin. Det fanns stora möjligheter att erövra arbetarmajoriteten och gå mot socialismen. Men i denna situation sprängde

Stalin den svenska kommunistiska rörelsen. Från att ha varit en kraft som i växande grad kunde utmana de reformistiska ledarna, försvagades drastiskt det kommunistiska inflytandet.

Bakgrunden till detta finner man på Kominterns kongress 1928, som fastställde en ultravänsterpolitik. Den fastslog socialdemokratin som kommunisternas huvudfiende, vilket innebar en fruktansvärt sekteristisk inställning. Det tog sig bl a uttryck i att man försökte bygga upp en röd fackföreningsrörelse utanför LO.

Den svenska partiledningens vägran att följa vänsterkursen medförde dess utslutning ur Komintern 1929. Partiet splittrades. En klar minoritet, företrädd av bl a Hugo Sillén och Sven Linderot, följde Stalin och kvarstod som Kominternsektionen.

Partimajoriteten upprätthöll ett eget parti som under 30-talets första år försökte knyta internationella band med olika oppositionella kommunistiska och socialistiska grupperingar ute i världen. De utslutna, de s k Kilbomarna, från år 1934 med namnet Socialistiska Partiet, stärkte under början av 30-talet sitt inflytande. Partiet tog avstånd från ultravänsterpolitiken, framför allt i fackföreningsfrågan. Samtidigt sögs dock många av partiets fackliga ledare upp i den fackliga byråkratin.

Socialistiska Partiet försökte bygga upp ett alternativ till reformismen och stalinismen. Man tog klar ställning för den socialistiska revolutionen och proletariats diktatur. Man såg kampen mot fascismen som en självständig uppgift för arbetarklassen och var till skillnad från SKP, det enda parti i riksdagen som röstade för att Spanienfrivilliga fick resa och slåss mot fascisterna. Man fördömde Moskvarättegångarna 1936, då det gamla bolsjevikpartiet från Lenins dagar så gott som uttraderades i rättegångar. Stalinismen bekämpades samtidigt som man försvarade den sovjetiska staten. Parollen ”Stalin aldrig – Moskva alltid” uttryckte bra denna ståndpunkt.

Vid den enda större brytningen inom det socialdemokratiska partiet sedan 1917 sammanslogs 1934 partiet med några tusentals oppositionella socialdemokrater i Göteborg anförda av Albin Ström.

SKP blev ett rent stalinistiskt sekt där man helt försvarade Stalin och följde svängningar som Moskva gjorde. Vidare förde man en extrem facklig politik. Det var först vid valet 1936 som SKP blev jämstarkt med Socialistiska Partiet.

Vid partisplittringen gick kvinnoutskottet med ordföranden Anna-Stina Pripp över till Kilbomarna. Röda Röster kom ut ca ett år efter splittringen men upphörde sedan av ekonomiska skäl. För övrigt kom kvinnoutskottet att fortsätta sin verksamhet som tidigare.

Signe Sillen och Gerda Linderot – ledande kvinnor inom SKP – följde Komintern och började ge ut Arbetarkvinnornas Tidning. Denna tidning blev ett språkrör för Kominternpolitiken och reportagen från Sovjetunionen fick en stor dominans i tidningen.

Klasstriderna på 30-talet

Partisplittringen 1929 innebar också att Enhetskommittén splittrades i två enhetskommittéer. I en situation där kommunisternas inflytande var starkare än någonsin och där SAP var svagt, kunde SAP vid splittringen gå ut med ett cirkulär om utslutning ur LO av de medlemmar som var med i Enhetskommittén. Kilbomarna upplöste då omedelbart sin kommitté och strax därefter följde Kominternpartiet. Åratal av organiserat arbete slogs sönder. Trots dråpslaget kom ändå SAP att tappa mark till de båda kommunistiska partierna under de kommande åren.

Den 14 maj 1931 begick den svenska militarismen ett av sina fräckaste och brutalaste övergrepp mot arbetarklassen. Då mördades 5 arbetare därför att de demonstrerade mot strejkbrytarslöddret som skickats till Ådalen.

Händelserna i Ådalen var kännetecknande för klasskampens skärpning. Kapitalistklassen använde sig av olika medel för att kuva arbetarklassen: klasslagstiftning, beväpnade strejkbrytarband och fascistligor, skarpskjutande militär mot demonstrerande arbetare – den arbetareklass som efter rationalisering, lönesänkningar, högre skatter, massarbetslöshet och massvält återigen började resa sig mot det kapitalistiska samhället.

Morden i Ådalen utlöste en oerhörd harm mot det kapitalistiska systemet. Kampviljan stegrades och utlöstes i revolutionära massaktioner. En generalstrejk inleddes längs Norrlandskusten och i Söderhamn övertog strejkkommittén kontrollen av staden under en vecka. I denna massrörelse gick även socialdemokratiska arbetare med och krävde generalstrejk.

Åren 1931-34 förekom stora klasstrider i Sverige, där de socialdemokratiska ledarna pressades till det yttersta på sin passiva politik. Arbetarna kunde ibland med 80% majoritet rösta mot ett medlingsförslag, och ändå skrev LO-ledningen på avtalet. Fackföreningsrörelsen sade sig acceptera rationaliseringen för att den skulle ge fler arbeten, trots att arbetslösheten ökade alltmer. Det var endast SKP och Socialistiska Partiet som hela tiden drev att man skulle säga upp avtalen och kräva löneförhöjningar. Socialistiska Partiet drev också kravet på kortare arbetsdag med full kompensation för att på så sätt få ner arbetslösheten.

Kvinnorna försvarar sig mot arbetsgivarnas attacker

Den kapitalistiska rationaliseringen hade i större utsträckning än någonsin möjliggjort männens ersättande i industrin med billigare arbetskraft – med kvinnor och minderåriga. Arbeterskornas lön låg under 30-talet på mellan 40 och 60% av männens. Detta betydde inte bara att kvinnoarbetet ökade arbetsgivarnas profiter utan också att arbetarkvinnorna blev männens konkurrenter på arbetsmarknaden.

Allt sedan kvinnorna kom ut i industrin hade fackföreningsledningen underlåtit att ta upp kampen för lika lön för lika arbete för att stoppa arbetsgivarnas splittring av arbetarna. Det kunde gå så långt som exemplet på SKF i Göteborg där många kvinnor arbetade. Där gick fackföreningsledningen ut med ”rösta ej på den revolutionära riktningen ty den begär lika lön för lika arbete och genomdrivs detta få ni sluta.” (R.R. 2/1927) År 1927 arbetade 2 435 vid SKF därav 200 kvinnor.

Gummiarbeterskornas strid för högre lön.

En arbetargrupp som gick ut i strejk emot lönesänkningar var gummiarbeterskorna vid Hälsingborgs gummifabrik. Arbetsförhållanden på fabriken, som sysselsatte ca 2 000 arbetare varav 1 500 kvinnor, var mycket dåliga. Åttatimmarsdagen hade alltid varit rena parodin genom att ackordssatserna var tilltagna så att det var omöjligt att hinna med arbetet på 8 timmar. Istället var arbetstiden 10-11 timmar. Förhandlingar om avtalet hade pågått en längre tid och 1 juli 1930 kom arbetsgivaren med förslag på sänkningar på ackordspriset.

Förslaget förkastades omedelbart av arbetarna på fackföreningsmötet och med 918 röster mot 19 röstade man för strejk, om ingen uppgörelse träffats före den 15 juli. Styrelsen för avdelningen ville däremot avvakta och förhalade det genom att inte sammankalla till ett nytt möte som beslutats. Arbeterskorna och arbetarna tog då saken i egna händer, sammankallade till ett möte dit även de ickeorganiserade var inbjudna. Mötet samlade över 2 000 deltagare och där beslöt man enhälligt att gå ut i strejk. En ny underhandlingskommitté tillsattes på detta möte, då man menade att den sittande hade försummat underhandlingarna. Dessutom tillsattes en strejkkommitté på 10 personer.

Telegram skickades till förbundet där man fordrade att förbundets ledning tog ställning för arbetarnas konflikt, och man krävde en ny ombudsman. Förbundet vägrade godkänna både den nya underhandlingskommittén, som var utsedd direkt av arbetarna, och tillsättandet av en ny ombudsman.

Skånska Socialdemokraten gick från början ut mot arbetarna och skrev: "...ty bortsett från det berättigade eller oberättigade i arbetsornas missnöje med löneförhållandena, så strider det naturligtvis mot all sund fackföreningspolitik att på detta sätt demonstrera mot sina underhandlingsdelegerade" (15 juli 1930).

Dagen efter fick strejkutskottet lämna in sin redogörelse för strejken i tidningen: "Att strejken utbröt kan till stor del läggas underhandlingskommittén och avdelningsstyrelsen till last." Man förklarade vidare att det avtalsförslag som framlades och som gick ut på lönesänkningar endast för de kvinnliga arbetarna, inte kunde accepteras varken av arbetarna eller av dem som satt i kommittén.

Gummiarbetarna i Malmö beslöt den 30 juli att också begära tillstånd hos förbundsstyrelsen att gå ut i strejk sedan man förkastat ett löneförslag. Förbundet tvingades nu att gå ut och stödja de strejkande gummiarbetarna i Helsingborg och Malmö och betala ut understöd.

Konflikten varade ända till den 22 oktober och resultatet blev ett avtalsförslag som "ändrades till arbetarnas förmån".

Textilarbetarstrejken 1931

År 1931 var 34 000 textilarbetare ute i strejk därav 25 000 kvinnor. Under mitten av 20-talet hade man strejkat för högre löner men förbundet hade skrivit på avtal som innebar oförändrad situation för arbetarna. Efter påtryckningar beslutade förbundet att säga upp avtalet och kräva 25% löneförhöjning på timlönerna och 25-30% på ackordet. Textilbaronerna svarade med 10% lönesänkning.

Detta gick man ut med för en arbetargrupp som var bland de sämst avlönade och som redan låg under svältgränsen. Ibland måste de anlita fattigvården för att kunna föra en dräglig tillvaro. Textilarbetarförbundet beslöt då att ta ut sina medlemmar i strejk; den utbröt den 12 januari 1931.

Solidariteten och stödet från andra arbetargrupper för de strejkande textilarbetarna blev mycket framgångsrik runt om i landet. Dagligen kom telegram och ekonomiska anslag. Stödet var särskilt stort från arbetarna i Göteborg, där byggnadsarbetarna skickade 5 000 kr, och därefter 2 000 kr/mån så länge konflikten varade. De uppmanade fackorganisationer i Göteborg och i hela landet att med penninginsamlingar och sympatiaktioner visa att arbetarfronten var obruten.

Norrköpings Fackliga Centralorganisation beslutade att skicka minst 6 000 kr/vecka till de strejkande. Bryggeriarbetarna, Kommunal avd 31, Rörläsnings Yrkesklubb, hamnarbetarna, Eriksbergs verkstadsklubb och bagarna från Göteborg var några som skickade pengar till textilarbetarna. Transportarbetarförbundet vidtog sympatiaktioner på transporter till och från de blockerade fabriker. Borås Fackliga Centralorganisation (FCO) uppmanade fackföreningar att ge ekonomiskt stöd.

I Borås gick den kommunistiska arbetarkommunen och ungdomsklubben ut och samlade in pengar och livsmedel till de strejkande. Sedan strejken pågått nästan två månader beslöt Stockholms FCO tillsammans med Textilarbetarförbundets Samorganisation att starta en insamling på arbetsplatserna i Stockholm.

SKP gick ut med en appell till Sveriges Arbetarkvinnor om hjälp till textilarbeterskorna. Man vädjade att alla skulle offra en timlön för de strejkande. Kvinnoutskottet i Kilbomspartiet gick

också ut med ett upprop till partiets kvinnliga medlemmar, om att organisera insamling och hjälpverksamhet för de strejkande.

Den borgerliga regeringen visade sitt rätta ansikte i denna konflikt. Ridande poliser utkommenderades från Stockholm till Borås med motiveringen att det rådde oroligheter i staden. Dessa oroligheter skulle i så fall bestå i att arbeterskorna fick agera strejkvakter för att hålla strejkbrytarna borta. Däremot framprovocerade arbetsgivarna, deras strejkbrytarskyddslingar och den ridande polisen demonstrationer i Borås och Skene. Man förbjöd arbetarna att samlas på gatorna fastän det inte fanns några andra mötesställen för dem. Vidare meddelade regeringen i sin tidning Svenska Morgonbladet att medlingen skulle stanna vid status quo linje – nu när det var lågkonjunktur fick nya lönekrav vänta, hette det.

Trots textilarbetarnas enighet, från början för att vinna total seger, kom deras kamp sist att gälla kampen mot 10% lönesänkningar. Ombudsmannen K J Olsson mötte arbetarkravet: ”vi vill inga kompromisser” med ”kompromiss är en förutsättning för underhandlingar”. Därmed stod det redan klart för många att de fackliga företrädarna inte var beredda att pressa textilbaronerna tillbaka tills arbetarna vunnit gehör för sina krav. Förhandlingsbesluten var belagda med sekretess, vilket innebar att de strejkande inte hade någon som helst kontroll över läget för sina krav.

I Karlstad – Textil avd 36 – antogs det s k Karlstadsprogrammet, som vann gehör hos en stor del arbetare, enligt SKP. Programmet utgick från de krav som arbetarna gått i strejk för, men även kravet på lika lön för lika arbete, 7 timmars arbetsdag med oavkortad lön, ackordarbetets avskaffande, för barnaföderskor en månads permission före och efter nedkomst med bibehållen lön.

Den 12 mars, två månader sedan strejken utbröt, lades ett medlingsförslag fram med stora lönesänkningar. Vid den allmänna omröstningen sade textilarbetarna nej till förslaget. Efter att ha varit ute i två månader, var man inte beredd att acceptera ett nederlagsavtal. Några dagar senare lades ett nytt förslag fram som Textilarbetarförbundet skrev på. Denna gång fick inte arbetarna rösta om förslaget, som enligt textilbaronerna innebar *status quo*. Förbundet försökte med sitt ställningstagande förklara ”att man ej kunde få så mycket på g a den ekonomiska situation landet befann sig i”. Textilarbetarförbundet la sig helt för arbetsgivarnas intressen och gick emot de krav arbetarna från början hade ställt.

Det avtal som Textil skrev på innebar ytterligare försämringar för textilarbeterskorna, både beträffande lönen och arbetsförhållandena. Rationaliseringen inom textilindustrin fortgick i allt snabbare takt och en arbeterska fick nu sköta flera vävstolar samtidigt utan någon högre lön. Den manlige textilarbetaren hade svältlön medan de kvinnliga arbetarna hade c:a 40% av hans lön.

Endast där den fackliga oppositionen var i majoritet i fackföreningen lyckades man stoppa arbetsgivarnas hets. Vid Kungsfors Fabrik i Borås där SKP var i majoritet hade man tvingat arbetsgivaren att betala mer för det arbete kvinnorna nu blev ålagda att utföra.

Vid Karlstads Spinneri och Wäveri arbetade kvinnor över 18 år för samma lön som minderåriga 1933. Textilarbeterskorna försökte få förbundet att rätta till förhållandena. Men de blev då endast hänvisade till § 23 som sade att arbetsgivaren har rätt att leda och fördela arbetet.

I Arbetarkvinnornas tidning, SKP:s kvinnotidning, skrev en textilarbeterska följande:

”Förbundsledningen blundar för de attacker som arbetsköparna gör mot arbetarna både vad gäller lönerna och övriga bestämmelser. Men den blundar inte när det gäller att hjälpa arbetsköparna att pressa ner de förut usla lönerna och höja bolagets profit, det såg vi tydligt vid den senaste konflikten (strejken 1931 E.S.anm). Då hjälpte den till av alla krafter att få igenom det avtal vi nu har, ett avtal som ger möjlighet för arbetsköparna att sänka våra ackord och låta vuxna arbeta för

minderårigas lön. Då var förbundsledningen klarvaken, det är bara när det gäller rättelse åt arbetarna som den finner det lämpligast att sova.” (Arbetarkvinnornas Tidning nr 6 1933)

Textilarbeterskan slutade artikeln med att uppmana alla textilarbeterskor att enhetligt kräva avtalets uppsägning och att kämpa för ett avtal som tillgodoser arbetarnas krav.

Vid Halmstads filtfabrik, som sysselsatte ca 35 kvinnor, var arbetarna fast beslutna att få igenom sina krav utan några som helst kompromisser. De kvinnliga textilarbetarna gick ut i strejk år 1930 för att få slut på olidliga trakasserier från verkmästaren. De segrade, men Textils ombudsman kom ner och besökte arbeterskorna och ”läste lagen för dem”.

”Kvinnorna fick inte lov att strejka och om de hittade på sådana dumheter fick de betala böter sedan arbetsdomstolen dömt dem härtill.”

Porslinsarbeterskornas kamp för drägligare förhållanden

År 1932 lockoutades ca 1 900 porslinsarbetare i landet, därav hälften kvinnor, då de vägrat att acceptera arbetsgivarnas förslag till lönesänkningar. Konflikten hade pågått i c:a tre månader då ett medlingsförslag framlades som innebar 7% lönesänkningar. Förslaget gick ut till omröstning bland medlemmarna, där det avslogs med 578 röster mot 556. Det var framför allt arbetarna vid Gustafsberg och fabriken i Göteborg som inte ville acceptera lönesänkningarna. Trots detta beslöt förbundsstyrelsen att skriva på. Man argumenterade med att reduceringarna var av samma storlek som arbetarna vid andra industrier fick vidkännas under denna tid. Att försöka bryta arbetsgivarnas attacker mot arbetarna var en alltför avlägsen tanke för förbundsledningen.

Protesterna uteblev inte och Göteborgsavdelningen skickade protestuttalanden som publicerades i förbundstidningen *Förbundskamraten*:

”Vi godkänna inga reduceringar på våra redan nu för låga löner och vi ämna ej heller avsäga oss rätten att själva bestämma över avtalets slutliga formulering.

Vi protesterar även emot förbundsstyrelsens systematiska propaganda, som vid alla tillfällen går ut på att medelst arbetsköparargument om industrins betryckta läge o dyl, söka sprida pessimism och nederlagsanda bland arbetarna. Vi kräva av vår styrelse i förbundet, att den i fortsättningen bättre än hittills inriktar sig på att bevaka våra intressen”.

Vad hände med alla de kvinnor som var ute i kamp?

Under 20 och 30-talen förekom stora klasstrider i Sverige som vi inte har sett under resten av 1900-talet. Oräknade är alla de kvinnliga och manliga arbetare som gått ut i kamp för sina rättigheter. Oppositionen inom fackföreningsrörelsen växte sig allt starkare mot den politik som fackförbundsledningen företrädde. Man vände som emot LO:s samarbete med kapitalet, som resulterade i ständiga nederlag för arbetarna i samband med avtalsuppgörelsen, man vände sig emot urholkningen av den fackliga demokratin.

Det är svårt att få en helt klar bild av vart de tusentals och åter tusentals arbetarkvinnor som var ute i strid gick vidare. Fler och fler kvinnor kom att organisera sig i fackföreningarna. Kvinnornas Fackliga Samorganisation, med ordförande Anna Johansson-Wisborg, bildades 1925 och man gav ut tidningen ”Arbetets Kvinnor”. Denna organisation hade framför allt till uppgift att organisera studiearbetet för kvinnor samt ta upp till behandling fackliga kvinnofrågor.

I åtskilliga strejker som arbetarkvinnorna var ute i, finner vi kvinnor som antingen redan var med i SKP eller senare kom att ansluta sig dit. År 1929 arrangerade kvinnoutskottet en serie upplysningskurser för arbetarkvinnor kring tema som fosterfördrivningens slopande, statlig moderskapshjälp, kvinnor – rationaliseringen och arbetslösheten. Till dessa möten kom c:a 400, kvinnor från fackföreningsrörelsen och som tidigare ej haft kontakt med SKP. De

arbetarkvinnor som deltog på mötena hade själva ofta varit ute i strider som konditori-
arbeterskorna, bageriarbeterskorna, kafé och automatpersonal, kvinnor från chokladfabriken,
städerskor o s v.

Samma år arrangerade kvinnoutskottet även den första studiekursen på Rörskär i Stockholms
skärgård. På denna kurs var även inslaget av kvinnor från fackföreningsrörelsen stort. Det var
kvinnor från Bryggeriarbetsförbundet, Textilarbetsförbundet, Städernas Fackförening,
Tidningsbuden, Kommunal, Grov och Fabriks, Pappersindustrin samt Metallarbetarförbundet
som deltog i denna.

Under 30-talet uteslöts flera oppositionella arbetare från LO. I Stockholm uteslöt en minoritet
på ett fackföreningsmöte majoriteten av deltagarna – 23 städerskor, däribland Anna Ek och
Dagny Sundquist från Socialistiska Partiet, från Stockholms städerskefack förening. Anled-
ning var att ordföranden inte kunde tolerera en upprensning beträffande en förskingrings-
historia. Ordföranden själv var dessutom arbetsgivare med en matservering med 4 anställda
och alltså icke städerska.

Ett liknande exempel finner vi inom Hotell- och Restaurants förbund. Avdelning 48 som
organiserade kafépersonal (som var ute i bl a striden på Feiths konditorier) och vars styrelse
bestod av 3 kommunister (SKP), 3 partilösa och 1 socialdemokrat, hade lämnat in en motion
till Hotells kongress. I den stod följande:

”Kassören i förbundet driver själv en kaférelse... vår organisation är ett vapen mot arbetsköparna
och vi anser det således fullständigt organisationsvidrigt att en arbetsköpare skall kunna inneha t o
m avlönad befattning i vår organisation”.

Motionen avslogs däremot och dessutom ville kongressen utesluta Anna Söderberg, som var
ombud från avd. 48, med motiveringen att hon hade sin inkomst från försäkringsområdet.
Men det lyckades inte ledningen på kongressen. Anna Söderberg var avdelningens initiativ-
tagare och hade alltid arbetat för organisationens fortbestånd och framgång.

Vi kommer ihåg henne från 1890-talet, då hon agiterade i Stockholm bland arbetarkvinnorna.
Vid partisplittringen gick hon över till kommunisterna och fortsatte att agitera bland
kvinnorna.

Partiernas utveckling

Under de stora klasstriderna 1931-34 kom SAP 1932 i regeringsställning, för första gången
oberoende av något borgerligt parti. Man förde fram ett ekonomiskt krisprogram som
förespråkade jämnare inkomstfördelning, högre löner vid beredskapsarbeten, nya statliga
projekt som skulle råda bot på depressionen och motverka arbetslösheten.

SAP förlorade dock ca 2% i valet till de båda kommunistpartierna. Särskilt i de distrikt där det
varit strejker tappade SAP röster till kommunisterna, som ex i sågverksdistrikten där man
tappade 8%.

Vid valet 1936 gick Socialistiska Partiet tillbaka med ett par tusen röster, vilket i sig inte var
något större nederlag, men man hade väntat sig en framgång. Detta ledde till att en del ledare,
bl a Kilbom, började ifrågasätta om Socialistiska Partiets politik var riktig för att till slut
lämna partiet och gå tillbaks till SAP. Samtidigt gick SKP framåt och blev jämstarkt med
Socialistiska Partiet i och med folkfrontspolitiken, som innebar en gemensam front till-
sammans med SAP och borgerliga partier mot fascismen.

Men Socialistiska Partiet reorganiserades 1937 och år 1939 kom partiorganet Folkets Dagblad
Politiken att ha sin största upplaga någonsin. Orsaken till detta var bl a Hitler-Stalin pakten
där S.P. företrädde en konsekvent antistalinistisk linje. En avgörande splittring skedde

emellertid 1939 då Sovjet angrep Finland. Partiet råkade i stark oenighet om synen på Sovjet. Tusentals revolutionära arbetare lämnade partiet.

Hitler-Stalin-pakten kom att fullständigt lamslå SKP. Man tog dock ställning för den. Bland ledande personer i SKP gick man t o m så långt att man började diskutera en omvärdering av fascismen! Under andra världskriget ställde SKP upp på nödvändigheten av den nationella fronten. Sven Linderot, ledande i SKP, skrev bl a brev till LO:s landssekreterariat om att arbetarna måste hålla tillbaka sina lönekrav under kriget för den nationella enhetens skull.

Under kriget utsattes kommunisterna för hårt tryck. LO gick ut med att kommunisterna inte fick väljas till fackliga uppdrag.

Vi ser hur generationer av arbetare och arbetarkvinnor som skolats upp i frågan om arbetarklassens maktövertagande och genomförandet av socialismen; motstånd till all klassamarbetspolitik; mot allianser med imperialismen; för arbetarklassens oberoende; skingrades med andra världskrigets utbrott. SKP:s politik hade alltmer sammanfallit med den, som de en gång bröt med SAP för. Man ingick allianser med borgerliga partier, man gick med på att pressa tillbaka lönerna för arbetarna till förmån för nationens intresse, som inte gagnade arbetarklassen.

VI. Kampen för kvinnans frigörelse

Kvinnans sociala och juridiska ställning började diskuteras och uppmärksammas allt mer i samhället. Kampen för kvinnlig rösträtt var den första segern för kvinnorna. År 1920 blev kvinnan i stort sett jämställd med mannen genom den nya giftermålsbalken. Målsmanskapet upphörde härmed och båda makarna fick samma skyldigheter och rättigheter när det gäller hemmets förvaltning, försörjningsbördan och barnens uppfostran.

Ensamma mödrar erhöll dock fortfarande inget ekonomiskt stöd från samhället. De socialdemokratiska kvinnorna fortsatte att strida för dessa kvinnors rätt, samt änke- och barnpensioner, moderskaps- och sjukförsäkringar, under 20-talet.

Elise Ottesen Jensen skrev en längre artikel i Morgonbris om moderskapsförsäkring år 1923, och där kan vi läsa bl a följande:

”...jag skulle vilja påpeka för de socialdemokratiska kvinnorna, att de under nu rådande förhållanden borde göra vad som kan göras för att i någon mån tvinga samhället att erkänna sitt ansvar åtminstone gentemot de mindre bemedlade arbetaremödrarna.

Vår offentliga statistik visar att kvinnorna i allt för stort antal förgäves måste utstå havandeskapets och barnsängens mödor och lidande. I tio fall av hundra få barnen icke uppleva sin första årsdag. Men det intressantaste är, att dödligheten är allra störst under de fem första dagarna efter födseln. Härav framgår i sin ordning betydelsen för de nyfödda små av den summa omvårdnad, som kan ägnas dem den första tiden. Men hur går det med denna, när modern är nödsakad att arbeta i industrin?...

Det är en skam, att man genom lagbestämmelser fråntager en havande kvinna rätten att arbeta under närmaste perioden efter nedkomsten, emedan detta åsamkar samhället ett mindervärdigt tillskott till befolkningen, men man på samma gång icke ekonomiskt håller henne skadeslös för de offer hon därigenom bringar samhället.”

År 1928 lämnade de socialdemokratiska kvinnorna in en motion om moderskapsförsäkring till riksdagen. År 1930 anordnade de tillsammans med Frisinnade Kvinnor möten i Stockholm, Borås och Malmö om moderskapsförsäkringen. Resolutioner antogs som krävde ”att det sedan år 1900 bestående arbetsförbudet efter barnsbörd för kvinnor i visst industriellt arbete kompletteras med ersättning för missad arbetsförtjänst”.

1931 gick till slut förslaget om moderskapförsäkring igenom i riksdagen efter åratals påtryckningar både från kvinnorna inom arbetarrörelsens partier och den fackliga rörelsen. Försäkringen förmedlades via sjukkassor under 30-42 dagar.

Barnfrågan diskuterades inom de socialdemokratiska kvinnoklubbarna på ett tidigt stadium. ”Som en behövlig reform inom statens barnavård föreslå vi upprättandet av smärre hem för ogifta mödrar och deras barn, förenade med barnkrubbor för barn till mödrar, som gå i arbete”.

Men kravet på barnkrubbor sträckte sig inte längre än till uttalanden på de olika socialdemokratiska kvinnokongresserna under denna period.

Socialistiska söndagsskolor upprättades av enskilda socialdemokrater under 90-talet i Stockholm, Göteborg och Malmö under några år. Syftet med dessa var att kämpa emot folkskolans och söndagsskolornas indoktrinerande religionsundervisning. Det var ungdomarna från de socialistiska söndagsskolorna som bildade den första socialdemokratiska ungdomsklubben i vårt land. Efter sekelskiftet kallades denna verksamhet för ”sagostunderna”.

Inom kvinnoklubbarna diskuterades barnens uppfostran, men man kom aldrig att aktivt delta i sagostundrörelsen.

Efter partisplittningen 1917 startade det socialdemokratiska ungdomsförbundet, som gick med vänstern, en sk barngillesverksamhet. De kommunistiska kvinnorna stödde barngillena och skrev åtskilliga artiklar i Röda Roster om hur viktigt det var att få med barnen i det politiska livet. 1919 skrev man att ”Arbetarkvinnans strävan bör dock vara att fostra sina barn till klarsynta klassmedvetna män och kvinnor, som vid mogen ålder med stolthet skola träda in i proletariats kämpande leder...”.

Några år senare bildades barngillen i bl a Kiruna, Enköping och Göteborg. I Röda Roster förekom under åren 1925-27 en särskild bilaga som hette ”De små kommunisternas sida”.

De socialdemokratiska kvinnorna skrev en artikel i Morgonbris apropå Kommunisternas motion till riksdagen år 1927, om fosterfördrivningslagens slopande, under rubriken ”Att bli mor eller ej”. Där skrev de bl a

”Motionären framdrar som exempel sådana fall, där det säkerligen inte är många, som vilja motsätta sig straffrihet för såsom 'då en kvinna genom våldtäkt blivit havande och riskerar ge livet åt ett barn, belastat med ärftliga sjukdoms- eller kriminalitetsanlag', men då det framhålls 'att varje kvinna, gift eller ogift, äger bestämma, huruvida hon vill bli mor eller ej', måste man omsorgsfullt pröva sin mening. Det låter ju radikalt och rättvist, att kvinnan skall äga bestämma häröver och naturligtvis skall ingen annan äga denna rätt, men hur tro vi det kan komma att gestalta sig i det verkliga livet? Med en sådan rätt kan komma att följa en massa konsekvenser för kvinnorna av särdeles allvarlig art och ansvaret för havandeskapet komme att mindre delas av mannen. Vem vill gå i god för att icke många kvinnor och inte minst gifta kvinnor, skulle komma att bli ganska hänsynslöst exploaterade i sexuellt hänseende och rätten ligga som ett ständigt tvång att undanröja havandeskapet.”

Kampen mot fosterfördrivningslagen

Abort var förbjudet och straffet varierade mellan 1 och 6 års fängelse eller straffarbete. Man räknade med att det varje år utfördes ca 20 000 illegala aborter. Vidare blev statligt och kommunalt anställda kvinnor avskedade om de blev med barn. Sedan 1910 gällde även preventivlagen som innebar att det var förbjudet att förevisa föremål ”avsett att förebygga följder av könsumgänge, att utbjuda dylika föremål till försäljning samt att muntligen eller genom skrift söka förleda till användande av desamma.”

Anna Stina Pripp skrev en skrift "Aktuella kvinnofrågor" som kom ut år 1930 om bl a denna lag:

"Lagen är ett ingrepp i den allmänna tryck- och yttrandefriheten och förhindrar effektiv upplysningsverksamhet och sund propaganda beträffande sexuella frågor. Den försvårar kampen mot de smittosamma könssjukdomarna och är således ett hinder både för effektiv hälsovård och effektiv sjukvård. Den är en klasslag, riktande sig mot de fattiga klasserna. Att lagen kringgås av de förmögna samhällsklasserna är en känd och erkänd sak och bevisas av dessa klassers påfallande lägre barnantal. En kvinna inom överklassen kan genom sin läkare erhålla noggrann kännedom om tillförlitliga preventivmedel och dess begagnande. En kvinna ur arbetarklassen och i all synnerhet en fattig lantarbetarkvinna, statarhustru eller liknande har i de allra flesta fall än i dag mycket ringa kunskap om dessa medel. Och om de än har lite reda på saker så har de faktiskt inte ekonomisk möjlighet att köpa preventivmedel. De få slantar de har räcker ju inte ens till det allra nödvändigaste i mat och klädväg...Bort med preventivlagen! Alla barn ska vara önskade barn. Vi vill själva bestämma, om vi vill ha barn eller ej!"

Pripp fortsätter i skriften om fosterfördrivningsstraffet:

"Den s k fosterfördrivningslagen stadgar straff för kvinnor som å sig själva använder fosterfördrivningsmedel samt för den som med kvinnans vilja å henne använder dylikt medel. En mera upprörande klasslag än fosterfördrivningslagen får man leta efter. Man får även leta efter en lag som i ännu större omfattning än denna åsamkat fattiga kvinnor rent gränslösa lidanden och svårigheter av alla slag och i många, många fall drivit dem direkt i döden. Varje år konstateras det ena upprörande fosterfördrivningsfallet efter det andra."

Under början av 20-talet hölls massrättegångar mot kvinnor som gjort abort och många dömdes till flera års fängelse. År 1920 förekom flera rättegångar och det skrevs mycket om dessa både i Politiken och Röda Röster. Efter ett rättegångsdomslut i maj 1920 då två kvinnor dömdes till ett års straffarbete, beslöt de vänstersocialistiska kvinnoklubbarna i Stockholm att skicka ut anteckningslistor för att protestera mot domslutet. Hinke Bergegren uppmanade i Politiken "må på alla fabriker någon eller några utses att handhava dessa listor och påskynda insamlingen av instämmande underskrifter. Lagen är barbarisk".

Några dagar senare anordnade de vänstersocialistiska kvinnoklubbarna och Sällskapet för Humanitär barnalstring ett stort möte på Folkets Hus som blev fullsatt. Hinke Bergegren höll tal om hur det äntligen bildats opinion mot den barbariska lagen som dömer kvinnor till straffarbete. En resolution antogs på mötet som krävde nåd för de dömda kvinnorna.

Opinionen spred sig alltmer mot lagen och de hårda domar som drabbade kvinnor. Allt fler krävde ändring av fosterfördrivningslagen och regeringen tvingades att lova försöka åstadkomma en ändring och att en utredning skulle tillsättas. Det var framför allt de vänstersocialistiska kvinnorna som var pådrivande i denna opinion. Runt om i landet hölls föredrag och möten i frågan. Politiken fick också så gott som dagligen brev från den allmänhet som visade den opinion som vuxit fram mot den förhatliga lagen. Så skrev ex lokaldare Axel Karlsson och Hilding Möller "understecknade vilja härmed giva sin fulla anslutning till de av advokat Eva Andreen i Politiken för den 10 juni återgivna synpunkter under rubriken Mödrars rätt."

Det socialdemokratiska kvinnoförbundet lämnades också in en hemställan till regeringen om att snarast möjligt låta åstadkomma en förändring i lagen. Däremot deltog de socialdemokratiska kvinnoklubbarna ej i dessa kampanjer och man intog ofta en ganska försiktig hållning om hur långt man kunde låta kvinnan själv bestämma.

Vänstersocialistiska kvinnorna och Sällskapet för humanitär barnalstring krävde däremot att få bort fosterfördrivningslagen och man krävde även preventivlagens upphörande. Man lämnade in en skrivelse till regeringen vädjande om att gå i författning om den skadliga och

farliga preventivlagens fullständiga upphörande och den s k fosterfördrivningslagens omarbetning i humanitär och förnuftig riktning.

Opinionen kring rättegången i maj 1920 gav som resultat att försvarsadvokaten för de dömda kvinnorna lämnade in en nådeansökan med över 15 000 namnunderskrifter. Vid 1921 års riksdag genomfördes en avsevärd sänkning av straffen för abort efter den allmänna påtryckning som kvinnorna tagit initiativ till.

1921 och 1922 fortsatte rättegångarna mot kvinnor som gjort abort. En 19 årig flicka dömdes till fyra års straffarbete. I Röda Röster gick man ut med ”samla namn på listor, över hela Sverige, håll protestmöten, visa att ni alla står solidariska med denna 19 års flicka ur vår egen klass”. Sigrid Clausen skrev ”När vi arbeta på kvinnans frigörelse ur förtryck i dubbel måtto, bör vi väl i första hand fordra, att hon skall bli så fri så att hon har medbestämmande över sin egen kropp”.

Kravet på fosterfördrivningslagens och preventivlagens slopande växte allt mer ute i landet. Den kommunistiska riksdagsgruppen lämnade in en motion till riksdagen om kravet på lagens slopande, inte mindre än tre gången under 20-talet. I samband med motionen anordnade SKP:s kvinnoutskott föredragsturnéer runt om i landet. Föredragen hölls av Agnes Backström, Anna Ek och Hinke Bergegren och till möten var läkare, barnmorskor jurister och sjuksköterskor inbjudna. Hilma Hovstedt reste runt och fortsatte den agitation som hon påbörjat redan kring sekelskiftet. Inte mindre än 58 föredrag höll hon denna gång kring rubriken ”Bort med fosterfördrivningsstraffet”.

Dessa möten fick ett stort gehör och de blev fullsatta. Resolutioner antogs som protesterade mot lagen och man deklarerade att kvinnan själv ska bestämma om hon vill föda barn eller ej. Motionen föll dock i riksdagen med några rösters övervikt.

På 30-talet fortsatte kvinnorna inom SKP och Socialistiska Partiet att kräva lagens slopande. De socialdemokratiska kvinnorna lämnade in en motion till riksdagen 1929 om revision av lagen och år 1933 uppvaktade dessa kvinnor justitieministern med en skrivelse om lagens ändring.

1938 upphävdes preventivlagen och samtidigt introducerades en begränsad rätt till abort. Inte förrän år 1975 skulle kvinnorna få rätt till fri abort, då efter den ”nya” kvinnorörelsens påtryckningar.

Avslutning

Städerskestrejken 1975 och Eiserockupationen 1981 var alltså inga sällsamma undantag från historiens normala gång. Tvärtom anknöt städerskor och sömmerskor till en lång men bortglömd kamptradition: Deras mod och uthållighet var desamma som hos telefonisterna 1922 och bokbinderiarbeterskorna 1899.

Vid arbetarrörelsens uppbygge och organisering visade kampen mot arbetsgivarnas attacker på en orubblig vilja och stolthet hos de arbetande kvinnorna. De kämpade vidare för sina intressen. Detta trots att de fick kämpa i motvind, trots att arbetarrörelsens ledare inte tog något större ansvar för att organisera kvinnorna och driva särskilda kvinnokrav.

Tack vare många kvinnors agitation vann också kvinnor krav som rösträtt och moderskaps-hjälp.

I dag när kvinnornas rättigheter åter attackeras hårt kan vi dra lärdom och hämta styrka från våra mormödrars och farmödrars oavbrutna arbete för kvinnans frigörelse. Deras mod att under svåra förhållanden ständigt kämpa och slå vakt om sina intressen.

Det kvinnorna uppnått under 70-talet – den fria aborten, daghemsutbyggnaden, jämställdhetslagen – vanns tack vare den kamp som fördes av den kvinnorörelse som utvecklades under 70-talet. Men den nya kvinnorörelsen stod på den gamla kvinnorörelsens axlar. Vi får inte glömma att 70-talets landvinningar också var ett resultat av de socialistiska kvinnornas arbete kring sekelskiftet.

Följande citat är från ett av de många flygblad och upprop som riktades till arbetarkvinnorna kring sekelskiftet:

”Till Karlstad kvinnliga bageriarbetare!

Ännu är det många som ej fått ögonen öppna för de olidliga förhållanden som i mångt och mycket äro rådande... kvinnor, vakna och se att kvinnan i så många fall grymt misshandlas i kapitalismens grottekvarn och att din arbetsgivare slår mynt av dina unga krafter och leva flott på din bekostnad. Kvinnorna måste lära sig att förstå sammanslutningens stora, utomordentliga makt och betydelse. Vi måste åstadkomma ett organiserat motstånd mot svältlönerna. Det måste riktas ett fälttåg mot utplundrarnas kvinnliga arbetskraft. Men detta kan först ske när arbeterskorna är organiserade.”

Några milstolpar i den svenska arbetarkvinnans historia

- 1879** Sundsvallsstrejken. Ca 6 000 arbetare deltar. Nederlag – arbetarna tvingas till arbetet under hot av militär. Strejken blir upptakten till det fackliga organisationsarbetet
- 1881** Träarbetarstrejken i Stockholm, den första fackföreningsledda strejken i Sverige. ”Vad vilja socialisterna?” August Palm håller sitt första socialistiska föredrag i Sverige, på hotell Stockholm i Malmö
- 1885** August Palm startar tidningen Socialdemokraten
- 1886** Den första kvinnliga arbetarföreningen bildas i Lund av handsksömmerskor
- 1888** Kvinnliga Arbetarförbundet bildas i Malmö som börjar att organisera hantlangerskor vid bygget av Yllefabriken, därefter organiseras sömmerskor Strejk bland oorganiserade murarhantlangerskor i Stockholm
- 1889** Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti grundas
- 1890** SAP deltar för första gången i valen till riksdagens andra kammare med egna kandidater: Hjalmar Branting i Stockholm, Axel Danielsson i Malmö
- 1891** Norbergstrejken. Under den ca 7 månader långa strejken betydde kvinnorna mycket i sammanhållningen. Man hade anordnat ”kommunistisk matordning” vid gruvorna och kvinnliga agitatorer sändes ut för att sprida opinion och stöd för strejken ute i landet. Emilie Ratou talade om kvinnorösträtten vid 1:a maj demonstrationen i Sthlm
- 1892** Stockholms Allmänna Kvinnoklubb bildas
- 1896** Branting väljs som förste socialdemokrat in i andra kammaren
- 1898** LO håller konstituerande kongress, med 268 ombud. En kvinna, Kata Dahlström deltar
- 1899** Åkarpslagen stiftas som svar på 90-talets strejker. Det blir straffbelagt att tvinga någon till arbetsnedläggelse. Hindrande av strejkbryteri kan ge fängelse i 2 månader till 2 år
- 1902** Kvinnornas Fackförbund bildas
Svenska Arbetsgivarföreningen – SAF, grundas
Under tre dagar genomförs en politisk storstrejk för allmän rösträtt
- 1903** Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund bildas i opposition till det anarkiserande Socialistiska Ungdomsförbundet

- 1904** Morgonbris – arbeterskornas tidning – utges åren 1904-1909 av Kvinnornas Fackförbund och därefter av Socialdemokratiska kvinnokongressens verkställande utskott
- 1906** LO-ledningen godtog den s k decemberkompromissen. I denna erkände arbetsgivarna fackföreningarna genom att medge dem rätten att teckna kollektivavtal för medlemmarna. I gengäld erkände LO arbetsgivarnas rätt att ensam anställa och avskeda arbetare samt leda och fördela arbetet. Genom att erkänna arbetsgivarna denna rätt, förband sig LO i princip att inte gå utöver rena lönefrågor i den fackliga kampen. Arbetarnas möjlighet att genom sina fackliga organisationer ifrågasätta och ta kamp mot kapitalets makt över arbetet hade LO därmed förhandlat bort.
- 1907** Socialdemokratisk kvinnokonferens
Internationell socialistisk kvinnokonferens i Stuttgart
- 1908** Socialdemokratisk kvinnokongress
I riksdagen väljs 34 socialdemokrater in i andra kammaren.
Zeth Höglunds oppositionella grupp inom ungdomsförbundet börjar ge ut ”Stormklockan”
- 1909** Storstrejk
Efter nederlaget i storstrejken accepterade LO-ledningen principen om riksavtal mellan LO och arbetsgivarföreningen, SAF. Om det hade varit en kampvillig ledning för fackföreningsrörelsen som tvingat igenom riskavtalsprincipen, så hade den kunnat vara en metod för att ena hela klassen och samla dess kollektiva styrka bakom oeftergivliga krav i enlighet med hela klassens ekonomiska intresse, men principen om riksavtal blev istället en metod för att förhindra lokal lönekamp.
Förslaget om förbud mot nattarbete för kvinnliga arbetare går igenom
- 1910** Sveriges Arbetares Centralorganisation – SAC, organiserar den syndikalistiska rörelsens fristående från LO
- 1912** Den internationella kvinnodagen firas för första gången på ett tiotal platser i landet med kravet på allmän rösträtt
- 1917** Vänstern kring ungdomsförbundet kastas ut ur SAP och bildar Sveriges Socialdemokratiska Vänsterparti (SSV) (från 1921 Sveriges Kommunistiska Parti).
Omfattande hungerdemonstrationer, arbetarbefolkningen inventerar livsmedelslager, arbetarråd och soldatföreningar bildas. Branting inträder i regeringen
- 1918** Den allmänna rösträttens genombrott
- 1919** 8 timmars arbetsdagen beslutas av riksdagen.
Sveriges Vänstersocialistiska kvinnors Samorganisation ger ut tidningen Röda Röster
- 1920** Den första socialdemokratiska regeringen tillträder.
Socialdemokratiska Kvinnoförbundet bildas
- 1924** Brantings tredje regering (avgår 1926 på frågan om arbetslöshetspolitiken)
- 1926** Kommunisterna bildar den fackliga oppositionen Enhetskommittén
- 1927** De fackliga kvinnornas Samorganisation ger ut tidningen Arbetets Kvinnor
- 1928** Lagen om Kollektivavtal och arbetsdomstol. Kollektivavtalslagen gav avtal mellan LO och SAF laga kraft. Ett brott mot ingånget avtal blev därmed ett lagbrott och alltså straffbart. I och med att lagen också förbjöd fackföreningarna att vidta stridsåtgärd

under den tid som ett avtal gäller, så blev det följaktligen straffbart för arbetare att under motsvarande tid försvara sig mot kapitalisterna genom t ex strejkaktioner

- 1929** Börskraschen i New York markerar inledningen till 30-talets depression. LO:s landssekreteriat går ut med cirkulär 638 som förbjuder LO:s medlemmar att stödja Enhetskommittén. Avdelningar och enskilda börjar uteslutas. SKP splittras. Partimajoriteten vägrar följa Stalins politik och utesluts ur Kommunistiska Internationalen. De uteslutna, "Kilbommarna", fortsätter som ett "oberoende" kommunistparti, från 1934 med namnet Socialistiska Partiet. "Sillénarna", de kominterntrogna, följer Stalins ultravänsterpolitik
- 1931** Militär mördar fem demonstrerande arbetare i Ådalen. 30-talets stora strejkstrider inleds. Förslaget om moderskapsförsäkring går igenom.
- 1932** Socialdemokraterna bildar regering. Kommunistpartierna får totalt 8,3 % av rösterna, vilket ger Kilbommarna 6 mandat i riksdagen
- 1933** Socialdemokraterna inleder samarbetet med Bondeförbundet, den s k kohandeln. LO skickar ut cirkulär 807 som uppmanar fackföreningarna att utesluta kommunister och andra radikala arbetare
- 1938** LO och SAF undertecknar Huvudavtalet i Saltsjöbaden. Preventivlagen upphävdes
- 1939** Socialistiska Partiet splittrades. Tusentals revolutionära arbetare lämnade partiet. Några bildade Vänstersocialistiska Partiet 1939. (En grupp kring Evald Höglund, Albin Ström, Anton Nilsson). Gruppen kring Flyg utvecklade allt mer fascistiska ståndpunkter

Referenser

- A. Bebel**, Kvinnan och socialismen Borås 1972
- H. Blomqvist & K. Östberg**: Den tidiga socialdemokratin, Fjärde Internationalen tidskrift Nr 1/78
- K. Bäckström**, Arbetarrörelse i Sverige Sthlm 1963
- H. Clayhills**, Kata Dahlström Sthlm 1973
- R. Casparsson**, LO under fem årtionden
- D. Dahlerup**, Socialisme og kvindefrigørelse i det 19. århundrede, Modtryk 1973
- K. Dahlström**, Till arbetarklassens kvinnor, Hälsingborg 1908
- K. Dahlström**, Härjartåg kors och tvärs genom Sverige åren 1900-1903, Sthlm 1914
- H. Flood**, Den socialdemokratiska kvinnorörelsen i Sverige, Sthlm 1960
- G. Gynnå och E. Mannheimer**, En studie i den svenska arbetarklassens uppkomst. Stencil Lund 1970
- M. Giselsson**, LKPR och de socialdemokratiska kvinnorna i den kvinnliga rösträttsfrågan 1908-1911 (stencil) Lund 1973
- T. Gårdlund**, Industrialismens samhälle Sthlm 1972
- E. Gustavsson**, Till arbetarklassens kvinnor 1910
- S. Hansson**, Den svenska fackföreningsrörelsen, Sthlm 1923
- G. Hultén**, Arbetsrätt och klassherravälde Halmstad 1971

- B. Kennerström**, Mellan två internationaler Socialistiska Partiet 1929-37, Kristianstad 1974
- A. Kollontay**, Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen Finland 1972
- A. Kollontay**, Kvinnans kamp för ekonomisk frigörelse Finland 1973
- V. I. Lenin**, On trade unions, Moscow 1970
- V. I. Lenin**, Vad bör göras, Valda Verk d. I:I, Moskva 1956
- T. Lindblom**, Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst och tidiga historia Sthlm 1938
- K. Marx**, Kapitalet I Uddevalla 1969
- G. Meyersson**, Arbeterskornas värld Sthlm 1917
- G. Meyersson**, Kvinnorna i industrin Sthlm 1909
- T. Nerman**, Svensk arbetarrörelse under hundra år Sthlm 1938
- P. Nyström**, Stadsindustrins arbetare före 1800-talet Sthlm 1955
- M. Rönn & E. Schmitz**, Bolsjevikpartiet och kvinnofrågan, Rödhättan nr 14-15
- F. Schimanski**, Kvinnan och revolution, antologi, Helsingfors 1972
- E. Schmitz**, Om den proletära kvinnorörelsen före 1917, Lund 1974 (stencil)
- L. Schön**, Manufaktur och kapitalism (stencil) Lund
- Skrifter** utgivna av Lorenska stiftelsen no 15 1897, Zur Kenntnis von den Lebens und Lohnverhältnissen industrieller Arbeiterinnen in Stockholm von J Leffler, Sthlm 1897
- Tiden 1921**, H Lindstedt De kvinnliga arbetarnas numeriska roll inom Sveriges storindustri före landets industrialisering Tiden 1923, H Lindstedt, De gifta kvinnornas förvärvsarbete
- L. Trotsky**, The first five years of the Communist International N.Y. 1972
- L. Trotsky**, Third International after Lenin N.Y. 1970

Den svenska fackföreningsrörelsen:

Minnesskrifter

Kongressprotokoll

Verksamhetsberättelser

Förbundstidningar över:

Sv Bageri- och Konditorindustriarbetarförbundet Sv Beklädnadsarbetarförbundet Sv Bok
binderiarbetarförbundet Sv Bryggeriindustriarbetarförbundet Sv Grov- och Fabriks-
arbetarförbundet Sv Handelsarbetarförbundet Sv Hotell- och Restaurantpersonal förbund

Sv Livsmedelsarbetarförbundet Sv Metallarbetarförbundet

Sv Pappersindustriarbetarförbundet Sv Skrädderiarbetarförbundet Sv Textilindustriarbetar-
förbundet Sv Transportarbetarförbundet

Landsorganisationen

Arbetarrörelsen:

Kongressprotokoll

Verksamhetsberättelser

Minnesskrifter över:

Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti Socialdemokratiska Ungdomsförbundet
Stockholms Allmänna Kvinnoklubb

Sveriges första socialdemokratiska kvinnokonferens Socialdemokratiska vänsterpartiet

Sveriges kommunistiska parti

Vänstersocialistiska kvinnors Samorganisation Sveriges kommunistiska partis kvinnoutskott

Tidningar:

Arbetet

Socialdemokraten Stormklockan

Folkets Dagblad Politiken

Morgonbris

Röda Röster

Arbetets Kvinnor Arbetarkvinnornas tidning

Vi kvinnor 1925

Foton

Arbetarrörelsens arkiv sid 30, 34, 39, 43, 45, 48, 72, 74, 75, 76, 85, 86, 99, 110, 119, 121, 122, 125, 130, 141, 137, 148, 150, 156.

Dalarnas Museum sid 64.

Folkrörelsearkivet i Helsingborg sid 135.

Hälsingborgs klädesfabrik sid 28.

Nordiska Museet sid 54.

Stockholms Stadsmuseum sid 25, 40, 58.

Västerbottens museum sid 62.